

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Невена М. Тољага

**КРЕАТИВНЕ РАДИОНИЦЕ У
ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ**

Докторска дисертација

Београд, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Nevena M. Toljaga

**CREATIVE WORKSHOPS IN SCHOOL
LIBRARY**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Невена М. Тољага

**КРЕАТИВНЫЕ МАСТЕРСКИЕ В
ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ**

Докторская диссертация

Белград, 2017.

Ментор:

проф. др Љиљана Бајић, редовни професор

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Ова дисертација је стварана и креирана уз подршку изузетних личности. Пре свега, захваљујем се мојој породици, супругу Маринку и кћерки Јани која је главни инспиративни извор за мој живот и стваралачки рад. Подстрек, веру и љубав у току целог школовања пружали су ми и родитељи, Миле и Јања Ступар. Посебну захвалност дугујем мом ментору проф. др Љиљани Бајић на помоћи, важним смерницама и сугестијама при изради дисертације. Хвала на сарадњи у току докторских студија професорима Филолошког факултета у Београду: проф. др Александри Вранеш, проф. др Љиљани Марковић и проф. др Предрагу Пиперу који су ми несебично преносили своја стручна знања и искуства. Речи захвалности дугујем и пријатељима који су ме искрено подржавали и бодрили у мом стваралачком подухвату. Истраживачки рад у оквиру дисертације реализован је у сарадњи са заинтересованим колегама и ученицима Средње школе у Барајеву, на чему сам им веома захвална. Дугогодишњи рад са ученицима, посебно члановима библиотечких секција, њихова радозналост и младалачка енергија су моји непрекидни мотивациони извори за креативност.

Мојој Јани,

Да јој никад не пресуши жеђ за знањем,

љубав према књизи

и мотив за креативност.

КРЕАТИВНЕ РАДИОНИЦЕ У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ

Резиме

Креативност се у савременом друштву намеће као потреба свестраног развоја деце и младих у процесу њиховог одрастања и формирања као личности. Анализа великог броја теорија и тумачења креативности показује да се ради о комплексном феномену. Тој проблематици је посвећен и овај рад. Он се бави осветљавањем појма креативности и истраживањем значаја креативног деловања на свеобухватни развој личности. Рад отвара питања на који начин обезбедити услове за развијање креативног мишљења, које крчи пут ка новим идејама, и како створити услове за стицање знања и слободно коришћење креативне маште. Истраживачки фокус рада је усмерен ка анализирању подстицајног деловања образовно-васпитног процеса на развој креативних потенцијала личности. Траже се одговори на питања како наставу учинити креативним подухватом. Какав концепт организације наставних и ваннаставних активности је неопходан да би се покренула снага идеја, мотива и маште ученика? Кључна разматрања у раду односе се на значај школске библиотеке у настави, са освртом на њене комплексне улоге и функције у процесу образовања и васпитања. Теоријско и емпиријско истраживање, као и дати примери креативних активности из школске праксе указују на могућност подстицајног деловања библиотеке у школи на креативност ученика. Афирмацијом тимског рада, проблемске наставе, радионичарског рада, разноврсних облика ваннаставних, слободних и културних активности школска библиотека може да утиче на развој стваралачког духа код ученика.

Школска библиотека представља информативни, образовни, културни и забавно-рекреативни центар у школи. Креирањем занимљивих наставних и ваннаставних ситуација, применом иновативних метода и облика рада, школска библиотека треба

да се претвори у „радионицу” знања и умења. Истраживање и решавање проблемских задатака у библиотеци покрећу интелектуалне процесе. Креативне активности, испуњене маштањем и игром, извор су задовољства и радости ученика. Школска библиотека треба широм да отвори врата ученицима и да им помогне да се развију у целовите личности. Тај ресурс треба да их поведе у свет књиге и духовности, да их учи правим људским вредностима.

Кључне речи: креативност, школска библиотека, креативне радионице, креативне активности, библиотечке секције

Научна област: библиотекарство

УДК:

CREATIVE WORKSHOPS IN SCHOOL LIBRARY

Summary

In modern society, creativity is imposed as need for versatile development of children and youth during the process of their growing up and individual forming. Analysis of numerous theories and interpretations of creativity indicates that it is a complex phenomenon. This work is dedicated to that issue also. It is dealing with setting light to a concept of creativity and also with researching of significance of creative activity to all- conquering individual development. This work forms a question- how to provide conditions of creative thinking development that paves the way for new ideas, and the other question - how to provide conditions for acquiring of knowledge and free utilization of creative imagination. Research working focus is directed toward analysis of stimulative effect of educational and pedagogic processes to individual creative potentials` development. The answer to a question how to make teaching a creative project is being searched. What kind of concept of curricular and extra- curricular activities` organisation is necessary to set in motion the power of students` ideas, motives and imagination? Key working deliberations are referred to the significance of school library in teaching, with reference to its complex rolls and functions in educational and pedagogical processes. Theoretical and experiential researches, as well as the listed examples of creative activities in school practice, point at the possible stimulative effect of school library to a students` creativity. School library can influence the development of students` creative spirit by team work affirmation, problem- solving teaching, workshop and a whole variety of extra- curricular, independent and cultural activities.

School library is information, cultural, educational, entertaining and recreation centre at school itself. School library should become “workshop“ of knowledge and skill through the process of interesting curricular and extra- curricular situations` creating and using innovative working models and forms. Researching and problem- solving actions at library initiate intellectual processes. Creative activities, fulfilled with imagination and playing are

the source of pleasure and joy for students. School library should open its door wide to students and help them develop their individuals completely. That resource should guide them to a world of books and spirituality, and teach them about true human values.

Key words: creativity, school library, creative workshops, creative activities, library sections

Science: librarianship

UDK:

КРЕАТИВНЫЕ МАСТЕРСКИЕ В ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ

Резюме

Креативность в современном обществе является необходимостью всестороннего развития детей и молодёжи в процессе их роста и формирования личности. Анализ большого числа теорий и интерпретаций креативности показывает, что речь идёт о сложном явлении. Данной проблеме посвящена и эта диссертация. Она занимается освещением понятия креативности и исследованием значения креативной деятельности на всестороннее развитие личности. Диссертация открывает вопрос о том, как обеспечить условия для развития креативного мышления, которое открывает путь к новым идеям, и как создать условия для приобретения знаний и свободного использования творческого воображения. Исследовательский фокус диссертации направлен на анализ стимулированного действия образовательно-воспитательного процесса на развитие креативного потенциала личности. Ищутся ответы на вопросы о том, как сделать преподавание креативным. Какая концепция организации обучения и внеурочной работы необходима, чтобы возбудить силу идей, мотивов и фантазии учеников? Ключевые соображения в диссертации касаются важности школьной библиотеки в обучении, с упоминанием об её сложных ролях и функциях в процессах образования и воспитания. Теоретическое и эмпирическое исследование, а также данные примеры креативной деятельности из школьной практики указывают на возможность стимулированного действия библиотеки в школе на креативность учеников. Аффирмацией совместной работы, проблемного обучения, работы в мастерской, различных видов внеурочной, свободной и культурной деятельности школьная библиотека может повлиять на развитие творческого духа учеников.

Школьная библиотека является информационным, образовательным, культурным, досуговым центром в школе. Созданием интересных учебных и

внеурочных ситуаций, применением инновационных метод и форм работы, школьная библиотека должна преобразиться в „мастерскую” знаний и умений. Исследование и решение проблемных заданий в библиотеке возбуждают интеллектуальные процессы. Креативные активности, выполненные мечтательностью и игрой, являются источником удовлетворения и радости учеников. Школьная библиотека должна распахнуть дверь ученикам и помочь им, чтобы они развивались в полную личность. Этот ресурс должен повести их в мир книг и духовности, обучать их настоящим человеческим качествам.

Ключевые слова: креативность, школьная библиотека, креативные мастерские, креативные активности, библиотечарские кружки

Научная область : библиотечарство

УДК:

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	1
2. КРЕАТИВНОСТ.....	6
2.1. Дефинисање креативности.....	6
2.2. Особине креативне личности.....	17
3. КРЕАТИВНОСТ И ОБРАЗОВАЊЕ.....	20
3.1. Креативност у образовању.....	20
3.2. Мотивација за креативност.....	31
3.3. Школа и креативност.....	37
3.4. Креативан ученик.....	48
3.5. Креативан наставник.....	49
4. ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА И КРЕАТИВНОСТ.....	56
4.1. Вредновање библиотекарства као професије.....	56
4.2. Школска библиотека.....	59
4.3. Развој школских библиотека.....	67
4.4. Подстицање креативности у школској библиотеци.....	79
4.5. Развијање мотивације ученика за читање и креативне активности у библиотеци.....	86
4.6. Портфолио школског библиотекара.....	96
5. КРЕАТИВНИ РАД У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ.....	102
5.1. Креативне радионице (појам и значај).....	102

5.2. Истраживачке креативне радионице у школској библиотеци (примери)...	107
5.2.1. Радионица <i>Времена года (Годишња доба)</i>	107
5.2.2. Радионица <i>Магбет</i>	111
5.2.3. Радионица <i>Мали и велики истраживачи</i>	114
5.1.4. Радионица <i>Развијање истраживачких вештина у школској библиотеци</i>	119
5.1.5. Радионица <i>Подстицање креативности у школској библиотеци</i>	123
6. КРЕАТИВНА ДРАМА У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ	128
6.1. Драмско стваралаштво у процесу образовања и васпитања	128
6.2. Креативна драма у Великој Британији.....	131
6.3. Креативна драма у Србији.....	131
6.4. Учење путем креативне драме	133
6.5. Пројекат „Препознавање насиља”	136
7. БИБЛИОТЕКА ПО МЕРИ ТИНЕЈЦЕРА	142
7.1. Тинејцери	142
7.2. Школска библиотека за тинејцере	146
7.3. Адолесценти и наркоманија	151
7.4. Креативна драма у школској библиотеци: „Наркоманија”	154
8. ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА И МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ	159
8.1. Мултикултурализам	159
8.2. Библиотека и мултикултуралност.....	162

8.3. Мултикултуралност у школској библиотеци.....	163
8.4. Драма „Диван на Савин дан”	167
9. ХУМАНИСТИЧКА ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА	170
9.1. Хуманизам	171
9.2. Хуманистичко образовање	171
9.3. Креативност и хуманизам.....	174
9.4. Хуманистичко образовање у школској библиотеци	176
9.4.1. Истраживачка радионица – Тема: (Не) Хуманост у школи.....	178
9.4.2. Игровна радионица - Тема: (Не) Хуманост у школи	181
10. ИСТРАЖИВАЊЕ КРЕАТИВНОСТИ У ШКОЛСКОЈ ПРАКСИ.....	184
10.1. Предмет истраживања.....	184
10.2. Циљеви истраживања.....	184
10.3. Задаци истраживања.....	185
10.4. Хипотезе истраживања	185
10.5. Узорак истраживања.....	186
10.6. Методе, технике и инструмент истраживања.....	187
10.7. Резултати	188
11. ЗАКЉУЧАК	226
12. ЛИТЕРАТУРА	229

1. УВОД

Савремени човек треба да поседује огромна знања и мноштво информација да би могао да иде у корак са временом и да се снађе у друштву, које карактеришу брзе технолошке промене. Друштву су потребни делотворни и оригинални људи и због тога је важно да се на свим пољима људског деловања развија креативност. Ка креативном, стваралачком раду треба да буде окренут васпитно-образовни процес. Ученике у школи треба образовати и васпитавати тако да се они ефикасно припремају за животну праксу и за прогресивне промене у будућности. Приоритетни циљеви образовања су научити ученике како да уче и како да стечена знања на делотворан начин примене, развијају и прошире. На путу остваривања тих циљева, савремена настава треба да омогући самоактуелизацију ученика, слободу њиховог изражавања, оригиналност и особеност. Ако школа подстицајно делује на такав, свеобухватни, развој ученика, она постаје стваралачка и креативна. Настава може да обезбеди подстицање иницијативе, продуктивног учења и стваралаштва применом различитих видова истраживачког и креативног рада.

Дете тежи да открива, поставља питања, одгонета. Оно размишља о себи и другима, закључује, емоционално реагује и спонтано делује. Има потребу за слободним изражавањем, за испољавањем својих мисли и осећања. Важно му је да задовољи своје потребе за љубављу и заштитом и да има подршку за своје оригиналне идеје. Подстицање и подршка су битни стимуланси који су неопходни да би се дечија природа неометно испољавала, развијала и богатила.

Савремена педагогија наглашава важност креативног развоја деце и младих. Један од основних задатака савремене педагогије је обезбеђивање погодних услова за креативно стваралаштво у школи. Визија будуће школе се тиче и остваривања њене креативне функције. Методичари наставе сматрају да је за добро осмишљено организовање стваралачке, креативне наставе неопходно познавање дидактичко-методичких теорија и развијање наставне праксе. Ако школа обезбеди развијање

стваралачких тежњи ученика, уз уважавање његове аутентичности и оригиналности, она ће остварити и своју основну креативну функцију. Савремена настава треба да се развија као стваралачки процес чији су циљеви и иновативност и оригиналност.

Наставни процес треба да буде стваралачки, јер је везан за сазнајне процесе. Нема стваралаштва и креативности без знања. Учењем може да се унапређује стваралачко деловање и развија креативност. Образовање треба да обезбеди стицање знања и умења, али и усвајање умења служења знањима. Усвајање примењених знања и развијање способности се одвија уз помоћ свесне активности, тј. стваралачке делатности ученика. Кроз истраживачке и стваралачке активности настава треба да обезбеди развијање способности, знања, њихове анализе и систематизације. Стваралачка настава делује подстицајно на ученике, даје им право да слободно размишљају, истражују и маштају, а то је пут који води ка креативности.

Нормативна решења и законски прописи, који су дефинисани Законом о основама система образовања и васпитања¹ и по којима данас раде школе у Србији, отварају простор за стварање подстицајне средине за развој креативних потенцијала деце и младих. Али велики број педагошких стручњака наглашава да се, ипак, недовољно подстиче уметничко и креативно стваралаштво у школи. Подстицајно деловање треба да се остварује у свим аспектима васпитно-образовног рада, а подстицај за креативност и допринос креативном развоју може да пружи и школска библиотека.

Осавремењивањем школе и наставног процеса школска библиотека добија нове, значајне улоге. У библиотеци се не задовољавају само информативне потребе, него и образовне и културне потребе ученика. Библиотека потпомаже стицање знања и развијање способности ученика. Поред информативне и васпитно-образовне улоге школске библиотеке, важна је и њена социо-културна улога, која се огледа у развијању културних и духовних вредности. Понудом разноврсних забавно-рекреативних садржаја, библиотека постаје школски простор за одмор, забаву и разоноду. Остварујући своје значајне улоге и функције у процесу образовања и

¹ Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 – аутентично тумачење)

васпитања, библиотека постаје помоћник у развоју интелектуалних, моралних, културних, уметничких, естетичих и емоционалних потенцијала ученика.

Школска библиотека треба да обезбеди услове за избор активности које највише одговарају интересовањима ученика. Библиотека у школи представља посебан радни и културни простор, који поред књига може да понуди ученицима и разноврсне садржаје, забавне, уметничке, естетичке и стваралачке. Разноврсни облици активности ученицима отварају поље квалитетне комуникације и стваралаштва. У школској библиотеци може да се негује креативност понудом њених разноликих услуга, занимљивим креативним и истраживачким активностима, дискусијама, читањем литературе, коришћењем књижног и некњижног фонда библиотеке, радом на рачунару, разговорима, разменом мишљења и личних искустава, гледањем филмова, слушањем музике. Књижевни сусрети, свечаности, секције, креативне радионице, драмско, ликовно, музичко стваралаштво помажу ученицима да развијају своје таленте и задовоље своја интересовања. Овако богатом и разноврсном понудом својих услуга библиотека постаје центар образовања и културе у школи.

Изузетно је важна улога школског библиотекара у организацији и реализацији креативних активности. Он ставља ученике пред различите проблемске ситуације, мотивише их за рад, помаже им да развијају читалачке навике, подстиче њихово критичко размишљање, посредује у њиховим истраживачким и креативним подухватима. Дакле, библиотекар добија улогу координатора, сарадника и водича у креативним активностима. Истовремено је и помоћник у стицању знања, развијању вештина и целокупном развоју ученика.

Школске библиотеке се данас суочавају са разним проблемима који ометају њихово ефикасно функционисање. Осиромашени фондови и недовољна техничка опремљеност многих школских библиотека не могу да задовоље потребе њених корисника и негативно утичу на остваривање функција и улога школске библиотеке у процесу васпитања и образовања. Због недовољне спознаје о важности школске библиотеке у образовно-васпитном процесу, због неуважавања њених битних

функција у школској заједници, указује се потреба за истраживањем узрока таквог стања и за испитивањем могућности пружања доприноса развоју школског библиотекарства.

Овај рад односи се на ту проблематику и укључује истраживање значаја креативних облика рада, конкретно, креативног радионичарског рада у школској библиотеци, могућности његове организације и реализације, као и резултата и ефеката такве врсте активности. Рад треба да осветли појам и феномен креативности, њену важност у животу и у школи, као и подстицајно деловање васпитно-образовног процеса на развој креативности. Рад покреће и питања о томе какви су услови неопходни да би систем образовања и васпитања постао креативнији. У складу са тим, у раду је дат посебан осврт на улогу школске библиотеке у подстицајном деловању на креативни развој.

Први део рада је посвећен анализи феномена креативности са психолошког, педагошког и методичког аспекта. Доста простора је дато прегледу истраживања различитих аутора посвећених развоју креативних потенцијала у васпитно-образовном процесу, као и развоју мотивације за стваралачке активности и истраживању подстицајног деловања креативних активности на свеобухватни развој личности. У теоријском делу рада је указано на значај и комплексност улога и функција школске библиотеке. Посебно су расветљени неки видови ваннаставних, слободних, креативних активности које могу да се организују у школској библиотеци.

Други део рада обухвата примере креативних радионица и емпиријског истраживања спроведеног у средњој школи. У реализацији описаних истраживачких радионица учествовали су ученици, испитаници у истраживању. У другом делу рада су описане и игровне радионице, посвећене креативном драмском стваралаштву, путем којег су анализирани различити друштвени проблеми. Испитивано је креативно деловање ученика и анализирани су мотивациони фактори који утичу на њихове активности. Обављено анкетање показало је ставове ученика о месту и

улози школске библиотеке у васпитно-образовном процесу, о важности библиотеке у школском животу и о њеном подстицајном деловању на креативни и целовити развој ученика.

Емпиријско истраживање значаја школске библиотеке у реализацији васпитно-образовног процеса и утицај креативних, стваралачких активности у школској библиотеци на свестрани развој ученика обухватило је само неки одређен број важних питања која представљају изводе из ове целокупне комплексне проблематике. Пошли смо од радне претпоставке да ће креативне радионице утицати на промену ставова ученика по битним постављеним питањима. Резултати истраживања, до којих се дошло, могу да буду од користи онима које се баве оваквом проблематиком. Користиће наставницима, стручним сарадницима, библиотекарима и свим другим учесницима у васпитно-образовном процесу. Основно полазиште у размишљањима аутора овог рада је било да ученици у креативним радионицама и другим видовима стваралачког рада у школској библиотеци долазе до значајних спознаја које ће им помоћи да се развијају у креативне, самосвесне и способне личности.

2. КРЕАТИВНОСТ

2. 1. Дефинисање креативности

Латински језик има термин за стварање - „creatio”. Креативност потиче од латинске речи „creativus”, „creacio” и односи се на способност да се пронађу нова решења, створе нови погледи и идеје. То је ментални процес који укључује сагледавање проблема из новог угла, тражење оригиналних решења или нових веза између већ постојећих идеја или појмова. Није лако дефинисати креативност. Кроз историју човечанства она је тумачена као дело спољњих сила, дар муза или богова.² Позивајући се на инвестициону теорију Стернберга (Sternberg) и Лубарта (Lubart), по којој креативност захтева повезаност шест различитих извора: интелектуалне способности, знања, когнитивног стила, личности, мотивације и средине, Тијана Мандић и Ирена Ристић сматрају да креативност чини више од суме наведених, повезаних извора. Важну стимулативну улогу у креативном процесу имају и емоције.

Креативност се тиче оног дела људске природе који се односи на оригиналност, имагинацију, способност стваралачког мишљења и способност откривања, анализирања проблема и проналажења различитих приступа њиховог решавања. Креативно и продуктивно мишљање представљају способност појединца која је саставни део интелигенције. Постоји више различитих врста интелигенције: вербална, логичко-математичка, просторна, чулна, кинестетичка, креативна, персонална, социјална, духовна, интуитивна, музичка, естетска, емоционална.³ Међу њима значајно место заузима и креативна интелигенција која је повезана са умним процесима у истраживачким областима и областима асоцијативних размишљања.

²Тијана Мандић и Ирена Ристић, *Психологија креативности* (Београд: Факултет драмских уметности, Институт за позориште, филм, радио, телевизију, 2013), 9.

Књига Тијане Мандић и Ирене Ристић даје исцрпан преглед научних увида из изабраних тематских области, везаних за креативност. Она је посвећена истраживањима и теоријским конструктима који могу бити релевантни за уметнике и теоретичаре уметности.

³ Видети шире: Станко Илић, *Креативно образовање: школа будућности* (Београд: Draslar Partner, 2009), 76-82.

Многи савремени аутори дефинишу креативност као креативну даровитост и креативни таленат. Постоји у литератури велики број одређења креативности. Ми ћемо да издвојимо нека од њих, по нашем мишљењу довољна да се мало боље расветли овај важан феномен.

Тумачења појма креативности су различита. Већина аутора се слаже у томе да људи имају различите степене креативности. Психолози и истраживачи за креативност користе синониме: откриће, дивергентно размишљање, истраживање, машта, генијалност, иновација, интуиција, изум, новитет, новина, оригиналност и необичност. Торенс (Е. Р. Torrance)⁴ је истакао да се стваралачки акт дели на опажање проблема, тражење решења, формулисање и проверавање хипотеза, модификацију хипотеза и налажење резултата. Међу основне елементе креативности убрајају се оригиналност, флексибилност и флуентност⁵. Оригиналност се односи на актуелност различитих одговора и решења, осетљивост и проицљивост. Флексибилност обухвата могућност реструктурирања знања и мењање правца мишљења. Флуентност подразумева дозирање и нијансирање одговора на одређена питања. Структура креативности зависи од многих чинилаца, а један од њих је и утицај животне средине или ситуације. Торенс се бавио и питањима развоја креативног мишљења посредством школског искуства, дајући своје сугестије како се у разреду може стварати клима за подстицање креативности. Задатак наставника је да се упозна са суштином и карактеристикама креативности, како би применом таквих знања могао да прихвати и подстиче изражавање нових идеја. Наставници би требало

⁴Torrance, E.P. „Aspirations and dreams of three groups of creativity gifted high school, seniors and comparable unselected group”. *Gifted Child Quarterly*, 9(2004), према: G. A. Adelodun, „Counselling High Achieving and Creatively Gifted Children” Department of Special Education Faculty of Education, University of Ibadan, Ibadan, Nigeria, *J Psychology*, 2 (1) (2011): 25-28.
<http://www.krepublishers.com/02-Journals/JP/JP-02-0-000-11-Web/JP-02-1-000-11-PDF/JP-02-1-025-11-038-Adelodun-G-A/JP-02-1-025-11-038-Adelodun-G-A-Tt.pdf> (преузето, 23. 3. 2015)

Торенс (Е. Р. Paul Torrance), професор педагошке психологије у САД, познат као „отац креативности”, пронашао је поступак за квалификовање креативности (Torrance Tests of Creative Thinking), урадио програме за решавање проблема (Problem Solving Program), иницирао и развио модел проучавања (The Incubation Model of Teaching).

⁵ Торенсов Тест креативног мишљења (Torrance Tests of Creative Thinking — ТТСТ) мери флуентност, флексибилност, оригиналност и елаборацију.
Овај тест може да се примењује индивидуално и групно и један је од најчешће коришћених тестова у целом свету.

да осмишљавају ситуације у којима може доћи до појаве креативности; да провоцирају ученике на отворене, парадоксалне, контраверзне идеје; да осујете ученике да подржавају креативне уметнике, како њихова властита креативност не би била пригушена; да развију толеранцију на нове идеје и њихову примену.⁶ Неки научници су се бавили креативним људима и њиховим особинама, а неки други креативношћу као процесом. Уопштено можемо говорити о креативности као квалитету нових концепата и идеја, као способности да се створе иновативне идеје и теорије.

Станко Илић износи тумачење које наводимо у цитираном тексту: „Креативност се може развијати само у атмосфери слободе када је мотивациона снага задовољство. Без слободе и задовољства нема креативности! Креативност потиче из жеље за задовољством и потребе за изражавањем себе. У креативном процесу има чак и елемената забаве: он захтева удаљавање од онога што је већ познато да би се допустила нова и неочекивана појављивања из имагинације. Креативни акт је стварање представе која до тада није постојала у мишљењу. Међутим, то не значи да свест нема било какву улогу у креативном процесу. Напротив, проблем који желимо да решимо увек свесно опажамо, али не и његово решење. Ако знамо одговор на неки проблем, то може да буде тачан одговор, али не и креативни чин.”⁷ У контексту оваквог тумачења, може се рећи да креативно размишљање у себе укључује слободно коришћење креативне маште. Оно се одвија постављањем питања у вези са предметом спознавања или учења. Слобода размишљања крчи пут кроз нове идеје и води до спознаја. Освајање слободе обезбеђује знање, а стицање знања води ка задовољавању потреба и успешном решавању проблема.

У литератури се креативност често разматра у контексту даровитости и талента. Према истраживању Славице Максић, природа, порекло, структура и развој

⁶ Према: Јован Ђорђевић, „Процес глобализације и креативност”, Оригинални научни рад, *Српска образовна академија*, Београд, 16 (2011), 160-172.

<http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/16%20Okrugli%20sto/Djordjevic%20-%202014.pdf> (преузето 14. 9. 2016)

⁷Станко Илић, *Креативно образовање: школа будућности*, 175.

креативности су предмет проучавања у теоријама даровитости, талената и креативности. Креативно изражавање више или мање се одређује као суштина и циљ талента, а таленат као испољена даровитост.⁸ „Даровитост је најопштији појам који се одређује на следећи начин: као својство личности – специфичан склоп карактеристика међу којима су најважније високе интелектуалне способности, креативност, висока мотивисаност и посвећеност одређеној области људске делатности; као понашање – активност чији је крајњи продукт изузетно, еминентно постигнуће, и као постигнуће – производ који је значајан за свог ствараоца и његово окружење.“⁹

Ирена Ристић заступа мишљење које је засновано на Пијажеовој теорији креативности, по коме интеракцију између човека и средине креирају два механизма когнитивног развоја: асимилација и акомодација. Асимилација је процес модификације спољних информација, а акомодација је промена унутрашњих схема и њихово уклапање у реалности. Асимилација омогућава развој креативног мишљења. Креативни процес се у почетку заснива на игри. Кроз интеракцију са спољним светом, спољне информације особа асимилију у сопствене схеме. Затим следи акомодација, обрада унутрашњих схема и њихово уклапање у спољњу реалност. „Креативно размишљање и креативна акција, као две главне фазе уметничког стварања, у многим случајевима се укрштају. Прављење нечег новог не почиње нужно након потпуног развоја креативне идеје, већ су процеси асимилације и акомодације интегрални делови сложеног креативног процеса. Управо кроз интеракцију асимилације и акомодације рађају се нове идеје”¹⁰

По мишљењу Зинченка (В. П. Зинченко), стваралачки акт је чудо и тајна.¹¹ Рађење нечег новог је по својој природи акт и свестан и несвестан, и посредан и непосредан, и природни и вештачки. Зинченко заступа став да је класична наука неспособна да

⁸ Славица Максић, *Подстицање креативности у школи*, (Београд: Институт за педагошка истраживања, 2006), 36.

⁹ Славица Максић, *Подстицање креативности у школи*, 13.

¹⁰ Irena Ristić, *Početak i kraj kreativnog procesa* (Beograd: Нор – Ја, 2010), 27.

¹¹ В. П. Зинченко, *Сознание и творческий акт* (Москва: Языки славянских культур, 2010), 341.

представи креативност као основно својство природе, због чега реални свет добија карактер временског преласка ка иновацији. Било који животни акт или било која активност, по мишљењу овог аутора, независно од тога да ли је свесна или несвесна, треба да се карактерише као стваралачки. Чак и елементарно кретање је непоновљиво, као отисак палца. Ослањајући се на размишљања Шпета (Г. Г. Шпет) о култури, Зинченко изводи закључак да не треба да постоји никакав прелаз од проблематике сазнања до проблематике стваралаштва. Човечност, сазнање, култура, стваралаштво, личност, слобода, духовност, мисао, савест – све је то једно.¹²

Зинченко је у својим истраживањима дао схематски приказ механизма стваралаштва, тј. понудио објашњење о томе шта се дешава када се ствара нешто ново. У том процесу се издваја 5 фаза: 1) појава теме (јављање осећаја неопходности започињања активности, осећања који мобилише стваралачке силе; 2) запажање, перцепција теме (анализа ситуације, схватање проблема, кристализација проблема); 3) рад на теми (предлагање, провера, утврђивање хипотеза и стварање специјални средстава за решавање проблема); 4) појава продуктивне идеје (приказ, бљесак могућег решења); 5) остваривање (реализација, решавање проблема).¹³

Карл Роџерс (Carl Rogers)¹⁴ је дефинисао креативни процес као појављивање новог производа деловања личности који настаје као резултат јединствености појединца, материјала, догађаја, људи и животних околности. Креативни импулс је лична актуелизација и потиче из личне потребе за сопственим изражавањем. Креативни импулс води ка оригиналном деловању, које, да би било креативно изражавање, треба да има манифестацију у спољашњем свету. На остваривање потпуног стваралачког потенцијала утичу многи фактори. Неки од њих потичу из породице, неки из друштвене заједнице, а неки су везани за искуство у току школовања. Разноврсна, комплексна искуства у току образовања у школи значајно утичу на

¹²В. П. Зинченко, *Сознание и творческий акт*, 340.

¹³В. П. Зинченко, *Сознание и творческий акт*, 368-369.

¹⁴Rogers, Carl R., "Toward a theory of Creativity" *American Psychological Association, Etc.*, Vol 11, 1954: 249-260.

способности, ставове и личне особине човека. Људско деловање, његова ефикасност и неефикасност, његова креативност и стваралаштво су детерминисани овим важним чиниоцима.

Креативност је својство личности, повезано са даровитошћу и интелектуалним способностима. Проблем односа интелекта, креативности и особина личности интересовали су многе научнике последњих деценија, на пример Гилфорда (J. P. Guilford). Он је дао тумачење конвергентног и дивергентног мишљења, везано за однос интелекта и креативности, креативности и особина личности. Занимљива су и истраживања групе руских аутора, спроведена са интелектуално надареним ученицима.¹⁵ Питање, којим су се бавили научници у овом истраживању, односило се на то да ли постоји међусобна повезаност вербалног и невербалног интелекта са особинама личности и креативношћу. Дата је претпоставка да се надарена деца сусрећу у истој мери и међу веома израженим „вербалистима” и „невербалистима”. Резултати ових истраживања су показали да деца са једнаким способностима (независно од степена њиховог испољавања) имају неке заједничке опште црте карактера које се одрастањем могу мењати.¹⁶

Анализа многих теорија и тумачења феномена креативности показује да се ради о комплексном феномену. Креативност је више од осмишљавања идеја. Идеје морају бити нове, осмишљење на нов начин и употребљиве. Неке студије тврде да постоје људи који поседују креативне потенцијале и они који их немају. С друге стране,

¹⁵Е. К. Лютова, „К вопросу взаимосвязи интелекта, креативности и личностных черт у детей” у *Интелект и креативност в ситуациях межличностного взаимодействия*, Сборник научных трудов, редактор-составитель А. Н. Воронин (Москва: Российская академия наук, Институт психологии, 2001), 39-51.

¹⁶Узорак у истраживању руских научника, Љутове и њених сарадника, чинили су ученици из Санкт – Петербурга са степеном интелигенције који није био нижи од просечног. Од 150 ученика, који су учествовали у истраживању, 70 ученика су били узраста од 7 до 8 година (32 девојчице и 38 дечака) и 80 ученика, узраста од 15 до 16 година (50 девојчица и 30 дечака). Испитивања односа интелекта и осталих својстава личности су дали занимљиве показатеље, али у оквирима датог истраживања нису добијени прецизни показатељи креативности. Група руских научника долази до закључка да коришћени Торенсови тестови не дају потпуну представу о креативности детета и да је можда за испитивање тог својства потребан сасвим нов приступ и начин. Било би значајно прецизније испитати у којој мери промене општих црта личности при одрастању утичу на развој креативних потенцијала.

многи аутори истичу да је креативност својствена сваком човеку. Креативно стваралаштво нема своје потпуно одређење и чини се да га је веома тешко дефинисати. Креативно изражавање и понашање зависи од многих фактора. У том смислу, постоје велике разлике везане за старосну доб: креативне способности и креативна мотивација се разликују код деце и одраслих људи.

Дечија креативност представља спонтану игру, природну страну дечијег света. Деца у игри на непосредан дан начин испитују, истражују и анализирају. То рано дечије истраживање, ако се не спутава, представља богато искуство, које је почетак низа животних подухвата, а они су основа креативног деловања. Деца су мали ствараоци и уметници. Зато је важно да дечији ум и биће остану отворени, радознали и слободани. Деца поседују спонтаност, природно веома изражену заинтересованост за свет у коме живе. Због тога им благовремено треба обезбедити услове за даљи развој, пружити им подршку, поверење и љубав.

Дете није уметник, по мишљењу Милице Буинац, али стваралац јесте и карактеришу га изворност и интензитет гледања. „Упорност одраслога да сачува у себи креативне потенцијале дјетета заправо је одбрана права на продужени сан и спонтаност маште.”¹⁷ Овај аутор истиче да гледање одраслог на свет може да досегне „примарну изворност” гледања детета. Ако се услед различитих фактора прекине континуитет сазревања, одрасла особа губи креативне могућности и удаљава се од тих дечијих гледања и поимања света. Дете ствара спонтано и његова оригиналност и пуноћа гледања и доживљавања се манифестује у дечијем деловању, као креативном процесу који се приближава уметности. Чини се, при том, да је креативност шира категорија од уметности. Креативно изражавање код деце се заснива на психичкој аутономији у току креативног процеса. „Реални циљ опћег одгоја и образовања, са стајалишта естетског одгоја и развијања креативности, може бити да се оно потенцијално стваралачко у сваком дјетету ослободи, не ради умјетности као такве, него ради живота, да се човјек у њему нађе као цјеловита личност ради бриге за

¹⁷ Milica Buinac, „Književnost i dječije stvaralaštvo u riječi“, u *Dijete i kreativnost*, urednici Livija Krofli, Danica Nora, Antonija Posilović i Rudi Supek (Zagreb: Globus, 1987), 224.

друштво, у којем се постигнути идентитет појединца исказује као аморфна колективна свијест.”¹⁸

Маслов сматра да креативност представља стваралаштво које показују сва нормална деца и које се развија из игре и маште.¹⁹ Та спонтана креативност се губи одрастањем и прихватањем обрасца живљења и културе одраслих људи. Важно је сачувати ентузијазам и отвореност према новим стварима и идејама, што је веома изражено код мале деце. Спутанање и занемаривање креативности утицаће на стваралачку делатност одраслог човека. По мишљењу Маслова, креативност се са одрастањем не изгуби потпуно и може поново да се развије. И Кен Робинсон (Ken Robinson)²⁰ је писао о креативним способностима деце и о њиховом самопоуздању које се губи одрастањем услед разних негативних утицаја средине. Битно је да дете ужива у игри, да спозна вредност саме игре и да препозна своју сопствену вредност да би поверовало у могућност и смисао свог стваралачког идентитета. Ако у породици владају флексибилни и хармонични односи, засновани на равноправности и међусобном уважавању, постоји већа вероватноћа да се побуђује и развија креативност деце.²¹ Ауторитарни родитељски стил не омогућава слободно изражавање и развијање оригиналности. Колико је важна улога родитеља у раном развоју детета у креативном изражавању, толико школа, образовање и васпитање значајно утичу на развој креативности у његовом даљем одрастању. Креативну моћ поседују сви људи. Важно је да се она покрене, активира да бисмо постигли циљ деловања и остварење идеја. Људи се рађају обдарени креативним потенцијалом, али се дешава да одрастањем креативност бива спутана и запостављена. Креативне способности слабе ако их не употребљавамо. Старењем креативни потенцијал може да остане сачуван у великој мери, чак и када је потиснут и скривен услед одређених животних околности. Занемаривање креативности може да се дешава и

¹⁸ Milica Buinac, „Književnost i dječije stvaralaštvo u riječi” , u *Dijete i kreativnost*, 237.

¹⁹ Abraham Maslov, *Motivacija i ličnost* (Beograd: Nolit), 1982.

²⁰ Ken Robinson, *Out of Our minds: Learning how to Be Creative* (Capstone: Publishing Limited, 2001)
How Creativity, Education and the Arts Shape a Modern Economy
<http://www.fredkemp.com/5365su12/robinsonchpt123.pdf> (преузето 22. 3. 2015)

²¹ Тијана Мандић и Ирена Ристић, *Психологија креативности* (Београд: Факултет драмских уметности, 2013), 87-88.

због ригидности школе или друштвених околности. „Постоји мноштво доказа да делови нашег мозга одговорни за процес логичног размишљања, инхибирају делове одговорне за креативност и она се не може развијати јер је ускраћена слобода игре.”²² Подстицајно деловање породице, школе и друштвене средине су предуслови за очување и развој креативности. На остваривање креативног, стваралачког потенцијала утичу, дакле, многи фактори. Неки од њих потичу из породице, неки из друштвене заједнице, а неки су везани за искуства у току школовања.

У истраживањима, везаним за стваралачке способности личности, важно место заузимају она која су посвећена утицају спољашње средине на развој креативности. Утицај социјалне средине је несумњиво велики на формирање креативности. Породица и школско окружење имају главну улогу у покретању или инхибицији индивидуалне креативности. Уколико особа расте у средини која не подржава његове способности и инсистира на имитирању социјалних образаца понашања других, она неће бити у стању да предузима нове, иновативне радње. Културни притисци и баријере, посебно одузимање културе детињства и њена замена културним образцима понашања одраслог доба, негативно ће утицати на развијање креативног размишљања. Дечије одрастање ће бити ускраћено за радости игре, песме, приче.

Ослањајући се на низ истраживања о утицају спољашње средине на развијање стваралачких, креативних способности, руски научници Трифунова (И. Г. Трифунова) и Вароњин (А. Н. Воронин) су спровели истраживање којим је вршено испитивање утицаја микро средине на развој креативности и креативног понашања.²³ У истраживању су учествовали ученици и наставници дечије уметничке школе (Детская художественная школа № 1 Сергиева – Пасада). Полазиште научника у овом истраживању је било да је делатност наставника, по својој природи, више

²²Dejv Stjuart I Mark Simons, *Igralište (g)radilište na kojem se sukobljavaju kreativnost I komercijalizam* (Beograd: Clio, 2012), 13.

²³Г. Трифунова, А. Н. Воронин, „Исследование влияния соответствия личностных особенностей учителя и ученика на креативность и обучаемость последнего”, у *Интелект и креативность в ситуациях межличностного взаимодействия*, редактор – саставитель А. Н. Воронин (Москва: Российская академия наук, Институт психологии, 2001), 267- 275.

стваралачка у уметничкој, него у општеобразовној школи. Истраживање се заснивало на хипотези да подударање степена изражености одређених особина личности учитеља и ученика одговара развоју креативности код ученика. Неки резултати овог истраживања су показали да: 1) промена разних показатеља креативности и успешности зависи од подударности или неподударности различитих црта личности и ученика и учитеља; 2) подударност одређених особина личности учитеља и ученика повећава креативност код ученика (приближни степен изражености неких особина, као што су напр. опуштеност – друштвеност, одговарају повећању креативности од ученика; 3) ниво различитих компонената креативности расте или се снижава зависно од сличности одређених особина ученика и учитеља.

Велики број наведених студија указује на потребу даљег развијања креативног понашања људи. У том смислу, отвара се широко истраживачко поље за анализирање могућности подстицања креативног развоја на свим пољима људског деловања. Кад је реч о образовању, намеће се питање на који начин наставни процес треба да буде организован да би деловао стимулативно на развој креативних потенцијала деце и младих. Како наставу учинити узбудљивим и креативним подухватом? На који начин развијати стваралачку основу наставног процеса? Какав концепт организације тог процеса је неопходан да би се покренула огромна снага иницијатива, идеја и маште ученика?

Бројне студије методичара су се бавиле овим питањима и разрадом идеја о креативној настави. Ослањајући се на достигнућа научних дисциплина, попут филозофије, психологије, педагогије, методологије истраживања, методика наставе даје свој, посебан допринос развоју стваралачких потенцијала ученика и због тога је важно размотрити феномен креативности и са методичког аспекта.

Креативни набој је енергија која побуђује, покреће цело биће на активност и доводи до открића. Симеон Маринковић истиче се да је креативно испољавање основна потреба и право сваког људског бића. „Потреба за стварањем је један од од

највећих мотива човековог живљења и темељно одређење човека према свету и себи самоме.²⁴

Систем школства треба усмерити ка образовању креативних личности. На то указују и методичари наставе. Данас се трага за решењима у организацији наставног процеса на креативним основама. Никола Филиповић говори о креативној настави као носиоцу прогреса.²⁵ Наглашавајући да је креативност императив времена у коме живимо, Марко Стевановић каже: „Данас се све више сматра да је креативност егзистенцијална потреба човека, а субјекатска позиција ученика значајна дидактичка доктрина.”²⁶ Исто мишљење дели и Милија Николић који је у својим радовима посветио велику пажњу стваралачком раду ученика, афирмацији стваралаштва ученика и наставника.²⁷ Нудећи различите концепте организације наставе српског језика и књижевности, овај аутор се залаже за разноврсне облике и методе којима се подстиче развој стваралачких способности ученика. Креативност се испољава и кроз процес који обухвата уочавање, анализирање проблема и проналажење оригиналних решења. Такав процес представља, како истиче Радмило Димитријевић, и анализа књижевноуметничких дела, почевши од првих стваралачких подстицаја, па све до готове уметничке целине.²⁸ Љиљана Бајић заступа мишљење да књижевно дело подстицајно делује на ученике, а настава књижевности их учи разборитости, мудрости и човечности.²⁹ Крајњи циљ стваралачке наставе је да код ученика развије фантазијско и критичко мишљење, позитивне навике, друштвене вредности и пожељно понашање.

²⁴ Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности* (Београд: Креативни центар, 2003), 26.

²⁵ Nikola Filipović, *Mogućnosti i dometi stvaralaštva učenika u nastavi* (Sarajevo: Svjetlost, 1988)

²⁶ Marko Stevanović i Aida Muradbegović, *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi* (Novi Sad: „Dnevnik”, 1990), 44.

²⁷ Milija Nikolić, *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1988)

²⁸ Радмило Димитријевић, *Методика наставе књижевности и матерњег језика: Увођење ученика у књижевно дело: Приручник за наставнике* (Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963)

²⁹ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације* (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004)

Разна схватања креативности као оригиналне делатности крчила су пут креативној настави, која је константно истраживана и унапређивана. Данас се још више трага за концептом креативне наставе која ће бити прожета мисаоним, емоционалним и фантазијским ангажовањем ученика. Настава треба да негује креативност и да се залаже за ослобађање и богаћење мишљења и искуства ученика.

2. 2. Особине креативне личности

Креативност се тумачи као способност појединца да ствара нешто ново, оригинално, што је применљиво у социјалном контексту. Та оригинална, иновативна делатност може да иде у смеру стварања материјалних добара, а на духовном плану може да продукује разноврне уметничке облике, занимљиве идеје и креативна решења.

Често се појам креативности везује за појам даровитости. Креативна личност представља стваралачку личност, а њено стваралачко понашање је резултат интеракције знања, интелектуалног стила, мотивације и услова средине. Отуда су одређене карактеристике личности показатељи креативности међу даровитим људима. На креативност се гледа као на саставни део интелектуалне даровитости. Даровитост се јавља у различитим облицима (даровитост за природне или друштвене науке, даровитост за уметност). Потенцијали даровитости и креативности се развијају још у детињству, а дешава се често да они буду изражени у каснијем животном добу. У сваком случају, таленат и креативност се могу развијати, али се дешава да буду и пригушени услед негативног утицаја и услова средине.

Креативне личности карактерише, по мишљењу Нвазуоке (I. A. Nwazuoke), просечна интелигенција или интелигенција изнад просечног нивоа, когнитивна флексибилност, добро запажање, изузетна меморија, продукција и синтеза необичних, али одговарајућих идеја. Овај аутор наглашава да креативне особе имају храбрости да прате своја уверења. Оне су оријентисане на извршавање задатка и

обично раде напорно и трпе дуго за постизање резултата. Креативне личности, по мишљењу овог аутора, карактерише изузетна мотивација да буду креативни у својој области, самодисциплина и посвећеност, дубоко веровање у вредност оног што стварају.³⁰

Такер (V. Tucker) истиче да су креативна деца радознала и да имају необичне, радикалне, неконвенционалне ставове.³¹ Креативна личност је отворена за нове идеје и она нема жељу да имитира друге, па чак и да понавља своја властита понашања. „Јединствени стил живота јавља се, коначно, из унутрашњих „потреба” откривених спонтаним експериментисањем у младости, радосним и пуним уживања, и негованом свеснијом контролом зрелог доба.”³²

Квашчев је вршио експерименте (у трајању од две године) који су се односили на истраживање различитих могућности за мењање ригидног понашања и развијање креативног понашања.³³ Циљ његових каснијих, допунских истраживања је откривање психолошких карактеристика ригидности и развијање ефикаснијих стратегија учења које могу да утичу на мењање ригидног и развијање креативног понашања при решавању различитих проблемских ситуација. Мишљење Квашчева је да постоје различите структуре које делују на решавање проблема. Позитивну структуру представља флексибилност и отворена свест за нове идеје, а негативну представља ригидност у решавању проблема. Ригидна когнитивна схема личности огледа се у неспособности испитаника да открију нова значења и нове функције предмета, да решавају проблеме на нове, различите начине, да превазилазе

³⁰I. A. Nwazuo, *Creativity. Understanding Special Education*. (Ibadan: Creative Books, 1996) Renzulli J, Reis S, Smith L 1981.

https://www.researchgate.net/publication/270849604_Creativity_in_Schools/fulltext/55e745e908ae65b6389954eb/270849604_Creativity_in_Schools.pdf?inViewer=0&pdfJsDownload=0&origin=publication_detail (преузето, 23. 3. 2015)

³¹V. Tucker, *Creativity for You. A Training Course in Creativity Through Divergent Thinking*. Bandra, (Bombay: Better Yourself Books, 2001)

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281301402X> (преузето, 23. 3. 2015)

³² Alis Majl, *Kreativnost u nastavi* (Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Svjetlost”, 1968), 64.

³³Radivoj Kvašček, *Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti* (Sarajevo: IP „Svjetlost”, 1974), 241-242.

„клишетске” метода учења. У спроведеним експериментима Квашчев и његови сарадници су закључили да вежбање испитаника да мењају ригидне когнитивне схеме доводи до оспособљавања да они уче стваралачки и да се креативно изражавају.

Креативног ствараоца карактеришу независност, отвореност, самосталност, емоционална стабилност, самоконтрола и општа интелигенција. Креативне појединце одликују и истрајност, већа мотивисаност, шира интересовања, склоност ка апстрактном мишљењу, веће интересовање за бављење стварима, него људима, склоност ка реду и потврђивању. Бројна истраживања о карактеристикама креативних људи не могу да дођу до истоветних резултата, али указују да су креативне особине условљене различитим факторима: друштвено-историјским околностима, културним и другим карактеристикама окружења у коме појединац живи. Мишљења различитих аутора се подударују у једној чињеници – нема креативног деловања без слободе изражавања, без мотивације, без воље и хтења. Емоционална стабилност и мотивација представљају покретачку снагу за стваралачку активност.

3. КРЕАТИВНОСТ И ОБРАЗОВАЊЕ

3. 1. Креативност у образовању

Реформске промене образовања у свету усмерене су ка свестраном развоју личности, подстицању њиховог креативног развоја и развоја критичког мишљења. Један од стратешких циљева развоја средњег стручног образовања, на пример, према Копенхагенској стратегији, односно Коминикеу из Брижа, је јачање креативности, иновативности и предузимљивости, као и коришћења информациононих технологија. Увођењем разноврсних метода активног учења и наставе у свим предметима и модулима, али и у склопу ваннаставних активности, стварају се могућности да се код ученика развијају креативност, иновативност и предузимљивост, као и стицање информационо - комуникационих компетенција. Ово изискује додатно обучавање наставника у области метода и техника наставе али и коришћења информационо - комуникационих технологија.³⁴

Образовне реформе у европским земљама иду у правцу обезбеђивања стицања знања и вештина неопходних за подстицање личног, али и друштвеног успеха. Према Стратегији развоја образовања у Републици Србији дефинисане су мисија и визија система образовања у 21. веку.³⁵ Основна мисија система образовања је да осигура основни темељ живота и развоја сваког појединца, друштва и државе заснованог на знању. Мисијом се изражавају дугорочне улоге образовања за потребе економског, социјалног, научно-технолошког, културног и другог развоја друштва у целини и за развој стваралачких и радних потенцијала и квалитета живота сваког грађанина

³⁴Функције средњег стручног образовања су дефинисане су документу Стратегија развоја средњег стручног образовања у Републици Србији ("Службени гласник РС", број 1/07). Предложени текст је усаглашен и заснован и на документима ЕУ - Копенхагенској декларацији о стручном образовању из 2002. године и Коминикеу из Брижа о сарадњи у стручном образовању у Европи из 2010. године.

³⁵На основу члана 45. став 1. Закона о Влади ("Службени гласник РС", бр. 55/05, 71/05 - исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -УС и 72/12), Влада доноси Стратегију развоја образовања у Србији до 2020. године

Стратегија је објављена у "Службеном гласнику РС", бр. 107/2012 од 9. 11. 2012. године.

www.apps.org.rs/wp-content/uploads/strategije/Strategija_obrazovanje.pdf (преузето 28. 3.2016)

Републике Србије. Полазећи од постојећег система образовања, визија представља могуће и жељено стање које систем треба да достигне до 2020. године.

Многи аутори наглашавају да квалитет човековог живота у великој мери зависи од образовања. Према истраживањима Александре Пејатовић³⁶, постоје испреплетене везе између образовања и свега оног што чини људски живот и опредељује његов квалитет. Те везе се остварују кроз вредности, знања, навике, компетенције, вештине, начине размишљања и уверења. Развојем друштва, по мишљењу Светлане Квргић³⁷, мењају се и индикатори квалитета живота. Поред процене важности материјалних услова, придаје се све већи значај процени духовних вредности: задовољства, личног развоја и припадања заједници.

Према законским одредбама и нормативним решењима, школа треба да оствари улогу реализатора образовног процеса и да допринесе целовитом развоју ученика. Једнако је важна у том погледу и њена васпитна улога, јер су васпитање и образовање недељив процес. У том процесу ученици стичу знања, умења и навике; изграђују способности и вештине које ће бити темељна основа њихове личности, неопходна за ефикасно функционисање. Дакле, један од основних циљева образовања и васпитања је обезбеђивање могућности развијања човека као индивидуалног и стваралачког бића.

Стицање знања, тј. усвајање програмских садржаја који захтевају изучавање, разумевање и памћење, представља главне образовне циљеве. Они су усмерени према упознавању и схватању законитости, појава, одговарајућих појмова и чињеница. Остваривање образовних циљева утиче на остваривање образовне улоге наставе. Помоћу разних облика наставног подстицања, стваралачких и слободних активности ученика образовни циљеви утичу на развијање критичког мишљења и ширење сазнајних видика ученика.

³⁶Aleksandra Pejatović, *Образованје и квалитет живота* (Београд: Институт за педагогiju Филозофског факултета, 2006)

³⁷Svetlana Kvrđić, *Квалитет живота школске деце и омладине* (Београд: Задужбина Андријевић, 2001)

Васпитни циљеви наставног процеса се односе на стицање врлина и моралних вредности. Васпитање ученика треба да се одвија у правцу стицања позитивних навика и усвајања образаца културног понашања. Васпитна улога школе огледа се у хуманизацији и социјализацији ученика. Ученицима је неопходна психо-социјална подршка и због тога васпитна функција не сме да буде занемарена. Разни облици деликвенције и насилничког понашања, дискриминације угрожавају слободу развоја младих људи. Добро осмишљеним и организованим школским програмима може да се утиче на изграђивање културних потреба и навика ученика и њиховог система вредности. Функционални циљеви образовања су развијање и јачање радозналости и истраживачке делатност; побуђивање аналитичке пажње и критичко вредновање чињеница.³⁸

Хавелка наглашава да се намећу два основна циља образовања: „оно треба системски да ствара, одржава и обликује услове у којима ће развојни потенцијал сваког појединца доћи до изражаја, и треба да омогући новим генерацијама да се у складу са оствареним личним диспозицијама интегришу у друштвену заједницу”³⁹ Циљеви образовања треба да се формулишу тако да поседују подударност друштвено и индивидуално пожељних исхода, тј. да успостављају равнотежу између интереса друштва и интереса појединца. Циљеви образовања се, у ствари, највише тичу личности ученика и обухватају сазнајну, афективну и конативну страну личности. Сазнајна страна се односи на знања која ученици усвајају у току наставног процеса, афективна утврђује које су емоционално-вредносне реакције друштвено пожељне, а

³⁸ Поред ових функционалних циљева, кад је реч о настави књижевности, Љиљана Бајић издваја и афирмисање стваралачког фантазијског мишљења и навикавање ученика да уметничке појаве посматрају са вишег становишта. Образовни циљеви наставе књижевности, по мишљењу овог аутора, односе се на тумачење дела, усмеравање пажње и истраживања на битније уметничке вредности и откривање уметничког доживљавања дела. Васпитни циљеви се остварују интерпретацијским поступцима помоћу којих се подстичу ученици на свестраније схватање живота, вредности и смисла људског постојања.

Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације* (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004)

³⁹ Nenad Havelka, *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000), 50.

конативна обухвата мотиве и обрасце понашања личности, неопходне за адаптацију и интегрисање личности у друштвену заједницу.⁴⁰

Програмски садржаји се, углавном, реализују кроз наставу која првенствено доприноси интелектуалном развоју ученика. Међутим, за целокупан развој је неопходна реализација васпитног процеса кроз разноврсне наставне, ваннаставне и слободне активности. Поред интелектуалног развоја изузетно је важан и васпитни третман ученика у њиховом учењу и изграђивању њихове личности. Због тога је задатак школе да ученицима обезбеди стицање знања и умења, али и да им помогне да се развију у физички здраве, психички стабилне и хумане личности. Друштву су потребни способни, зрели, истрајни, одговорни, адаптивни и стабилни људи. Очекује се од друштвене заједнице и школе да им обезбеди услове за слободан и индивидуални развој, уз потпуно уважавање њихове индивидуалности и различитости. Важно је, у том смислу, да организација и реализација свих активности у школи буде подстицајна и стимулативна и да буди код ученика жељу за учењем, откривањем и сазнавањем.

Намеће се питање: какву би то школу ученици волели? Ученици се жале на преобимне наставне садржаје, досадне часове, као и на неповезаност наставних садржаја са реалним животом. Због тога је добро да настава буде занимљива, подстицајна и да се у њој примењују разноврсни облици и методе рада. Питање ученичког доживљаја школе је интересовало теоретичаре и педагошке раднике. Хавелка је овом питању доделио значајну пажњу и бавио се истраживањем шта се дешава са учеником у току школовања, од почетка основне школе до завршетка средње школе.⁴¹ То је развојни пут детета који је праћен природним и сложеним променама. Дванаестогодишњи период, проведен у школи, чине различите фазе: детињство, пубертет, пунолетство. Ако се полази од тога да су ученици субјекат васпитно-образовног процеса, онда погледу на школу из ученичке перспективе треба

⁴⁰Nenad Havelka, *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*, 49.

⁴¹Nenad Havelka, *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*, 237-265.

У истраживањима је разматрано питање ученичког доживљаја школе са два аспекта: свеобухватности ученичких искустава у школи и појединих сегмената ученичког доживљаја школе.

посветити посебну пажњу. „Ученички доживљај школе” сабира целокупно ученичко искуство, ситуације, збивања и доживљаје који су у вези са школом. По мишљењу овог аутора, он указује на ученикову концептуализацију и рефлексију школских збивања и ситуација, без обзира на то да ли се ученик у њима појављује као актер или као посматрач. Хавелка наглашава: „Учеников доживљај школе састоји се из непосредно и посредно стечених знања, уверења и веровања, схватања и очекивања, пријатних и непријатних осећања, пробуђених и блокираних потреба, подстакнутих и обесхрабрених аспирација, позитивних и негативних оцена о свему оном што је логички и фактички, функционално и практично повезано са школом и годинама школовања.”⁴² Дакле, ученички доживљај школе се организује у три димензије: сазнајној, емоционалној и мотивационој. Школске ситуације, доживљаји, искуства и њихов квалитет утичу на сазнајни, емоционални и мотивациони развој, односно на свеобухватни развој ученика.

Ако на учење гледамо као на скуп активности које мењају личност у смислу промена на плану манифестација понашања, али и на плану унутрашњих потенцијала за понашање, учење, у том смислу, чини скуп активности које доводе до позитивних промена у личности ученика, њиховом индивидуалном и социјалном понашању. Ако је циљ образовно-васпитног процеса, по мишљењу Хавелке, да развија интелектуалне и моторне, рецептивне и продуктивне, репродуктивне и креативне способности, тада у наставном процесу треба да буду заступљене различите активности које ће развијати те способности. Ако се пође од претпоставке да су рецептивно-репродуктивне активности у нашој школи заступљене највише (80%), а продуктивно-креативне знатно мање (око 5 или 10 %), тада се у таквој настави у истом омеру развијају и рецептивно-репродуктивне и продуктивно-креативне способности ученика. Дакле, може се доћи до закључка да поред слушања, читања наставних садржаја, њиховог писменог и усменог репродуковања, те гледања слика и филмова (тј. рецептивних и продуктивних активности), треба да су више у одговарајућем обиму заступљене посебно активности попут планирања, организације, праћења и

⁴²Nenad Havelka, *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*, 245.

вредновања рада, трагање за информацијама, њихова систематизација, писмено и усмено излагање, тимски рад, рад у пару (репродуктивне и креативне активности).

Да би васпитање и образовање било стваралачко, оно треба да ослободи стваралачке потенцијале ученика и да их даље развија и усавршава. Методичари заступају становиште да настава треба да има природу истраживачког, сазнајног и креативног процеса. Ако се полази од предмета методике, као интердисциплинарне науке, који обухвата циљеве и задатке наставе, наставне планове и програме, наставне методе и средства, ту се нужно укључују и слободне и креативне активности и мотивисање за те стваралачке активности. Задатак методике наставе је повезивање наставне теорије и праксе и њихово непрестано унапређивање. Она обезбеђује знања наставницима за извођење наставе. Методика их учи да би било добро да настава буде тако организована, осмишљена и вођена да не представља напор и непријатност, већ слободно откривање и стицање знања. Креативну наставу Симеон Маринковић назива добрим занатом. Она није негација традиционалне наставе, већ представља њену нијансу која од заната постаје уметност. Симеон Маринковић је дао занимљиву дефиницију креативне наставе „То је систем финих поступака који бацају шкољке да би биле бисер, како је то иначе у природи уређено.”⁴³

Проблемска и истраживачка настава обезбеђују постојаније знање јер укључују мисаону, емотивну и фантазијску активност ученика. Избор поступака зависи од конкретне наставне ситуације. Стваралачким ангажовањем и наставника и ученика долази се до методологије која је одговарајућа за конкретне врсте рада. На овај начин се подстиче истраживачка и креативна настава. Милија Николић каже да тек у пуној узајамности и јединству чулног и рационалног учења стиче се стваралачко знање које је поуздано и у практичном и у теоријском смислу.⁴⁴ Применом више ваљаних метода и њиховим комбиновањем, настава постаје занимљивија и креативнија.

⁴³Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности* (Београд: Креативни центар, 2003), 8.

⁴⁴Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 62.

Функционални циљеви наставе јесу оспособљавање ученика за успешно обављање мисаоних радњи, неопходних за стицање знања.

Ако наставни процес посматрамо као стваралачки, он је везан за сазнајне процесе. Сазнавање произилази из човекове потребе и то је смисао постојања и један од највећих мотива човековог живљења. Стваралаштво се заснива на претходно стеченим знањима, али оно може даље да се развија учењем. Образовање мора да оспособи све оне који уче да усвоје умеће служења тим огромним трезорима знања.⁴⁵ Математика, природне науке идруштвене науке, језици и књижевност, уметност, историја, културне и религијске вредности, технолошка открића – све су то домени људских знања у којима су садржани обрасци мишљења и деловања, културне и уметничке вредности. Служење знањима подразумева развијање способности налажења и селекције знања и њихове критичке анализе, нове систематизације и организације да би се решио неки проблем. Активно учење подразумева усвајање примењених знања и развијање способности ученика. Учење се одвија уз помоћ свесне активности, стваралачке делатности и мишљења ученика. Наставно усвајање знања кроз мисаоне, истраживачке и стваралачке процесе обезбеђује целовити развој личности. Да би ученик стекао знање, он треба у настави да има право да слободно пита, размишља, машта и открива. Знања, умења и навике које ученици стичу у школи треба да постану трајно власништво ученика. Знања су корисна за сваког појединца, ако се могу практично применити. А да би било примењиво, неопходно их је освежавати и обнављати да би се обезбедила трајност знања и умења. Као што наглашава Милија Николић, принцип трајности знања и умења подразумева непрекидну борбу против заборављања.⁴⁶

Креативна настава има особен концепт организације. Она подразумева коришћење комбинација типова часова, негујући посебно оне који осим знања и умења

⁴⁵ Стратегија развоја образовања у Србији до 2020., "Службени гласник РС", бр. 107/2012 од 9.11.2012. године, 43-44.

www.apps.org.rs/wp-content/uploads/strategije/Strategija_obrazovanje.pdf (преузето 28. 3.2016)

⁴⁶ Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, 164.

проверавају и способности, нарочито стваралачке, подстичући оригиналне и духовите одговоре ученика.⁴⁷ У креативним активностима је добро обезбедити време за размишљање, за активирање мисли и емоција ученика. Истраживачке активности нису само мисаони, него и емотивни процеси. Њих не треба убрзавати, ометати и прекидати, јер ће слабити мотивацију за рад и његов продуктивни ефекат. У креативној настави се развијају пријатна осећања. Раздраганост, живахност и опуштеност ученика поспешује њихове активности. У настави ученици, охрабрени наставником, активно учествују у креирању наставе и на такав начин обликују и сам образовни процес.

Стваралачка и истраживачка настава афирмише доживљајне и проналазачке способности ученика. Стварање методичко-дидактичких наставних ситуација, које ће покренути мисаоне процесе, подстаћи на стваралаштво, инспирисати на креативност, задатак су наставника. Наставне активности треба да подстакну сазнавање значајних вредности, побуђују на креативно мишљење, машту и асоцијације.

У настави је од пресудне важности мотивација, од које зависе васпитно-образовни ефекти, стицање знања и развијање вештина.⁴⁸ Важно је подстаћи ученике на што више идеја, сличности и разлика, на оригиналне предлоге и решења. Потребно је ученике стимулисати да одступају од устаљених норми и решења и отворити их ка новим искуствима. То може да буде и противречно и нејасно, загонетно и другачије искуство. Креативна настава може да обезбеди формирање стваралачких мотива,

⁴⁷ Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, 42.

⁴⁸ Као покретачке видове мотивације, који доприносе већим васпитно-образовним ефектима, Симеон Маринковић наводи доживљај лепоте језичких вредности, који испуњава човека пријатношћу, хуманизује га и оплемењује; потребу за сазнавањем новог и стварањем, као један од највећих мотива човековог стварања; могућност да ученици доносе одлуке, тј. да буду субјекти у настави; постизање успеха, који снажи вољу и дух; поштовање личности ученика и истицање њихових вредности; омиљени наставник (стрпљив, занимљив, стручан, објективан, поштен, ведар, духовит, отворен, објективан...); развијање такмичарског духа; подстицање сарадничких односа; похвале и награде, које рађају жељу за понављањем успеха; поштовањем рада и залагања; свест о постојању препреке; указивање на идеале; убеђење да се нешто може постићи.

Видети шире: Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, 25-30.

мотива слободе, самосталности у доношењу одлука, тежње ка успеху, одлучности и борбености. То су све трајни мотиви, покретачки и делотворни, који су важни за развој личности.

Наставне активности ће имати креативну димензију ако се у њима развију нове идеје, ако дају нове доживљаје. Креативна настава је богата подстицајима за маштовитост и инвентивност. Стицање ваљаних читалачких и радних навика, подстицање радозналости и жеље за стицањем знања код ученика води ка мотивационој делатности. Настава треба да буде тако организована да се спољашња мотивација замени унутрашњом, која се темељи на радозналости и жељи за постигнућем и афирмацијом. Снажне унутрашње побуде постају трајне и у том случају спољашњи подстицаји нису неопходни у великој мери. Они треба да постоје да се унутрашња мотивација не би угасила, него да се распламсава и траје.

Модернизација наставе треба да иде у правцу комбиновања и узајамног прожимања различитих облика и метода рада. Од начина на који се наставни садржаји реализују, образовни процес може снажно утицати на то да ли ће се ученици формирати у активне или пасивне личности. Наставне методе утичу на формирање креативног и критичког мишљења ученика, на њихову иницијативу и способност примене стечених знања или на одсуство свих тих важних способности. Примена разноврсних методичких приступа обезбеђује ученицима и наставницима стваралачке изазове и стваралачке подухвате. Привлачност књижевноуметничког стваралаштава, на пример, заснива се на бескрајној разноликости облика уметничког изражавања и непрегледној слојевитости уметничких значења. Свако дело има своју посебност и захтева оригиналну динамику интерпретације. Његова уметничка слојевитост захтева добро осмишљене методолошке путеве пручавања који ће обезбедити доживљаје и увиђање естетских вредности. Неопходно је пронаћи начине организације

истраживачке и критичке мисли ученика. Од квалитета методичког приступа зависи како ће уметничке вредности дела постати саставни део ученичких знања и умења.⁴⁹

Уметничко дело ученик треба да доживи, да буде свестан његових вредности. Активним читање он духовно изграђује своју личност. Пишчеве идеје у делу снажно утичу на ставове и идеје ученика, које он мења, усклађује, гради. У стваралачким активностима, попут оних које су везане за анализу књижевног дела, као што то наглашава Радмило Димитријевић, наставник одређује циљеве, даје јасна упутства и сугестије. Наставник је вођа активности који помаже ученицима да се што самосталније боре са сложеношћу проблема и проналажењем одговарајућих решења. Свака добра анализа књижевног дела представља стваралачки рад, сусрет са писцем и делом. Уметничко дело уздиже читаоца, развија га и обезбеђује естетски доживљај.⁵⁰ Наставник треба да подстакне ученика да постане активни читалац, да га учи и васпитава, уз помоћ књиге упућује на истине и вредности живота.

Кроз креативне активности треба учити ученике одговорности према себи и другима, оспособљавати их да морално просуђују и да се опредељују за добро, а не за зло. Сузбијање деструктивних појава и неприхватљивог понашања је сложен и дугорочан задатак свих друштвених институција и васпитна улога школе која треба да плански и организовано утиче на развијање врлина, моралних схватања и позитивних навика. Сузбијање друштвено непожељних појава и неприхватљивог понашања од посебне важности може да буде у развијању емоционалне интелигенције код ученика. Љиљана Бајић истиче да књижевност посебно доприноси

⁴⁹ Свако књижевно дело је посебно уметничко остварење. Аутентичост и непоновљивост дела изискује специфичан приступ његовог проучавања. Интерпретација дела захтева својеврсне методичке и методолошке прилазе. Милка Андрић, уз низ других методичара, писала је да методички и методолошки прилази проучавању усменог лирског песништва, на пример, не признају утврђене методичке и методолошке системе и да путеви уласка у свет сваке песничке творевине су другачији, јер свака лирска народна песма је аутономна и непоновљива.

Видети: Милка Андрић, *Методички прилази књижевноуметничком делу* (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 1996), 14.

⁵⁰ Радмило Димитријевић, *Методика наставе књижевности и матерњег језика: Увођење ученика у књижевно дело: Приручник за наставнике* (Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963), 72.

томе. Настава књижевности побуђује емпатију као облик самосвести и основ емоционалног склада са другим људима. Васпитна улога наставе књижевности огледа се у подстицајном деловању на естетичко и морално васпитање, тј. утицају на емоционални живот, вољне активности, моралне ставове и поглед на свет.⁵¹

Фактори, који утичу на креативни потенцијал потичу из породице, друштвено-економских услова живота, времена, у коме се живи, из школе и друштва уопште. Шансе за развијање креативности су веће уколико окружење пружа подршку, сарадњу и уважавање различитости и оригиналности. Кад је реч о образовном систему, веома битна ствар је постојање креативне средине у било ком школском систему. Школско искуство значајно утиче на формирање ставова, особина и изграђивање стваралачких потенцијала сваког појединца. Један од основних задатака школе је да припреми ефикасно ученике за будући рад и живот, да обезбеди њихов креативни, стваралачки развој, како би могли да допринесу друштвеном развоју у будућности.

Деца и млади често не могу да спознају своје могућности и личне потенцијале. Зато су ту школа и наставници да им помогну да у току школовања развијају своје креативне, стваралачке снаге. Подстицање развоја ученичких потенцијала доводи до развијања мотивације за тај развој, што свакако има и личну и друштвену вредност. Да би се деловало подстицајно, мисли Станко Илић, школа и наставници су дужни да разумеју осећања деце. Чудесни свет деце и младих није лако разумети, схватити сву њихову шароликост и богатство. „Наставници би требало да гаје највеће поштовање према младим људским бићима, схватајући да се у њиховој души крију велике вредности, да у њиховим главама леже све наше наде у бољу будућност, као и суд о нама самима и нашем времену.”⁵²

⁵¹ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације* (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004)

⁵² Станко Илић, *Креативно образовање: школа будућности* (Београд: Draslar Partner, 2009), 49-50.

3. 2. Мотивација за креативност

Мотиви потичу из потреба и жеља појединца за активностима ради постизања одређеног циља. За задовољавање потреба и постизање циљева неопходно је знање, али и способности да се изведу потребне активности. Појединац мора непрестано да учи и стиче вештине да би могао да задовољи своје потребе. На целисходном задовољавању потреба заснива се и развој креативних потенцијала личности.

Маслов истиче да сваки човек, поред основних физиолошких потреба, има потребе за сигурношћу, припадањем и самоостварењем.⁵³ Здрава самоостварена личност треба да има свој аутономни систем вредности. Самоостварену личност карактерише самоостварење сопствених моћи вредновања. Самоостварење се заснива на моралном расуђивању на основу сопствених унутрашњих вредности човека. На путу самоостварења људи треба да науче да буду мудри, зрели, хумани, вешти, сналажљиви, истинољубиви, карактерни, прилагодљиви, друштвени, креативни.

Мотивација је везана за структуру карактера личности и њено остварење зависи у великој мери од околности и од средине у којој човек живи. За задовољавање потреба постоје одређени предуслови: „слобода да се ради оно што се жели уколико се другима не наноси зло, слобода да се човек неометано испољи, слобода да се истражује и трага за обавештењима, слобода да човек брани самог себе, слобода да се брани правда, честитост, поштење, рад у групи...”⁵⁴ Маслов сматра да ће се здрава особа, која задовољава своје основне потребе, која је слободна за самоостваривање, развијати унутра, захваљујући унутрашњим тежњама. Стиче се утисак да су здраве личности независне од средине. Међутим, то не значи да здраве личности немају изграђене односе са средином. Код њих су примарни циљеви самоостваривања

⁵³ Abraham Maslov, *Motivacija i ličnost* (Beograd: Nolit, 1982), 92-154.

Абрахам Маслов је теоретичар, чија су проучавања и теорије утицале на хуманистичку оријентацију проучавања мотивације. Маслов је системски изложио теорију мотивације коју он назива холистичко-динамичком теоријом. Као полазна тачка теорије мотивације обично се узимају физиолошки нагони. Маслов је заступао становиште да је откривање суштине мотивације неопходно за проучавање личности у целини. Психологија би требало да посвети посебну пажњу проучавању здравих и високо креативних личности.

⁵⁴ Abraham Maslov, *Motivacija i ličnost*, 102.

развијање њихове сопствене природе, а средина представља средство за постизање тог крајњег циља. Маслов то назива „психолошком слободом”. Ако полазимо од тога да се човекова природа не састоји само од анатомије и физиологије, него и из његових најосновнијих потреба, чежњи и психолошких капацитета, долазимо до закључка да је она комплексна, истовремено и моћна и танана. Да би као таква могла да се развија, неопходно је обезбедити услове који подстичу тај развој, при чему се услови односе на животне околности и окружење.

Важно је да се свака личност развија на путу ка самоостварењу сопствених потенцијала. То је пут ка изграђивању врхунских вредности, доживљаја и квалитетних спознаја стварности. На тај начин, човек постаје човечан у пуном смислу те речи. „Бити природан и спонтан, знати шта сам човек јесте, шта доиста жели, редак је и узвишен врхунац који се не достиже често и за који су обично потребне године храбрости и мукотрпног рада.”⁵⁵

Понашање личности зависи од утицаја спољашње средине. Мотивационе факторе, који утичу на понашање, треба тражити и у васпитно-образовној средини. Другим речима, васпитно-образовни процес, његове технике, методе и облици рада, разноврсне активности, ако су осмишљене на креативан начин, могу да буду мотиватори креативног понашања деце и младих.

Интелектуални потенцијал, по мишљењу Николе Булајића, остао би неискоришћен уколико не би било мотива. Они су органски и психолошки фактори, који изазивају, усмеравају и одржавају активност човека, њен интензитет и трајање.⁵⁶ Постоје различите класификације мотива и мотивације. Кад је реч о мотивацији за учење, може се запазити неко опште становиште да постоје две врсте мотивација: унутрашња (интринзичка) и спољашња (екстринзичка). За унутрашњу мотивацију је карактеристично да се задовољење стиче у активности, при чему се задовољење односи на осећај задовољства, интересовања и самопостигнућа. Спољашњу мотивацију чине мотиви, подстицаји за активност, везани за секундарну добит. Такви

⁵⁵ Abraham Maslov, *Motivacija i ličnost*, 303.

⁵⁶ Nikola Bulajić, *Motivacija za učenje* (Beograd: Vojno izdavački i novinski centar, 1989), 84.

подстицаји се траже, на пример, у наградама признањима и очекивањима друштвене средине.

Унутрашња мотивација произилази из персоналних чинилаца, а спољашња се јавља као резултат деловања спољашњих чинилаца. Према мишљењу Љиљане Бајић, иако су и унутрашња и спољашња мотивација у подједнакој мери важни покретачи наше активности, школска настава треба у највећој мери да развија унутрашњу мотивацију.⁵⁷ „На њој се заснива и савремено проучавање књижевног дела, које се афирмише као стваралачки чин, проистекао из читалачког задовољства, уметничког доживљаја и истраживачке делатности ученика. Оваква настава, која задовољава потребе ученика за афирмацијом, самопотврђивањем и знањем, приближава се стваралачкој делатности аутентичних уметника и научника, која је и сама у великој мери мотивисана унутрашњим разлозима.”⁵⁸

Учење обухвата, као што истиче Станко Илић, перцептивне, мотивационе и емоционалне процесе. Усвајање огромног броја чињеница у настави гуши природни креативни импулс и не оставља простор за креативно размишљање. Стога је неопходно да се у наставном процесу непрекидно траже нове методе учења и иновативни приступи, јер ће се њима подстицати креативни импулси и оне ће се трансформисати у креативне активности.⁵⁹ Могуће је схематски приказати те сложене процесе и њихову повезаност на следећи начин:

потребе - радозналост – мотивација – жеља – воља – спознаја – знање – креативне активности - решавање проблема – остваривање циљева

СТИЦАЊЕМ ЗНАЊА ЧОВЕК СЕ УЧИ КАКО ДА РЕШАВА ПРОБЛЕМЕ. ВАЖАН ФАКТОР У ТОМ ПРОЦЕСУ ЈЕ МОТИВАЦИЈА. МОТИВАЦИЈА ПОКРЕЋЕ ВОЉУ И ЖЕЉУ ЗА СПОЗНАЈОМ. СПОЗНАЈА ПРЕДСТАВЉА ОТКРИВАЊЕ СВОЈСТАВА СТВАРИ, ПОЈАВА ИЛИ БИЋА; ОТКРИВАЊЕ МЕЋУСОБНЕ ПОВЕЗАНОСТИ И ЛОГИЧКИХ ВЕЗА МЕЂУ ЕЛЕМЕНТИМА И РАЗУМЕВАЊЕ СПОЗНАТОГ.

⁵⁷ Љиљана Бајић, *Проучавање хомористичке прозе у настави* (Београд: Завод за уџбенике, 2008), 39.

⁵⁸ Љиљана Бајић, *Проучавање хомористичке прозе у настави*, 40.

⁵⁹ Станко Илић, *Креативно образовање: школа будућности*, 139.

Истраживачки и креативни приступ изучавању појава и проблема у највећој мери буди мотивацију и задовољство учења.

Интересовања проучавалаца, везана за значај мотивације у процесу учења, интензивирају се 80-их година прошлог века. Код нас су, према истраживањима Биљане Требјешанин, истраживања о мотивацију у оквиру педагошке психологије веома ретка. Дефинишући мотивационо понашање као усмереност ка циљу, овај аутор истиче да оно представља спремност да се уложи труд да се постигне циљ, којем се тежи, без обзира на могуће проблеме и препреке.⁶⁰ У педагошкој психологији се сусрећу појмови спољашње и унутрашње мотивације. Постоје разлике у нивоу и квалитету мотивација за учење у школи. Спољашња мотивација се односи на то да ученик улаже велики напор у активностима, организованим у школи, иако му у суштини те активности нису занимљиве, али су важне због постизања неког вишег циља, на пример, добијања добрих оцена или добијања похвала наставника и родитеља. Унутрашња мотивација подразумева улагање напора у школским активностима због тога што се ученику свиђају те активности. Његова заинтересованост и радозналост у решавању одређених проблема и задатака су израз жеље за стицањем знања и вештина. У том случају циљ је сама активност у процесу учења, а не нека похвала и награда. При деловању спољашње мотивације ради се оно што се тражи споља. Да би се постигао жељени циљ и ефекат траже се најбоље пречице. Када постоји унутрашња мотивација, тада се трага за најадекватнијим стратегијама, уз дубљу анализу и обраду добијених информација.⁶¹

Милан Ратковић издваја, такође, два вида мотивације: унутрашњу и спољашњу. „Унутрашња мотивација има јачу снагу, покреће више аспеката: радозналост, визију будућности, промоцију, жељу за стваралаштвом, као и материјални интерес.”⁶² Унутрашња мотивација треба да се покреће и развија све док постане лична својина деце и младих. Указујући на повезаност мотивације, маште и креативности, овај

⁶⁰ Биљана Требјешанин, *Мотивација за учење: теорија, принципи, примена* (Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2009), 13.

⁶¹ Биљана Требјешанин, *Мотивација за учење: теорија, принципи, примена*, 25-26.

⁶² Милан Ратковић, *Пут ка успешној школи* (Нови Сад: Прометеј, 2010), 196.

аутор сматра да је мотивација најважнији дидактичко-методички циљ. Покретачка снага лежи у унутрашњој мотивацији, која може да буде активирана споља. Спољашња мотивација буди интерес, унутрашњу снагу и на тај начин прераста у сталну мотивацију.

Веома је важно расветлити карактер и механизам двају типова мотивације, њихове разлике и утврдити могућности подстицајног деловања њиховог развоја у васпитно-образовном процесу. На унутрашњу мотивацију за школско учење подстицајно делује мисаоно активирање ученика. Укључивање ученика и улагање њихових напора доводи их у позицију активних учесника. Настава, која активира ученичке капацитете и обезбеђује њихов ангажман, уз примену разноврсних облика и метода рада, ће бити интересантнија и изазваће мотивационе ефекте у процесу учења.

Многи аутори, који се баве питањем мотивације, истицали су значај мотивације у процесу учења, али се стиче утисак да би овом важном фактору требало посветити више пажње. Марко Стевановић се бавио анализом услова који утичу на развијање мотивације.⁶³ Унутрашња мотивација се манифестује у виду припремљености за учење, усмерености ка решавању одређеног проблема. Неговање мотивације код ученика зависи од више услова. Учење у наставном процесу треба да се одвија путем решавања проблемских задатака и ситуација уз коришћење разноврсних извора знања и применом различитих технологија рада. Ученици ће бити више мотивисани ако су активни судеоници у настави, ако имају субјекатску функцију у процесу васпитања и образовања. Важан извор спољашње мотивације за ученике је управо наставник, ако има изграђену личност, ако је и сам креативан и ако употребљава у свом раду разноврсне методе и технике.

Биљана Требјешанин такође наглашава веома значајну улогу наставника, као планера, и инструктора наставних активности, који може много да утиче и подстицајно делује на развој мотивације код ученика, ако их храбри и подржава у

⁶³Marko Stevanović i Aida Muradbegović, *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi* (Novi Sad: „Dnevnik”, 1990), 64-65.

напорима и идејама, прилагођава свој рад њиховим потребама и могућностима.⁶⁴ Наставникова подршка, потпомагање јачаће ученичку мотивисаност и већу ангажованост у активностима, њихову жељу за учењем и откривањем, истраживањем, што ће довести до развијања трајне мотивације за учење. За развој унутрашње мотивације је веома битна разредна клима. Позитивна радна атмосфера одржава аутономију ученика, усмерава процес учења на учење са разумевањем, подстиче ученичке напоре у том процесу, даје слободу изражавања и деловања. „Начелно из теорија унутрашње мотивације произилази да ће развој унутрашње мотивације својих ученика подстицати наставник који наглашава значај знања, учења са разумевањем и усаврашавања сопствених капацитета и који стварно настоји да ученицима помогне у овладавању знањем и у развоју способности и вештина. Он охрабрује ученике да питају и пружа им прилику да недовољно успешан рад поправе, а грешке схвате као проблем који треба решити, а не као пораз.”⁶⁵

Креативни, стварлачки процес у настави омогућава да ученици својим сопственим напором долазе до решења проблема. То је слободно стварање које доводи до успеха у учењу, посебно ако је подстакнуто и подржано споља, од стране наставника. По мишљењу Милисав Арсића, што год ти подстицаји буду јачи, они ће стимулисати интелектуалне и духовне мотиве код ученика и тада ће ученици рад и учење доживљавати као унутрашњу потребу.⁶⁶ Мотивација ученика не може да се побуђује принудним средствима која могу само да изазову конфликтне ситуације. Мотиве може да покрене занимљива наставна грађа, али више од тога активности које ће покренути радозналост, изазвати тежње за откривањем и сазнањима.

Један од најважнијих задатака наставника и учитеља је да буде, покрећу и развијају мотивацију код ученика. Потребно је да награде успешне, покрену несуспешне, а храбре једне и друге. Да би одговорили тим сложеним задацима, наставници и

⁶⁴ Биљана Требјешанин се бавила истраживањем развоја мотивације у различитим областима: наставном курикулуму, васпитном стилу наставника и у психосоцијалном односу наставника и ученика.

⁶⁵ Биљана Требјешанин, *Мотивација за учење: теорија, принципи, примена*, 79.

⁶⁶ Милисав М. Арсић, *Образовање путем решавања проблема* (Београд: Агена, 1995), 83.

учитељи треба да буду предусретљиви, толерантни, да имају разумевања и стрпљења у раду са ученицима и да поседују одговарајућу стручну оспособљеност. Дидактичко-методички и педагошко-психолошки поступци наставника ће бити ефикасни само ако се имају у виду индивидуалност и оригиналност личности ученика. Креативна, стваралачка клима у наставном процесу неопходна је да се подстичу радозналост, немири, жеље и мотивација.

Деца поседују спонтаност, природност, изражену заинтересованост за свет око себе, али и за себе саме. Зато им треба створити поље за развој спонтаности и интересовања, пружити им подршку, љубав и поверење, на које су они спремни да узврате. Дељење искустава са дететом подстиче његову машту и побуђује испитвачки дух. За њихово учење је неопходно обезбедити простор за истраживање, иновативност и креативност, без гушења слободе креативног изражавања. Деци треба дати прилике и ситуације за учење које ће бити разнолике, занимљиве и нове. Добри услови рада, ангажовање у активностима, интересантна предавања, квалитетан амбијент ће покретати њихову мотивацију која ће се темељити на сагледавању сврхе учења и на успешности и задовољству. Активно учење тражи покретаче мотивације, занимљиве ситуације учења и активности које у својој суштини представљају услов креативне мотивације.⁶⁷ Такве богате ситуације могу помоћи детету да дође до креативних искустава, до важних спознаја о себи и свету који га окружује.

3. 3. Школа и креативност

Друштвени живот и развој појединца је праћен решавањем разних сложених проблема. Ефикасност решавања разноврсних проблемских ситуација зависи од стечених знања и способности, као и развоја критичког и креативног мишљења. Човек не може да развија креативност ако нема знање. „Међутим, дати само информацију – што је историјска сврха школе – значи не учинити ништа да би се

⁶⁷ Ратомир Дамјановић и Радојко Гачевић, *Учење у савременој школи* (Београд: Итака, 2004), 57-58.

развило стваралаштво.”⁶⁸ Креативност значи оригиналност, особеност и иновативност која доноси нове, другачије варијанте сагледавања, истраживања и решавања проблема, која се црпи на темељу усвојених знања, чињеница, појмова и слично.

Брзи научно-технолошки развој чини живот данас све сложенијим и динамичнијим. Образовање треба да буде примерено достигнућима и тенденцијама новог света. Отуда је, као што наглашава Томас Гордон (Tomas Gordon), све изражнија потреба за осавремењивањем васпитно-образовног процеса, за применом савремених облика, метода и средстава рада у настави које ће обезбедити формирање личности и њену адекватну припрему за изазове савременог света.⁶⁹

У својим визијама будуће школе Марко Стевановић предвиђа да ће образовање у будућности имати, поред свих важних функција, и креативну функцију.⁷⁰ Да би се остварила та функција, неопходне су промене целокупног рада и функционисања школе. Дакле, школа мора да се мења, као у својој унутрашњој, тако и у спољашњој организацији. Она треба да се отвори према свом окружењу, а на унутрашњем плану према ученику и да му обезбеди свестрани развој. Школа треба да оспособљава младе генерације за ефикасно решавање животних проблема и функционисање у друштву.

Позната формулација циљева васпитно-образовног рада, као што наглашава Хавелка, јесте развијање свестране личности ученика.⁷¹ Задатак школе, који произилази из тих циљева, јесте обезбеђивање услова за постизање максимума

⁶⁸ Alis Majl, *Kreativnost u nastavi* (Sarajevo: „Svjetlost”, 1968), 33.

⁶⁹ Видети шире: Томас Гордон, *Како бити успешан наставник* (Београд: Креативни центар, 1998) Гордон нуди конкретне, алтернативне моделе и начине за решавање конфликта (на пример, метод I и II „победити – изгубити”, метода III у решавању „конфликта потреба“ – сукобљене стране трагају за заједничким решењем прихватљивим за обе стране). Овај аутор сматра да у школи треба увести нову филозофију, нове методе рада, нове процесе за решавање проблема који ће довести до осавремењивања васпитно-образовног рада и развити креативне начине за његово унапређивање и развијање.

⁷⁰ Marko Stevanović i Aida Muradbegović, *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi* (Novi Sad: „Dnevnik”, 1990)

⁷¹ Nenad Havelka, *Psihološke osnove grupnog rada u vaspitanju i obrazovanju* (Beograd, Naučna knjiga, 1988), 19-44.

свестраности и складности. Тај основни задатак школе се односи на подстицајно деловање на обједињавање психичких, физичких и социјалних могућности сваког ученика. Наглашавајући потребу да у програмске садржаје треба укључити задатке, за чију реализацију је неопходно захтевати педагошки вођено „саобраћање” међу ученицима, Хавелка указује на неопходност повезивања садржаја и метода у „педагошко артикулисано” искуство ученика. „Избор и примена метода су од прворазредног значаја за квалитет учениковог доживљаја – за осмишљавање задатака, за однос према њима, за успех у решавању”⁷² Занимљиво је да свака новина у васпитно-образовно раду захтева истрајност и улагање додатних напора у реализацији наставног процеса. Нови облици рада, који подразумевају шире и разноврсније активности ученика и коришћење нових средстава за рад, често остају само на нивоу покушаја и експеримента.

Због тога је важно, као што истиче Љиљана Бајић, да се при стварању образовне стратегије стално актуелизују питања о ваљаности постојеће наставе, о погодности наставних садржаја и о активном учењу. Судови у вези са тим треба да се доносе на основу знања и поузданог стручног вредновања.⁷³ Напредак у образовању могу да донесу само иновативни приступи који ће покренути креативне импулсе и стваралачки дух. „У високо продуктивној настави стварање ефикасних начина рада и мотивисање ученика подешавају се према проналажењу методологије којом се богати и превазилази постојеће методичко искуство. Тако је тежња за оригиналним

⁷²Nenad Havelka, *Psihološke osnove grupnog rada u vaspitanju i obrazovanju*, 25.

Бавећи се анализом и значајем групног рада у настави, Хавелка наглашава да на групни рад не треба гледати само као на технику рада, као на методичку идеју, него да групу треба посматрати као активну „социјално-психолошку структуру”. Група настаје када међу члановима групе дође до интеракције. Заједничка активност треба да буде усклађена са индивидуалним циљевима и њиховим лакшим остваривањем. Интеракција је још израженија у групном раду, ако су индивидуални циљеви слични, а најјача интеракција се остварује када чланови групе имају заједнички циљ. Разред представља основну организациону јединицу, повољну за све наставне и ваннаставне активности. Групни облици рада и ван одељења могу имати психолошки и социјални утицај на ученике.

⁷³Љиљана Бајић, „Странпутица у активној настави књижевности”, *Књижевност и језик XLIX*, свеска 1-2, (2002), 107-116.

радом и инвентивним поступањем исходиште у ком се сусрећу сва ваљана настојања и активности наставника и ученика.»⁷⁴

У данашњем образовном систему иде се ка увођењу иновативних приступа, метода и облика рада који се усмеравају на развијање комуникације и интересовања, на афирмисање тимског рада, радионичарског рада и развијање креативности. Стевановић је писао да су савремени погледи на васпитно-образовни процес наставе књижевности (што може да се односи и на целокупни наставни процес) незамисливи без увођења дидактичко-методичких иновација.⁷⁵ Иновације су усмерене ка ученику, као субјекту васпитно-образовног процеса. Циљ је осамостаљивање ученика и активно учешће у раду. Иновације постају и део стваралачког рада наставника, те тако и наставник и ученик ступају у адекватну интеракцију.

Међутим, по мишљењу Хавелке, већина протогониста таквих иновација се не баве увођењем иновативних приступа у редовној настави, него се иновације односе на различите ваннаставне активности у којима учествују мањи број ученика.⁷⁶ Отварање широких могућности у настави за истраживање новог непознатог, решавање проблема на креативан начин доводи до нових спознаја и оригиналних решења. Организацијом разноврсних задатака и активности, применом техника креативног решавања проблема, наставник може подстицајно да делује на развијање креативног мишљења код ученика. Таквом организацијом базични курикулум остаје исти, мењају се само методе рада. Иако је пракса је показала да су наставне методе најотпорније на промене, ипак би се оваквим помаком и обраћањем пажње на учениково учење и начина усвајања знања и развијања вештина допринело креативном и стваралачком развоју ученика.

⁷⁴ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације*, (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004), 15.

⁷⁵ Marko Stevanović, *Učenje putem rešavanja problema u nastavi književnosti* (Beograd: NIRO „Književne novine“, 1985), 5.

⁷⁶ Nenad Havelka, *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 200), 66.

Ученик у току наставног процеса треба да буде активни учесник. Настава, по речима Љиљане Бајић, треба да буде ставралачка. У стваралачкој настави књижевности ученик има улогу естетског субјекта који истражује, учи, развија литерарне, али и друге способности и потврђује се као делотворно и свесно биће.⁷⁷ Обрађивање наставних садржаја треба да се одвија остваривањем квалитетне комуникације између наставника и ученика, при чему ученици не треба да буду само пасивни слушаоци и да добијају готове информације. Љиљана Бајић истиче да учења и наставе нема без стваралачког рада наставника, као ни без истраживачког ангажовања и свесне активности ученика.⁷⁸ Од наставника се очекује да не пренесе само готова знања, већ да организују наставу тако да ученици до знања дођу својим интелектуалним активностима. Наставник има задатак да подстиче машту и побуђује испитивачки дух ученика. Ученицима треба дати прилике и ситуације за учење које ће бити разнолике, занимљиве и нове. Такве бугате ситуације могу да помогну ученицима да дођу до креативних искустава. „Као и у другим областима стварања, креативан рад у настави је обично испуњен ентузијазмом и задовољством, маштањем и размишљањем, запажањем и пројектовањем, уживљавањем и домишљањем, радозналешћу и запитанешћу. Зато су наставне ситуације, у којима он долази до изражаја, погодне за свестрано испољавање личности ученика”⁷⁹

Поред двеју важних функција образовања, по речима Надежде Шарановић-Божановић, преношење знања из различитих области, неопходних за професионално функционисање и сналажење у свету и усвајање одређене слике о човеку, једнако је

⁷⁷ Љиљана, Бајић, „Функција школске библиотеке у савременој настави”, у *Креативне радионице у школској библиотеци: књ. 2*, уредник Александра Вранеш (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012), 10.

⁷⁸ Љиљана Бајић, „Странпутица у активној настави књижевности”, *Књижевност и језик*, XLIX, 1-2 (2002): 107-116.

Методика наставе књижевности и њена наставна пракса, као што наглашава Љиљана Бајић, афирмишу партнерски однос између наставника и ученика. Настава књижевности треба да представља стваралачку делатност која се темељи на критичком и дивергентном мишљењу. То је проблемска и истраживачка делатност, заснована на естетској перцепцији, машти ученика, њиховом уметничком укусу, литерарном и језичком сензибилитету и животном искуству.

⁷⁹ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације* (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004), 13.

важна функција која се испољава у развијању способности самосталног мишљења.⁸⁰ Многи стручњаци и педагошки радници упозоравају да деца у условима пасивног модела учења не успевају да развију своје сазнајне могућности, мисаоне процесе и креативност. По речима Стевановића: „Креативност је императив времена у коме живимо. Креативност се заснива на идентификовању суштинског у материјалу и отворености ученика, у процесу трансформације чињеница које доводе до стварања нових веза и односа градива, до појаве нових знања. Стваралачко учење ће бити успешније уколико се оствари интердисциплинарни методолошки приступ и плуралитет методичких поступака. Једносмерна монолошка комуникација се замењује вишесмерном, као највишим обликом комуницирања.”⁸¹

У последњих неколико деценија вршена су истраживања с циљем да се одговори на питање да ли креативност може да се учи. Студије су доказале да иновације могу да се уче и креативност може да расте.⁸² Стручњаци верују да флексибилност и променљивост, повезана са осећањем сигурности у учионици, представљају факторе који снажно стимулишу машту и креативност ученика. За развијање креативности у настави је важно:

- да нема ограничења у искуствима ученика у специфичној ситуацији;
- обезбеђивање простора за иновативне идеје и питања;
- давање могућности за креативно понашање и учење путем истраживања;
- поштовање индивидуалних разлика.

⁸⁰Надежда Шарановић-Божановић, „Иновације у образовању”, у *Образовање за будућност*, приређивач Гордана Зиндовић-Вукадиновић (Београд: Педагошко друштво Србије, 1994), 94.

⁸¹Marko Stevanović, *Učenje putem rešavanja problema u nastavi književnosti* (Београд: NIRO „Književne novine”, 1985), 23.

⁸²Porandokht Fazelian, Saber Azimi, „Creativity in Schools”, *World Conference on Psychology and Sociology 2012, Procedia - Social and Behavioral Sciences* 82 (2013): 719 – 723.
https://www.researchgate.net/publication/270849604_Creativity_in_Schools/fulltext/55e745e908ae65b6389954eb/270849604_Creativity_in_Schools.pdf?inViewer=0&pdfJsDownload=0&origin=publication_detail (преузето 23. 3. 2015)

Ова студија се бави дефинисањем креативности, стратегијама за побољшавање и развој креативности у школи.

Породица и школа треба да улажу напоре да помогну деци и младима да развијају креативно мишљење. Васпитно-образовни процес треба да се реализује тако да обезбеди:

- стварање корисних идеја;
- пружање поштовања ученицима;
- формирање осетљивости ученика на окружење;
- стварање креативне средине у организацијама, као што су школе;
- поштовање вредности креативног размишљања и рада;
- подстицање креативне деце за конструктивну критику;
- припремање активних и разноврсних наставних метода;
- стварање квалитетне атмосфере за учење и слободно изражавање ученика без страха и стидљивости.

Школа данас у Србији треба да обезбеди развој ученика у складу са њиховим потребама и интересовањима. Она тежи да им помогне да се развију као слободне, културне, стваралачке и креативне личности. Ако се на креативност гледа као на важан васпитно-образовни циљ, тада школа добија задатак да подржи развој креативности у свим аспектима њеног рада. У нашим школским нормативама, као и у међународним образовним стратегијама наглашава се ова важна улога школе. Постојећа регулатива садржи смернице за развој стваралаштва и креативности. Међутим, стиче се утисак да се јављају неусаглашености између закона, прописа и правила, са једне стране, и реалног функционисања школе и остваривања њених васпитно-образовних циљева у пракси, са друге стране. Често се упућују критике школи да гуши креативни развој ученика. Многи сматрају да она не представља окружење у коме деца и млади имају осећај сигурности, нити могућност креативног изражавања. У школском контексту је креативност често спутана. Разлози за то могу бити разни: велики број ученика у разреду, преобимни и неприлагођени наставни планови и програми, неодговарајући материјални и технички услови рада и недовољно припремљени наставници. Деца у млађем узрасту испољавају одређени креативни потенцијал који се одрастањем може развијати. Међутим, лоше

образовање, школско окружење, које није подстицајно, спутава децу и младе у њиховом креативном изражавању. Дешава се да изражени ставови ученика буду супротстављени ауторитативним ставовима наставника и школског система уопште. Ако се ученици својом истрајношћу и способношћу супротставе ограничавајућим факторима у креативном развоју, они ће сачувати креативне потенцијале и искористити их у каснијем животу. Веће друштвено вредновање креативности може да утиче на израженије подстицајно деловање школе на креативни развој деце и младих. „Како је дете диспонирано од самог рођења, то је дужност школе да диспозиције претвара у способности.“⁸³

За креативно испољавање, по мишљењу Милана Ратковића, неопходно је развијање концентрације, памћења, асоцијацијативно размишљање, употреба аналогичности, апстрактно размишљање, способност генерализације, развијање мотивације и емоционалне стабилности.⁸⁴ Да би школа неговала и развијала креативност, неопходно је осмишљавање и реализација занимљивих програма, неговање ученичких способности критичког расуђивања, неговање оригиналности и слободе изражавања ученика. Таква школа може да буде за ученике школа маште, истраживања и креативног стварања.

Неки аутори, попут Рудија Супека, сматрају да постоји антагонизам између школе и креативног изражавања и да је улога савремене педагогије преовладавање тог антагонизма.⁸⁵ Недостатак традиционалне школе, по мишљењу овог аутора, јесте да се не подстиче у довољној мери слободно дечије изражавање, које је предуслов креативног понашања. У школи се дете не ставља у ситуацију да открива суштину ствари, не даје му се довољан простор, ни време да развија покретљивост својих мисли и деловања. Друштво и школа васпитавају дете да прихватају навике, а не да брзо, успешно реагује и служи се својим мишљењем. Борис Сорокин тврди да креативност подразумева самосталност у мишљењу, расуђивању и вредновању.

⁸³Marko Stevanović i Aida Muradbegović, *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi*, 50.

⁸⁴Милан Ратковић, *Пут ка успешној школи* (Нови Сад: Прометеј, 2010), 211-215.

⁸⁵Rudi Supek, „Škola protiv kreativnosti“, u *Dijete i kreativnost*, urednici Livija Krofli, Danica Nora, Antonija Posilović i Rudi Supek (Zagreb: Globus, 1987), 63-64.

Самосталност указије на то да није могуће знати унапред на коју ће страну да превагне мишљење и понашање.⁸⁶

Организација курикулума треба да буде таква да обезбеди напредовање и развој сваког ученика у складу са његовим потребама, способностима и интересовањима. Наставни процес је јединствен, али и ученик је непоновљив, са својом индивидуалношћу и својим потребама. Неопходно је да у наставном процесу ученици стичу знања, али и да уче да мисле да би могли што ефикасније да усвајају наставне садржаје. Важно је да програмски садржаји, методе и облици рада подстицајно делују на развијање креативности и имагинације. Конципирање курикулума треба да се одвија укључивањем основних идеја и појмова одређене научне дисциплине. Овладавањем тим основним идејама и појмовима, ученици откривају њихова значења. Неопходно је и развијање маште, јер нема креативности без имагинације.

Развијање креативности и маште зависи и од оспособљености наставника и њиховог односа према ученицима. Такође зависи и од самих ученика, њихове мотивације и интересовања. Наставници највише треба да подстичу развијање оригиналности, што представља први корак ка развоју креативности. Подстицајним деловањем, стимулисањем креативног мишљења, подржавањем маштовитих предлога, наставници могу да створе радну атмосферу за креативне активности. Стимулисање радозналости, иницијативе и слободе изражавања ствара позитивну климу у наставном процесу, квалитетно окружење, у коме ученици могу слободно да изражавају своје идеје, које ће бити вредноване на прави начин. Настава би требало да буде прилагођена потребама ученика. Наставник добија улогу ментора, помоћника и инструктора у наставном процесу. Уколико наставник остварује све те важне улоге, као што наглашава Стевановић, његов рад постаје „дидактичка доктрина”. Савремени наставници и стручни сарадници, по мишљењу овог аутора, налазе се пред великим изазовом. Пред њима се појављују важи задаци да одговоре на проблеме као што су:

⁸⁶Boris Sorokin, „Kreativnost i okolina”, u *Dijete i kreativnost*, 74.

1. на који начин примењивати разноврсне изворе знања;
2. како креативност код ученика претварати у способности;
3. како прилагодити наставу целокупним потенцијалима, могућностима и потребама ученика;
4. на који начин настава може да подстакне стваралачку активност и радозналост ученика.⁸⁷

Један од ефикасних видова учења, који нуди савремена дидактика и методика наставе је проблемска настава. Њу карактерише учење путем решавања различитих проблемских ситуација. Анализирајући предности проблемске наставе, Милисав Арсић истиче да је таква настава интересантнија за ученике, изазивајући код њих интелектуалну радозналост и обезбеђујући им развој самосталног мишљења и стваралачких способности.⁸⁸ Проблемска настава подстиче мисаоно активирање ученика, што стимулише и развој мотивације, жеље за истраживањем. Настава, у којој се стичу знања путем решавања проблема, није само усмерена на усвајања наставних садржаја, него и на организовану активност ученика, њихово интелектуално ангажовање, на самостално и активно проблемско решавање задатака. Било би добро подстаћи ученике да сами формулишу проблеме, што представља интелектуалну и емотивну активност. Када ученици самостално дефинишу проблеме и планирају њихово решавање, они развијају стваралачко мишљење. Многи аутори истичу предност организације наставе путем решавања проблема. Јован Ђорђевић сматра да у таквој настави ученици логично и стваралачки усвајају наставне садржаје, што омогућава да стечена знања постану ученичка уверења и ставови.⁸⁹ Активним учешћем ученика у настави развија се њихова самосталност, иницијативност и креативност.

⁸⁷ Marko Stevanović i Aida Muradbegović, *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi*, 18.

⁸⁸ Милисав М. Арсић, *Образовање путем решавања проблема*, 9.

⁸⁹ Јован Ђорђевић, *Савремена настава: организација и облици* (Београд: Научна књига, 1981)

Намеће се питање: шта је неопходно да би се развијала креативност код ученика? Многа истраживања из школске праксе су показала да је важно пре свега обезбедити:

1. понуду већег броја разноврсних активности;
2. реализацију креативних активности дужи временски период;
3. обезбеђивање неопходних материјалних услова у школи (неопходне опреме и средстава за реализацију активности);
4. обуку и усавршавање наставника и стручних сарадника за креативни рад са ученицима.

По мишљењу Милана Ратковића, за развој креативних потенцијала личности ученика у школи је неопходно се да се ученици оспособљавају, поред конвергентног и за дивергентно мишљење. У настави треба да се развијају четири специфичне способности креативног мишљења: флуентност, флексибилност, оригиналност и способност елаборације.⁹⁰

Побољшавању квалитета васпитно-образовног рада у школи на првом месту треба да допринесе побољшавање квалитета времена проведеног у школи и обогаћивање школског живота на општем плану. Организацијом раличитих креативних активности у настави и у виду ваннаставних активности ученици могу да истражују, откривају, анализирају и долазе до важних сазнања. Они при том откривају и своја интересовања, развијају мотивацију и долазе до сазнања о својим личним афинитетима, могућностима, снагама и слабостима. Креативне активности доприносе развоју самопоштовања, али и уважавању других људи, развоју толеранције и уважавању мултикултуралности. Ученици могу да се друже, уче и упознају свет око себе. Истражујући, поредећи, испитујући узроке и последице проблема које анализирају, ученици истовремено откривају и своје личне интелектуалне и стваралачке домете.

⁹⁰Милан Ратковић, *Пут ка успешној школи* (Нови Сад: Прометеј, 2010), 325.

3. 4. Креативан ученик

Потреба за стварањем одређује човека према свету и према њему самом. Ако креативност поистовећујемо са стваралачком активношћу, она је важан фактор напретка и развоја човечанства. Симеон Маринковић каже да је креативност основни облик човековог живота и човековог постојања, да доприноси човековој слободи и срећи. Креативност је оно својство личности које је подложно васпитању и развојности.⁹¹

Креативна настава треба да обезбеди развој креативних особина ученика. Примена облика, метода и средстава стваралачке наставе има богату традицију у школској пракси. Без обзира на то, стваралачка настава треба константно да се унапређује и развија у будућности. Креативан ученик има потребу за променама и новинама и важно му је да у настави може да задовољи своју радозналост. Постављањем смислених питања и задавањем занимљивих задатака подстиче се ученичка флексибилност у размишљању, тј. ослобађање од клишетских начина размишљања. Применом креативних метода рада настава неће бити шаблонска, него отворена за нове идеје и решења, постаће стимулативна средина за мисаоне и емоционалне активности ученика.

Креативан ученик је радознао и маштовит, даје више оригиналних идеја и предлога, воли да експериментира. Он има потребу за слободним изражавањем и изузетно је мотивисан за креативно деловање. Важно му је да његове идеје буду подржане и прихваћене, како би се оне могле даље неометано развијати. Подржан од стране наставника, подстакнут у наставним активностима, мотивисан добро осмишљеним и продуктивним питањима и задацима, ученик ће трагати за новим решењима проблема и биће упућен на смислено и искуствено учење.

Развој креативних особина ученика у великој мери зависи од наставника. Ако је наставник ентузијаста и стваралац, он ће своју жељу за откривањем и сазнавањем преносити на ученике. Ако је уз то ведар, духовит, вредан и радознао, наставник ће

⁹¹Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, 16.

стварати радну и стимулативну атмосферу у настави. Креативан наставник усмерава ученике на креативно размишљање. Свој рад осмишљава тако да отвара простор за пласирање ученичких идеја. Ученици у настави, организованој на такав начин, темељно сагледавају појаве и предмете, откривају адекватне путеве решавања проблемских задатака и стичу самопоуздање и слободу изражавања. Стваралачка настава креативном ученику даје интелектуалне и емотивне доживљаје. Богаћење личности ученика води ка изграђивању осећаја о њиховим сопственим вредностима. Кад наставници и школа, уопште, прихвате и афирмишу ђачке вредности, то доводи до богаћења унутрашњег света ученика. Снажење духа и јачање стремљења ка постигнућима покреће унутрашњу мотивацију ученика и они постају ствараоци, креативци.

3. 5. Креативан наставник

Подстицање креативности у настави треба да потиче од наставника. Он је управо тај важан фактор од кога зависи клима у разреду и ток наставног процеса. Ако сам испољава жељу за новим начином рада, ако поседује ентузијазам, такав наставник ће подстаћи стваралачке импулсе, креативне пориве код ученика. Својом природношћу, отвореношћу и оригиналношћу креативан наставник отвара простор за подучавање које ће мотивисати ученике да активно учествују у наставном процесу. Као активни судионици, подстакнути на креативни рад, ученици слободно испољавају своје идеје, предлоге, ставове у заједничком стваралачком процесу. Тај процес је истовремено и сазнајни, јер се у њему наставник и ученици заједно укуључују у процес откривања нових спознаја и сазнања. Дајући могућност ученицима да самостално раде, откривају ствари, анализирају проблеме и долазе до решења, креативан наставник постаје, истовремено, и водич и помоћник у процесу њиховог подучавања. Остварујући ту улогу, наставник помаже ученицима да спознају важност њихових постигнућа и сопствене вредности.

Од наставника се очекује да разуме децу и младе, њихову немирну природу, младелачке немире. Ако разуме њихову природу и указује им поштовање, проживљаваће заједно са њима богато искуство живљења. Важно је да наставник поштује индивидуалност ученика и помогне у неговању његове посебности. „Ако индивидуалност треба неговати, ако дете треба да стекне поверење у само себе и да научи да поштује и воли самог себе, ако треба да постане оно за што је потенцијално способно или да се приближи томе, онда се мора неговати и поштовати „срж” јединствености и дечије право да буде оно што јесте, какво јесте и какво жели да буде. Ако се то не чини, дете не може да сачува свој интегритет.”⁹²

Једини реални ауторитет наставника је онај који је додељен на основу стручности наставника. Гордон са срадницима бавио се занимљивим истраживањима која су посвећена феномену ауторитета и техникама које ученици користе у школи у борби против ауторитета, као и техникама које могу помоћи наставницима да изграђују квалитетан однос са ученицима.⁹³ Ауторитет заснован на стручности настаје на уверењу ученика у стварну стручност наставника и као такав није узрок различитих проблема који се појављују у односу наставника и ученика. Многи наставници у том односу покушавају да граде ауторитет користећи моћ. У раду са ученицима нижих разреда наставници осећају психолошку и физичку надмоћ и ученици су доста зависни од њих, као и од родитеља и свих одраслих. Током школовања деца одрастају и постају самосталнија и све су способнија да задовоље сами своје потребе. Наставници губе своју надмоћ и све више се суочавају са бунтовништвом, отпором младих. Ученици старијих разреда основне школе и средњошколци се супротстављају техникама надмоћи (награђивања и кажњавања) испољавајући често незадовољство, неслагање и отпор према ставовима и деловању наставника.

Добра клима у разреду значи изграђен квалитетан међусобни однос, како између наставника и ученика, тако и између ученика и ученика. „Однос између наставника и ученика добар је када постоји: (1) отвореност – тако да је лако бити директан и

⁹²Alis Majl, *Kreativnost u nastavi*, 77.

⁹³Видети детаљније: Томас Гордон, *Како бити успешан наставник*, 135-163.

искрен један према другом; (2) брижност – када свако зна да га онај други поштује; (3) – међузависност (што је супротно од зависности); (4) самосталност – која допушта да свако развије своју јединственост, креативност и индивидуалност; (5) узајамно задовољавање потреба – тако да ниједна потреба није задовољена на рачун оног другог.”⁹⁴ Однос између наставника и ученика се гради на узајамном поверењу током активности и заједничког рада, на размени осећања, искустава, подршци и међусобном поштовању. Наставник има улогу креатора квалитетних наставних ситуација и целокупне климе у разреду. Његова организаторска и менторска функција треба да иду у смеру изграђивања поверења у разреду и давања слободе развоју личних способности ученика. Само у атмосфери прихватања и одобравања ученици се отварају према сопственим потенцијалима, али и према свом окружењу. Наставник од учионице треба да направи простор за експериментисање, искуствену лабораторију у којој деца и млади проблеме разматрају аналитички, брже и самосталније откривају знања. Наставников задатак је стимулисање учења у таквој радионици стицања знања. „Он може обезбедити чулну привлачност која даје квалитете учењу, и отворити различите путеве помоћу којих се стиче знање и мења понашање. За сваку младу особу наставник може имати средства, инспиративна за ум и дух, за очи и руке, помоћу којих та особа може изразити своју јединственост, као и спознати јединственост других.”⁹⁵

Наводећи примере како наставници могу да планирају прилике за учење и да обезбеде стваралачке приступе у свом раду, Алис Мајл се бави питањем: шта карактерише стваралачког наставника. По мишљењу овог аутора, особа која подучава може да се опише као особа која има примарну слику, која води његово мишљење и деловање; особа која прихвата саму себе чврсто, тачно, реалистички, те користи свој пуни потенцијал; особа која је свесна других људи, осетљива према

⁹⁴ Томас Гордон, *Како бити успешан наставник*, 17.

⁹⁵ Alis Majl, *Kreativnost u nastavi*, 130.

њима и реагује на људе; особа која поседује осећај сигурности и толерантности; особа која је ученик.⁹⁶

Да би наставник био креативан мора да поседује свест о сопственој личности и професионалној опредељености. Он треба да буде спреман на ризик и отворен за нова искуства, везана за људе, идеје и догађаје. Креативан наставник је онај који има способност да се усресреди на важне проблеме које треба решавати. Наставник стваралац, креативац тежи ка новим знањима и у свом раду жели да примењује нове методе и облике рада. Он је експериментатор, који укључује ученике у наставни процес, као активне учеснике, подстичући их на истраживање и стваралачки рад. Таквог наставника краси стрпљивост, вредноћа, ентузијазам и љубав према свом послу. Наставник креативац и иноватор воли изазове, нове могућности и непознате ствари. Једноличност и устаљеност не одликују његов рад, а карактерише га разноврсност, аналитичност, иновативност. Своје духовне пориве и ставове преноси на ученике и заједно са њима осмишљава и реализује креативну наставу у којој се заједно баве стварањем и деле доживљаје и емоције. Речју, креативан наставник је опредељен за оригиналност, стваралаштво, новаторство. Афирмација креативности у школи се односи на афирмацију креативности свих учесника у васпитно-образовном процесу.

За креативно стварање су неопходни подстицајни импулси и слобода духа. О значају и улози наставника у креативној настави писао је и Стевановић.⁹⁷ Он је истицао да наставници и школа треба да откривају особену дечју природу и да јој омогуће да се развије слободно. Наставник треба да препозна специфична осећања, маштовите предлоге и размишљања ученика. Тако ће помоћи ученику да се развија у слободну и самосталну личност. Ако је наставник креативан, ако трага за новим решањима, ако поседује стваралачке потенцијале, ако остварује улогу сарадника, истраживача, помоћника у настави, он ће управо бити један од најважнијих фактора у том процесу, покретачка снага за ученике у изграђивању њихове креативне,

⁹⁶ Alis Majl, *Kreativnost u nastavi*, 171.

⁹⁷ Marko Stevanović i Aida Muradbegović, *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi*, 9-24.

стваралачке личности. Креативна настава може да повеже знања, ставове и активности ученика и наставника. Она је јединствен процес који треба да буде тако осмишљен, вођен, и реализован да постане креација и наставника и ученика у којој ће проналазити себе и откривати своје личне стваралачке домете.

Наставник у школи већину времена посвети процесу подучавања, али и решавању разноврсних и сложених проблема, за шта је често слабо обучен. Потребно је да поседује специфичне вештине за решавање проблемских ситуација. Томе су посвећени многи програми стручног усавршавања наставника. Питања, која су се односила на ефективност подучавања, на квалитетан однос наставника према ученицима, на избор метода и техника рада који ће у највећој мери допринети стицању знања и развијању вештина, интересовала су одувек педагоге, психологе, методичаре наставе и друге стручњаке из области васпитања и образовања. Томас Гордон (Thomas Gordon) са сарадницима је у Америци, 1966. године, организовао обуку наставника на тридесеточасовном курсу, под називом „Како бити успешан наставник”. У истоименој монографији изложили су принципе, методе и вештине које су биле проверене у практичном раду са наставницима на курсевима.⁹⁸ Програм ТЕТ (Teacher Effectiveness Training) представља целовит програм, са понуђеним методама и вештинама, које могу да користе наставници у свом раду, а посебно родитељи у подучавању. Овај курс је усмерен на однос између наставника и ученика и нуди моделе њиховог ефикасног односа, бави се питањима помоћи наставника у решавању ученичких проблема, примене активног слушања, решавања конфликта у одељењу (методама I, II и III). Конкретније, програм обухвата питања због чега наставници не успевају да помогну ученицима који имају проблем; како конструктивно помоћи ученику са проблемом; шта је активно слушање; у чему је снага језика прихватања; шта је комуникација (шта је олакшава, какви се појављују

⁹⁸Томас Гордон, *Како бити успешан наставник* (Београд: Креативни центар, 1998)

Методе и технике, понуђене у књизи, су биле примењене на курсу „Како бити успешан наставник” (Teacher Effectiveness Training) и намењене су свима онима који подучавају. Програм се бави специфичним проблемима подучавања у породици, као и тешкоћама, које настају у често проблематичном троуглу наставник - родитељ - ученик. У америчким јавним и приватним школама програм обуке је изучавало десетине хиљада наставника.

застоји у комуникацији) и др.⁹⁹ Посебно поглавље „Како решавати проблеме учења код куће”¹⁰⁰, наведене књиге Гордона, посвећено је односу на релацији родитељ – наставник – ученик. Технике и методе програма, заснованом на моделу који је описан у књизи, могу да помогну да се повећа ефикасност улоге наставника, али и родитеља, као наставника код куће.¹⁰¹ Ово поглавље књиге се бави питањима каква је улога родитеља као учитеља свог детета; како да се родитељски дом учини добрим простором за учење; да ли дете жели да га родитељ подучава; шта радити са проблемима у школи (проблемима са учењем и slabим оценама); како родитељи могу да повећају свој утицај на наставнике; како појачати сарадњу између наставника родитеља и директора и сл. У програму ТЕТ (Teacher Effectiveness Training) пажња је посвећена не некој апстрактној образовној концепцији, него практичним стварима које наставници могу свакодневно да примене у свом раду, да би остварили ефекат успешности. Дати су и практични савети родитељима како да направе од куће бољу средину за учење и на који начин да постану квалитетни „други учитељи”.

Постоји данас много студија о важној улози наставника и његовој потреби и обавези за сталним учењем и усавршавањем. У једној од тих студија, која се бави континуираним учењем наставника, наглашава се да је учење примарни аспект образовања.¹⁰² У суштини, учење је са једне стране намерна активност појединца, а са друге стране је то процес природан, континуиран. Млада људи или одрасле особе уче у циљу добијања знања и вештина у различитим областима и то учење је софистициран и комплексан процес.

⁹⁹ Томас Гордон, *Како бити успешан наставник*, 31-64.

¹⁰⁰ Томас Гордон, *Како бити успешан наставник*, 247-272.

¹⁰¹ Курс за родитеље, под називом „Умеће родитељства” (Parent Effectiveness Training – PET) пружила обуку хиљадама родитеља, не само у Америци, него и другим земљама.

¹⁰² Nor Foniza Maidin, Mohd Izham Mohd Hamzah, „Learning to Develop Creativity and Innovation: A Case Study of Selected Schools”, International Conference on Learner Diversity 2010, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 7(C) (2010): 24–31.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042810020082> (преузето 23. 3. 2015)

Истраживачи су дали у овој студији објашњења феномена и комплексности учења одраслих. Наглашено је да наставници треба да континуирано уче, не само у својој области, него и у другим научним областима и да у ширем обиму стекну експертизе за рад у школи. Друштвена заједница треба да обезбеди услове за изграђивање културе учења и да пружи подршку за јачање и развијање креативности наставника.

Да би одговорио на све задатке и обавезе и био креативни стваралац, наставник треба да се професионално усавршава. У будућности ће наставник имати задатак да се континуирано усавршава са нагласком на психолошко-педагошко и дидактичко-методичко образовање и усавршавање. Концепција савременог система образовања од наставника тражи одговорност у избору наставних садржаја, креативност у стварању ситуација учења, иновативност у налажењу и кришћењу додатних наставних материјала, разумевање природе учења, мишљења и осећања и, упоредо са тим, схватање карактеристика, осећања и потреба ученика. Другим речима, тражи се - професионалност, одговорност и креативност у вршењу наставничког посла. По речима Милана Ратковића, наставник треба да усмерава ученике ка различитим изворима знања, да их подржава, анимира, мотивише за самостални рад и стваралаштво. Тиме он добија и улогу помоћника и саветника, тј. „дијагностичара” и „терапеута” у исто време.¹⁰³ Искуство, знање и вештине, које треба да развијају, помоћи ће наставницима да буду професионалци, иноватори и креативци.

Развој деце и младих јесте истакнути циљ школе и он треба да се подстиче у свим аспектима васпитно-образовног процеса, применом ефикасних метода, облика и техника рада. Главни фактор подстицаја и помоћи у том развоју јесу вешти и креативни наставници. Квалитетан развој у школи ће обезбедити деци и младима да се формирају у зреле, независне, способне и одговорне људе.

¹⁰³ Видети: Милан Ратковић, *Образовање и промене* (Београд: Учитељски факултет, 1997)

4. ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА И КРЕАТИВНОСТ

4. 1. Вредновање библиотекарства као професије

Библиотекарство се сматра једном од најстаријих и најугледнијих професија. Нажалост, у данашње време ова делатност није вреднована на одговарајући начин. Свуда у свету се шири мишљење о застарелости библиотека и њиховој друштвеној бескорисности. Огромне напоре улажу научни радници из области библиотекарства да би одбранили опстанак библиотека као образовних и културних установа, у чијој суштини се налазе темељне вредности цивилизације.

У прошлости библиотеке су биле у црквама, храмовима, дворовима. Њиховим формирањем у саставу школа, јачала је њихова улога у процесу образовања. У вековној пракси библиотекарство је извор знања, али и помоћник у развијању вештина и умећа који представљају оживотворење знања. Библиотекарство је делатност која инспирише људско знање, не само у образовању, него и у другим сферама људске делатности. „Задаци сабирања, вредновања и дистрибуирања људског знања – дакле посредовања у сазнајним процесима – обезбедиће библиотекарству опстанак у наступајућем миленијуму.”¹⁰⁴

Под појмом библиотеке не подразумева се само простор где се сакупљају и чувају књиге, него и простор у коме се одвијају сазнајни процеси. Осим прикупљања и организовања библиотечке грађе, библиотека има и улогу преносиоца порука до корисника, али и помоћника у усвајању културних и естетских вредности. Тиме библиотеке утичу на изграђивање и ширење човекових погледа на свет. Најважнија функција библиотеке је функција посредника у сазнавању. „Са усложњавањем корпуса знања кроз историју расла је и потреба за посредником, оним који ће сакупити, организовати и учинити максимално хумано корисним забележено

¹⁰⁴Gordana Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva* (Pančevo: Mali Nemo, 2002), 193.

знање.”¹⁰⁵ Кроз историјски развој људског рода библиотеке су чувале и преносиле мисли, идеје и веровања. „Чување записа о свему што чини људски живот, духовни, физички, и што је спона између прошлости и будућности, за човека је кроз целу његову историју имало готово магијску моћ.”¹⁰⁶

Улоге библиотека у савременом друштву се проширују. Библиотеке као извори знања и информација реализују своју информатичку и образовну функцију. Понудом разноврсних културних садржаја, изложби, фестивала, концерата, разних забавно-рекреативних садржаја, библиотеке ће у будућности постати културни и забавно-рекреативни центри.

Улоге библиотека се крећу од складиштења и чувања књига, знања и информација, до подизања образовног и културног нивоа читалаца. Рачунарска обука деце, младих и осталих категорија становништва, часови за родитеље, заједничко праћење напредовања њихове деце, могу да се организују у библиотеци. Увођењем нових информационих технологија, корисници могу да се вежу за библиотеке. „Што ближе библиотека приђе корисницима као појединцима, већа је вероватноћа да ће пронаћи своје место у скупу услуга које они изаберу да користе. Уколико библиотеке ово схвате на прави начин, оне могу да постану портали с понудом за своје кориснике”¹⁰⁷ Технолошке иновације ће изазвати и промене рада библиотека јер стварање и расподела информација уз помоћ рачунарске технологије довела је до великих трансформација у историјском развоју човечанства.

Живимо у свету информација које се тренутно преносе са једног краја планете на други. Намеће се питање : да ли су нам и даље потребне библиотеке и које су њихове функције и улоге? Библиотеке чувају књижну грађу и преносе људско знање будућим генерацијама. Оне су одувек биле једна врста памћења човечанства, својеврсни чувари цивилизације и културе који спајају прошлост, садашњост и будућност. „Библиотеке казују нешто важно о заједницама које их граде. Изгледа да

¹⁰⁵ Gordana Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva*, 11.

¹⁰⁶ Gordana Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva*, 63.

¹⁰⁷ Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku* (Beograd: Clio, 2005), 219.

ће библиотеке задржати ову улогу све док људска бића потпуно не исчезну у сајбер простору.”¹⁰⁸ Оне су средство за ширење писмености и љубави према учењу. У процесу усавршавања и надграђивања знања и способности, библиотека треба да пружа услуге људима који уче током целог живота. Питер Брофи (Piter Brofi) наглашава да су библиотеке симбол цивилизованог друштва и да представљају сведочанства о друштвеним вредностима, о знању и учењу, а самим тим и о истини. По мишљењу овог аутора „библиотеке су витални део светског система образовања, складиштења и претараживања информација.”¹⁰⁹ Информационе и комуникационе технологије су промениле обликовање, преношење и коришћење информација. Тиме библиотека престаје да буде главни извор информација. Да би задржала своју основну улогу у будућности, она ће морати да се осавременује и трансформише. Многи сматрају да традиционалне библиотеке немају сигурну будућност и да ће их заменити дигиталне библиотеке. Међутим, пошто библиотеке представљају изворе информација и знања, носиоце културних и друштвених вредности, оне не могу да изгубе свој значај. Због тога се може очекивати да ће традиционалне библиотеке у будућим временима егзистирати паралелно са дигиталним библиотекама.

Савремено информационо друштво даје већу шансу за ширење информација у свим облицима и средствима медија на локалном, националном и међународном нивоу. Способност технологије је да ухвати информације у једном облику и да их достави у другом. Услед технолошких реструктурирања савременог информационог друштва библиотеке представљају специфичан, променљив свет. На организационом нивоу библиотеке прате промене које диктира трансфер технологије. На стратешком нивоу библиотеке су развиле способност да прикупљају, обрађују и асимилију технолошке иновације.

Делатност библиотека је сложени процес, који се заснива на комуникацијама и интеракцијама корисника њених услуга и на који утиче трансфер технологије. Промене, које диктира технолошки трансфер, утичу и на иновативност. Иновација,

¹⁰⁸Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku*, 241.

¹⁰⁹Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku*, 27.

било као производ или као поступак, иде у библиотеке. Иновативни процес библиотеке могу усвојити, јер се иновације састоје од систематског преузимања промена и систематских анализа могућности којима би те промене могле да допринесу економском и друштвеном побољшању. Библиотеке припадају оним професијама које користе иновације више него што производе. Иновација није линеаран процес, већ систем итерација. Иноватор тражи иновативно размишљање, а то је способност да се стално траже нове могућности. Иновација је, пре свега, друштвена процедура која може да се тумачи у смислу као што су креативност, жеља, фантазија и способност да се преузму ризици и да се нешто промени.¹¹⁰

У будућем савременом друштву библиотека мора да нађе своје право место. Основно начело библиотекарства представља служење заједници. Успех библиотеке се огледа у проценту учешћа у научном, образовном, економском и културном животу заједнице. Чини се да библиотеке не могу да сачувају важност и улоге које им припадају. У времену информационе револуције, нових структура информација и знања, библиотеке постају споредне установе и њима је тешко да сачувају свој значај. Будућност ће донети промене у положају и методама рада библиотека. Развијање библиотека зависиће од ширења структуре образовања и друштвеног развоја. Остваривање мисије библиотека у будућности може да се реализује само прилагођавањем библиотека новим токовима друштвеног, технолошког и информативног развоја.

4. 2. Школска библиотека

Важна карактеристика школе је да она својом функцијом образује, али истовремено и васпитава. У савременој школи значајно место има школска библиотека. Не може школа да постоји без библиотеке. Увођењем нових информационих и комуникативних технологија, у образовни процес се уносе и

¹¹⁰Anthi Katsirikou, Elena Sefertzi, „Innovation in the every day life of libraries”, *Technovation* 20 (2000): 705–709.

структуралне промене. Паралелно с тим мења се и улога библиотеке у школи. Утицај библиотеке постаје значајнији у процесу учења и васпитања. За то се залаже и Међународна асоцијација школских библиотека, наглашавајући да школска библиотека није одвојена од школског програма. Она је у свакодневном контакту са наставним процесом, делујући као његов важан инструмент. „То значи да библиотека треба да представља онај облик образовно-васпитног рада, који ће уз наставне програме омогућити ученицима да нађу и користе најпогодније путеве у стицању знања, умећа и навика.”¹¹¹

Школска библиотека представља „срце” школе. Њена улога у школи не сме се ни потценити, ни преценити. Као што је тврдио Питер Брофи, „прва и најважнија брига сваке библиотеке је да служи својој матичној установи.”¹¹² Библиотека није само водич у формирању читалачких навика ученика и стицању знања из области научних дисциплина, које се у оквиру наставних предмета изучавају у школи, него треба да буде и учесник у изграђивању комплетне личности деце и младих. „Данас формирање знања, умећа и навика - није само сврха већ и средство усавршавања личности, те се у први план помера развој сазнајних способности и самосталне делатности ученика путем стицања знања, умећа и навика.”¹¹³

Школска библиотека не треба да буде само место, где ученици читају књиге, него и информативно седиште, у коме ученици могу да проучавају и друге изворе знања и добијају разне потребне информације. „Школска библиотека заузима посебно место у библиотечком систему. Њена специфичност се састоји у томе, што је она својом делатношћу позвана да потпомаже и обезбеђује циљеве и задатке формулисане у концепцији школе облицима, средствима и методама који су јој на располагању.”¹¹⁴

Школска библиотека обавља различите функције:

¹¹¹Slobodan Radović, *Školska biblioteka u nastavi* (Gornji Milanovac: Dečije novine, 1982), 79.

¹¹²Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku*, 36.

¹¹³Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека као огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству* (Београд: Службени гласник, Инђија: Народна библиотека „Ђорђе Натошевић”, 2009), 480.

¹¹⁴Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека као огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*, 483.

- информативну,
- образовну,
- васпитну,
- културну,
- забавно-рекреативну.

Ове функције се у пракси допуњују и преплићу. У реализацији информативне функције школска библиотека помаже у реализацији наставног процеса. Развојна функција школске библиотеке обухвата – стицање знања, развијање маште и организовање слободног времена и забаве ученика. Културна функција се огледа у организацији и реализацији ваннаставних активности и у доприносу социјалном и културном развоју ученика.

Многе студије су посвећене истраживању улоге и функције школске библиотеке у процесу васпитања и образовања. Значајна истраживања, спроведена у великом броју америчких школа,¹¹⁵ посвећена важности школске библиотеке за ученике, указала су на то да школска библиотека пружа приступ читању материјала, промовише активно учење. С обзиром да је писменост фундаментална за све области школског програма и да је императив у развијању потенцијала ученика, један од фактора, који утичу на њен развој, је и јака школска библиотека. Она пружа подршку развоју писмености на мноштво начина. Поред понуде штампаних и електронских извора информација и знања, она је укључена у наставни процес и помаже стицању информатичких и

¹¹⁵Shirley A. Bleidt, ed. d., „How Students Utilize and Perceive Their School Library”, *American Secondary Edukacion* 39 (3) Summer (2011): 67-84.
<http://ows.edb.utexas.edu/sites/default/files/users/jvh/ASE%20summer%202011.pdf> (преузето 24. 3. 2015)

Ова студија о коришћењу и перцепцији школске библиотеке садржи анализу великог броја истраживања, спроведених у америчким школама, у којима су учествовали средњошколци и која су имала за циљ да докажу да ученици имају корист од школске библиотеке. Више од 60 студија, које су спровели амерички научници, показале су јасне доказе о корелацији између постигнућа ученика и квалитета школских библиотека. Истраживање, које су вршили аутори студије, спроведено је у Јужном Тексасу у 10 школа. Огромна већина испитаника (од укупно 1509 ученика) попуњавањем онлајн анкете су изјавили да користе услуге своје школске библиотеке и да доживљавају библиотеку као мирно место, које треба да буде удобно и атрактивно, у коме могу да уче и да користе разноврсне библиотечке услуге.

технолошких знања и вештина, неопходних за оспособљавање ученика за функционисање у информационом свету.

Библиотека, дакле, обавља педагошке, васпитно-образовне, културне и информативно-просветитељске задатке. Осавремењивање школске библиотеке подразумева њено отварање према разним типовима библиотека, јавним, народном, али и према културним и другим установама у локалној друштвеној средини. На унутрашњем плану требало би да библиотека реализује своју отвореност према ученицима, пружајући могућност ученицима да читају књиге, уче и баве се различитим активностима у складу са њиховим потребама и интересовањима.

Библиотека мора да одговори својој важној улози: да буде отворена и повезана, како са школом, у којој чини важни сегмент у васпитно-образовном процесу, тако и са институцијама из локалне заједнице. Библиотеке уопште, било ког типа и профила, представљају културно-стваралачке центре, у којим се остварује активна комуникација међу људима. Разне библиотеке, па и школска, служе разоноди деце и младих, али и њиховом интелектуалном, образовном, друштвеном и емотивном развоју. У библиотеци ученици читају, уче (индивидуално и групно), друже се, развијајући своју социјализацију и квалитетну комуникацију. Школски живот не може да се одвија без библиотеке, која доприноси његовом бољем квалитету. Она треба за ученике да представља пријатељско окружење, у коме се одвијају процеси социјализације, описмењавања, развијања културе читања, а исто тако и истраживачки процеси. Школска библиотека је раније имала ограничен број активности, али у савременој школи она има један од кључних значаја у укупној делатности школе. Њена сврха данас јесте обезбеђивање информационих извора и олакшавање процеса учења и подучавања ученика. Библиотеке имају снажну традицију у формалном учењу, али савремени живот им додељује улогу помоћника у разним видовима неформалног учења. Оне представљају за ученике безбедно место, у коме имају осећај припадности, простор у коме могу да се посвете учењу, али на другачији начин од оног у учионици. У библиотеци не треба да осећају страх, спутавање, или било коју врсту притисака, психичких и емотивних. У опуштеној

атмосфери, мирном окружењу, у свету књига, ученици могу да уче спонтано и опуштено, развијајући истраживачке навике и задовољавајући своја интересовања и потребе.

Организација ваннаставних активности и слободног времена деце у школској библиотеци обухвата поред популаризације дечијег читања и организовање разноврснијих дечијих забава, кружока, свечаности и др. Разне забавно-рекреативне делатности у библиотеци могу имати следеће облике рада као што су: организовање разговора, организовање разноврсних игара, рекламирање нових књига, организовање сусрета са познатим људима и др. Овакве активности утичу на интелектуални развој ученика и развијање њихових креативних особина.

Социо-економске промене у друштву се одражавају на специфичност рада библиотеке у целини, па самим тим и школске библиотеке. Циљ професионално-педагошке делатности је „помоћ у припреми за живот, вештини да се опстане у савременим условима, веома сложеним и противречним. Осим тога, неопходно је помоћи младим читаоцима у професионалном самоодређењу, помоћи им да очувају властиту индивидуалност, да у односу према себи и култури, коју су створили преци, постану личности стваралачке, творачке, а не рушилачке.”¹¹⁶ Углавном се појављују два приступа разматрању суштине библиотеке: информациони и културолошки. „Напоредо са информационом средином осамдесетих година прошлог века, обликује се културолошки приступ који се темељи на потпуно традиционалним представама о библиотеци као културно-просветном центру.”¹¹⁷

У време масовне културе, технике и економије опасност прети духовности. То је довело до актуализације психологије и психотерапије да би се помогло човеку да сачува мир у души и психичку способност. Све више се користи терапија стваралаштвом „Њене различите групе чине: терапија уметношћу (арт-терапија),

¹¹⁶ Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*, 207.

¹¹⁷ Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*, 183.

музикотерапија, социодрама, терапија игром и покретом, библиотерапија, терапија поезијом и тд.¹¹⁸ Вековима су се поезија и драма користила као терапија при душевним и умним растројствима. „У медицинским аналима постоје сведочанства да је римски лекар по имену Соран у првом веку наше ере својим пацијентима прописивао поезију и драмске представе.“¹¹⁹

Намеће се питање: на који начин библиотека може да утиче на духовно васпитање и како може да допринесе развоју уметничке културе деце и младих? Дужност школских библиотека је да пружи своју помоћ у развијању интересовања и љубави према књизи, али и развоју сазнајних способности ученика. Уз помоћ библиотека ученици могу да проширују своја знања, развијају естетска осећања и подигну културни ниво. Тиме се остварује социо-културна улога библиотеке у школи, која се огледа у развијању духовних вредности и преношењу културних вредности.

Ефикасно функционисање библиотеке зависи од много фактора, а један од најважнијих је библиотекар. Библиотекар је основна карика у ланцу библиотечког пословања. Он мора да има и професионална и педагошка знања и способности. Библиотекар треба да поседује умеће општења са читаоцима. Његова професионална делатност се односи на владање свим оним што представља стручно знање из области библиотекарства. Педагошка делатност обухвата остваривање образовних и васпитних функција. Библиотека у свом раду остварује своју педагошку делатност, која се односи на помоћ библиотекара у развијању личности ученика, у њиховој социјализацији и самостварању. Зато је тешко повући границу између професионалне и педагошке функције, јер се оне међусобно прожимају.

Школске библиотеке живе и опстају у узбудљивим временима. Оне треба да прате брзину промена и да дају значајан допринос напретку академске заједнице. Школска библиотека постаје и средство модернизације рада у школи. Она је дуго времена била везана првенствено за наставу матерњег језика и књижевности. Савремени живот

¹¹⁸Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*, 532.

¹¹⁹Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*, 540.

намеће сложеније улоге школске библиотеке и она постепено прераста у мултимедијални центар. Стиче се утисак да се савремена методичка и педагошка теорија бави значајем, улогама и функцијама школске библиотеке, али се не разматра у довољној мери повезаност школске библиотеке са наставним процесом и њено посредовање у реализацији разноврсних наставних и ваннаставних активности. Настава матерњег језика и књижевности је у програмском смислу одувек била повезана са радом школске библиотеке. Наглашава се улога школске библиотеке у формирању читалачких навика ученика и развијању љубави према књизи. За реализацију наставе српског језика и књижевности и остваривање њене методичке концепције су неопходни различити библиотечки фондови. Поред књига обавезне лектире, у библиотеци треба да постоји богати фонд приручника и периодике, и разноврсних аудио-визуелних средстава. Све фондове у школској библиотеци користе сви корисници школске библиотеке, при чему у основним школама може да се направи класификација на ученички и наставнички фонд. У средњим школама и наставници и ученици подједнако користе све расположиве књижне фондове.

Образовање не може да се реализује без књиге. Читањем књига се преносе знања, искуства и емоције. Због тога се рад са књигом налази у средишту наставног процеса. Школска библиотека је незаменљива у развијању навика читања. Дешавало се да је књига била у кризи, па и данас је изражена њена угроженост разним врстама медија и савремених информационих технологија. Међутим, као што то истиче Александра Вранеш, књига живи свој живот и бива спона између аутора, издавача, књижара, библиотека и читалаца.¹²⁰ Добривоје Младеновић у својим истраживањима поручује: „Књига је темељ сваког образовања, науке и културе. Разуме се, књига јесте и уметничко дело, али и моћан медиј комуникације – инструмент преношења знања и информација.”¹²¹ „Књиге су одавно средства мајсторије прорицања судбине”, писао је

¹²⁰ Александра Вранеш, „Књижевна пијаца”, у *Библиотекарство на крају века: Зборник радова, приређивач Добривоје Младеновић, Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, '97.* (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999), 204-210.

¹²¹ Добривоје Младеновић, „Логичка подршка књизи и библиотеци”, у *Библиотекарство на крају века 3, VII*

Алберто Мангел (Alberto Manguel).¹²² Библиотеке представљају најефикасније и најекономичније снабдеваче књигом. Као највећи ресурси знања и информација оне заслужују поштовање и друштвени кредибилитет.

Јављају се подвојена мишљења о опстанку традиционалних библиотека. Сматра се да ће данашње библиотеке нестати и бити замењене виртуелним дигиталним библиотекама. Неки аутори, попут Весне Ињац, заступају мишљење да ће оне ипак опстати, али да ће претрпети значајне измене услед развоја нових технологија.¹²³ Библиотеке у савременом информационом свету прерастају од „тврђава знања” у „океане информација”. Не треба изгубити веру у будућност библиотека и треба заступати реалан став да ће библиотеке опстати, али путем осавремењивања и укључивања савремених технологија и начина рада. Савремена библиотека треба да обезбеди образовни, али и духовни и морални развој деце и младих. Библиотека треба да буде и савршено срећен магацин за књиге, о чему говори и Марија Вранић-Игњачевић, али се ту њена улога не исцрпљује. „На местима где дух станује, а то јесу заиста библиотеке, нужно је да дух царује. Да би тако било, библиотека се мора учинити живим комуникацијским простором на коме се подстиче и одвија интеракција између знања таложеног на полицама и живе људске мисли која, вођена сазнајном глађу и интелектуалном радозналости, долази у библиотеке.”¹²⁴ Иако је изражена угроженост и књиге и библиотеке, преданим радом културних и знанствених радника, библиотекара и љубитеља књиге креираће се пут ка опстанку књиге и библиотеке.

На питање како замишљамо школску библиотеку, Александра Вранеш је одговорила да та замисао обухвата: предусретљивост, професионалну преданост библиотекара, богатство и разнородност кориснику тражених, предочених и приступачних информација, у углачаним, светлим читаоницама, на чистим полицама

¹²² Alberto Mangel, *Biblioteca nocturna* (Београд, Геопетика, 2008), 16.

¹²³ Весна Ињац, „Пут од националне дигиталне библиотеке ка пројекту „Bibliotheca Universalis””, у *Библиотекарство на крају века 3*, 49 -78.

¹²⁴ Марија Вранић-Игњачевић, „Књиге читаоцима свакако, али ипак, како?”, у *Библиотекарство на крају века 3*, 157.

и у модерним рачунарима, довољан број књига за школске и ваншколске потребе, жеђ за сазнавањем самог ученика, потребу да се у библиотеци проведе и школски одмор, отворен и срдчан контакт између ученика, наставника и библиотекара. „У судару ученика са прекомерним обавезама, школска библиотека треба да му пружи и кућу и окућницу.”¹²⁵

4. 3. Развој школских библиотека

Срби су одавно били свесни важности и улога библиотеке, као ризница знања и чувара језика и културе народа. „А тамо где постоји поштовање књиге и свест о потреби књижнице”, писао је Иво Андрић, „ту ће се пре или после развити њихова правилна употреба и пре или после осетити благотворни плодови те употребе.”¹²⁶ Библиотеке су одувек биле институције напретка, а један од основних разлога њиховог настајања је било повећавање броја књига, развијање књижевности и потреба за скупљањем и чувањем књига.

Околности за развој библиотека у протекла два века у Србији су биле веома тешке. Према сазнањима Љубомира Дурковића-Јакшића, у средњовековној Србији су постојале манастирске школе, а у тим школама и извесне библиотеке.¹²⁷ Православна црква је била везана за саму државну организацију и обављала важне функције, међу којима и просветну. После пада под турску власт, прекида се успешан развој српске државе и дometи тог развоја бивају поништени. Петовековно ропство под Турцима је оставило дубок траг у општем развоју средњовековне српске државе која је тек у 19. веку доживела своју поновну државну интеграцију.

¹²⁵ Александра Вранеш, „Школска библиотека и школски библиотекар у односу на библиотечке и просветне стандарде”, у *Школски библиотекар сарадник у настави*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Предраг Станојевић (Београд: Филолошки факултет, 2008), 5.

¹²⁶ Иво Андрић, *О књизи и библиотеци* (Београд: Библиотекар, 1975), 40.

¹²⁷ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека (1801-1850)* (Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Југославије, 1963), 59-80.

Школе су биле веома ретке у доба турске владавине. Према сведочењима Вука Караџића¹²⁸, у Србији у том периоду није било ни у сто села једне школе. Они, који су хтели да постану попови и да „уче књигу”, то су чинили по манастирима и код попова у селима. У манастирима су ђаци, посебно они млађи, обављали разне домаће послове. Калуђери су их у току дана учили да читају. У то време је владало мишљење да књига није ни за кога другог, осим за калуђере и попове. Ако се и дешавало да се отвори нека школа, у њу су ишли ђаци из околних села, а учитеља су плаћали (по 20 пара или по грош). Правог српског буквара још није било, па се учење одвијало из рукописа.¹²⁹ Учили су ђаци у таквој школи по цео дан, а учење се одвијало као у манастирима. У писму Милошу Обреновићу¹³⁰ Вук пише како би било добро уредити школе. Он је истицао потребу за образованим људима, предлагао Милошу Обреновићу да га научи читати и писати и убеђивао га да не треба да се плаши учених људи, школе и науке. Вративши се из Беча у Србију 1820. године, Вук је предлагао да се у народу изабере млади људи од 15 до 20 година, који знају помало читати и писати, и да се оснује велика школа у којој би учили разне предмете. Његова препорука је била да се отворе три школе, једна у Шумадији, друга у подручјима преко реке Мораве, а трећа у крајевима преко Колубаре. Ваљало би, по мишљењу Вука, да се отворе и гимназија, „ликеум” и универзитет. За мале школе Вук је предлагао да начине књиге на српском језику. Он је у Предговору „Српском рјечнику” (1818)¹³¹ записао како има близу хиљаду година како Срби имају своја слова и писмо, али још увек немају ниједну књигу написану на свом правом језику. Записао је и то да је тек 1783. године Доситеј Обрадовић рекао да треба писати српским, народним језиком. Због чега је то важно, сведочи Доситејева мисао:„док

¹²⁸ Вук Караџић, *Избор из дела* (Београд: Просвета, 1968), 243-244.

¹²⁹ Вук је писао: „{...} Учитељ напише ђаку најпре слова, па кад њи позна, онда му пише срицање и лекцију за лекцијом. Кад ђак тако из рукописа изучи бекавицу (млоги више наизуст, него по словима), онда узму чаславац; а кад и њега изучи и пречита, онда је изучио сву књигу.” Поред тога, ђаци су учили да поје, учили рачунске цифре, али се готово никако није учило писање. За неке друге науке (географију, историју, богословију) није се знало ни да постоје.

Видети: Вук Караџић, *Избор из дела*, 243-244.

¹³⁰ Вук Караџић, *Избор из дела*, 281-295.

¹³¹ Вук Караџић, *Избор из дела*, 38.

год један народ на својем матерњем језику књига нејма, принуђен је у тамности ума и варварства лежати и све на горе преуспевати.”¹³²

После велике сеобе Срба, српски народ преко Дунава се нашао у културно развијеној средини, без школа и са књигама које су се преписивале. Развој школства у XVIII веку је имао две фазе: барокну, црквену, од оснивања руских школа 30-их година до школске реформе 70-их година и другу световну, грађанску. Културни живот Срба у том периоду се одвијао под руским утицајем. У тим новим културним токовима најважнију улогу ће добити школа, уместо манастира. Она постаје најбитнија институција јавног и културног живота. Прве школе су основали руски учитељи Максим Суворов (1727) и Емануел Козачински (1733-1739) са групом кијевских учитеља. У школама се учило из руских уџбеника на рускословенском језику. Напушта се стари књижевни језик, српскословенски, а уводи се руска варијанта црквенословенског језика, рускословенски. Пошто је владало мишљење да Срби живе у некој врсти културне и политичке изолације и да треба да се уклопе у феудални поредак Хабзбуршке монархије, спроведене су реформе које су обухватале оснивање грађанских школа, уместо црквених. Захваљујући Доситеју Обрадовићу, реформе код Срба су водиле ка просвећивању и духовном успону народа. Српска просвећеност је са Доситејевим стваралаштвом изашла из школске фазе и ушла у зрелије доба свог развоја. Његово просветитељско учење се заснива на тежњи да се српски народ научи да слободно мисли, да користисвој здрав разум. Слободно размишљање води ка слободном приступу знањима, без страха и предрасуда. Доситеј је истицао потребу за „просвештенијем”, тј. ширењем и неговањем знања. Школа и наука треба да дају духовну снагу српском народу. Доситејев просветитељаки рад и програм, посвећен школи и васпитавању омладине, били су реформског карактера и водили су ка преуређењу културног и друштвеног живота српског народа.¹³³

¹³² Доситеј Обрадовић, *Живот и прикљученија, Писмо Харалампију* (Београд: Просвета и др., 1978), 217.

¹³³ Јован Деретић, *Историја српске књижевности* (Зрењанин: Sezam Book, 2011), 460-466.

После ослобођења од вишевековног турског ропства, отворане су приватне, а касније и државне школе. Под турском влашћу национално обележје је једино сачувала Српска православна црква која је, поред претњи њеног уништења, остала духовно јединствена. За Србе у том периоду она је представљала водилу у борби за национално и црквено ослобођење. У тој борби се на првом месту служила просветом и оснивала библиотеке. Библиотеке су служиле за потребе цркве и црквених власти, али и за потребе верника. Већина манастира је имала своје збирке књига. Највећу ризницу и библиотеку је имао Хиландар (700 српских и преко 100 грчких рукописних књига). За вернике су се библиотеке оснивале при црквеним општинама и школама. Српске општине, тзв „общества србска”, су у том периоду биле организације које су се бринуле о црквама и школама и оснивале библиотеке.¹³⁴

Школске библиотеке су установљене половином 19. века. Прве библиотеке су се појављивале тамо где су биле повољније политичке и економске прилике.¹³⁵ Према тумачењу Александре Вранеш¹³⁶, оснивање библиотеке у Београду 1832. године се сматра почетком развоја савременог српског библиотекарства. Поред националне библиотеке, до половине 19. века јављају се и други типови библиотека. Школске библиотеке су почеле да се формирају тридесетих година 19. века, пре доношења закона о јавној настави 1842. године.

Рад школских библиотека је још од периода њиховог формирања био уређиван и многе друштвене, просветне и културне институције, попут „Друштва Свети Сава” у 19. веку или Културне лиге у 20. веку, су помагале организацију и реализацију васпитно-образовног процеса. Указивано је на потребу системског коришћења

¹³⁴ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека (1801-1850)*, 59-80.

¹³⁵ Уз прве школске библиотеке формирају се и Библиотека Богословије (1836), Библиотека Лицеја (1838), Библиотека Војне школе (1837), Библиотека Артиљеријске школе (1850). До средине XIX века оснивају се и специјалне, стручне библиотеке: Музичка (1835), Позоришна (1841) и Библиотеке при Министарствима (1842, 1847. и 1850)

¹³⁶ Александра Вранеш „Библиографска истраживања у школској библиотеци”, у *Савремена школска библиотека: Зборник предавања одржаних 10. и 11. новембра на Филолошком факултету у Београду*, уредник Александра Вранеш (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2007), 3-14.

постојеће белетристике и научне и стручне литературе у стицању и продубљивању знања.

Библиотеке су постојале у најзначајнијим школама прве половине 19 века: Гиманзији у Сремским Карловцима, „Училишту србском” у Пешти, „Педагогическом институту србском” у Сомбору, Гимназији у Новом Саду, „Србском училишту” у Карловцу, „Сл[авено] србској школи”у Земуну, „Велешкому Свјатогеоргијевском училишту славено-србском” у Велесу. Помињу се и библиотеке које су постојале и у српским училиштима у Карловцу, Задру и Пакрацу.

Нису све школе имале библиотеке. Доситеј Обрадовић је, по доласку у Београд 1807. године, завештао своје књиге „Народноме бјелоградском училишту”, које су после пада Београда 1813. године пропале. На Новине србске је било претплаћено „Више училиште србско” 1817. године, а Гимназија у Београду, основана 1839, је добијала обавезни примерак књига које су штампане у Типографији. Свака општина, која је имала школу, по наређењу кнеза Милоша 30. маја 1837. године, требало је да се претплати на Новине србске. У школама су постојале читаонице. Потреба да се оснује библиотека појавила се и у Лицеју и Гимназији у Крагујевцу 1840.¹³⁷ Годину дана касније је Лицеј пресељен у Београд, и заједно са библиотеком је био смештен у Конаку кнегиње Љубице.¹³⁸

Почев од четрдесетих година 19. века иницијативом грађана оснивају се читалишта, с циљем да се набављају књиге и новине. Прво читалиште је било Србско читалиште, основано у Београду 1846. године. До краја осамдесетих година основано је 79 читалишта у разним градовима Србије. Читалишта су служила за окупљање, дружење и читање. Она су одиграла значајну улогу у оснивању позоришта и

¹³⁷ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека*, 140-143.

¹³⁸ Приликом прерастања Лицеја у Велику школу 1863. године, његова библиотека је предата Народној библиотеци на чување. Задржана је само стручна литература и она је чинила основу касније формиране Опште библиотеке Велике школе. Велика школа је постала Универзитет 1905. године. Тек 1921. године је донесена одлука о оснивању Библиотеке Универзитета која почиње са радом 1926. године, у првој наменски изграђеној згради, у којој се налази и данас.

покретању новина. Читалишта су допринела сакупљању народног и музејског блага, постала су културни центри за образовање и просвећивање народа. Крајем 19. века читалишта се гасе. Оснивање школских и специјалних библиотека, већа доступност књига и новина, отварање јавних, народних библиотека учинили су да читалишта изгубе свој основни смисао.¹³⁹

Библиотеке су биле намењене наставницима и ученицима за коришћење и обогаћивање знања. Према сазнањима Александре Вранеш, до Другог светског рата рад школских библиотека је био уређиван по тадашњим правилима школске администрације. О томе сведоче важни документи попут: «устројенија» Јавног училишног наставленија (1844), Одбора просвештенија (1845), Школске комисије (1849), преко Расписа министра просвете из 1870. и Закона о основним школама 1883.

У другој половини XIX века школске зграде су преправљане од општинских судница, механа или приватних кућа, у којима су оскудне библиотечке фондове чинили поклони књига. Министарство просвете и црквених дела 1860. године је послало распис свим окружним начелствима у Србији да се оснивају читаонице где год је могуће.¹⁴⁰ У Закону о устројству школа од 11 септембра 1863. године не помињу се библиотеке, а у уторјству од 21. маја 1881. године стоји напомена да у гимназијама и реалкама треба да се обезбеде одвојене просторије за библиотеке. Законом о основним школама из 1883. године одређује се да свака основна школа треба да има библиотеку. Посебне заслуге за укључивање библиотека у школе припада Стојану Новаковићу, тадашњем министру просвете и црквених дела, истакнутом књижевнику, историчару, дипломати, библиотекару националне српске библиотеке. Према овом закону школе су биле општинске установе, а свака основна школа је била дужна да има библиотеку. Иако је указивано на потребу формирања и

¹³⁹ Десанка Стоматовић, „Библиотекарство”, *Пројекат Растко: Историја српске културе*
https://www.rastko.rs/isk/isk_19_c.html (преузето 14. 9. 2016)

¹⁴⁰ Гордана Ђоковић, „Школска библиотека у савременом образовању: на примеру наставе књижевности”, у *Креативне радионице у школској библиотеци*, уредник Александра Вранеш (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012), 74.

уређивања школских библиотека у последњим деценијама XIX века, оне су биле веома сиромашне и књиге су се ретко набављале.¹⁴¹

У последњим деценијама 19. века (од 1870. до 1900) владају повољне друштвене и културне прилике које се одражавају и на развој библиотека. Једна од најзначајнијих институција тада била је Народна библиотека, којом је од 1869. до 1874. године руководио Стојан Новаковић. Он је допринео уређивању и унапређивању рада Библиотеке, али је помагао и развој школских и народних библиотека широм Србије.

Поред народних библиотека, које су осниване у другој половини 19. века, држава и Народна библиотека у Београду настоје да се библиотеке оснују и у другим местима у Србији. Почетком 20. века у разним градовима и варошима отварају се библиотеке, као што су у Свилајнцу (1905), Нишу (1903) и још 74 библиотеке до 1912. године.

У балканским ратовима и у току Првог светског рата велики број библиотека је уништен. Министарство просвете и општинске власти се залажу за обнову и библиотека и до 1928. године основано је више од хиљаду библиотека свих типова, међу њима и библиотеке удружења, друштава и дружина.

У току Другог светског рата уништено је или опљачкано 177 библиотека. Уништене су црквене библиотеке, а велики део факултетских библиотека нестао је у пожарима. После рата се обнављају и оснивају нове библиотеке свих типова, а највише народне библиотеке. Повољне услове за то обезбеђују донесени Закони о библиотекама (1960. и 1965), а пред крај 20. века Закон о библиотечкој делатности (1994).¹⁴²

Почетком XX века, упоредо да са реформама које се дешавају у образовном систему, почиње да јача тенденција формирања школских библиотека. Питањима развоја библиотека у том периоду у Америци пажњу су посветила значајна

¹⁴¹ Драгана А. Грујић, „Школска библиотека у предметној и разредној настави основне школе”, (докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013), 10-11.

¹⁴² Десанка Стоматовић, „Библиотекарство”, *Пројекат Растко: Историја српске културе* www.rastko.org.rs/isk/isk_19.html (преузето 14. 9. 2016)

удружења, као што су Америчка библиотечка асоцијација, Библиотечко одељење Националног просветног удружења (1896-1924) и Секција за библиотеке Националног савета наставника енглеског језика (1913-1919). Реформе васпитно-образовног система у Србији су подстицале развој библиотека у школама, истичући њихову значајну улогу наставном процесу.¹⁴³

Организација библиотечног пословања и активности библиотекара у образовним установама од 1945. године била је регулисана општим законским прописима и подзаконским актима из двеју области: образовања и васпитања и библиотекарства. Прве две деценије послератне југословенске државе су период прогресивних тенденција у развоју образовања и васпитања, о чему сведоче и правни документи из тог периода.¹⁴⁴ Закон о библиотекама Србије, 1960. године, а нешто касније и нови, 1965. године, имали су највећи значај за устројство библиотечке делатности у образовним установама.

Рад школских библиотека је први пут нормативно сагледан кроз прописе из области образовања и васпитања седамдесетих година 20. века. После проглашења новог југословенског Устава (1974), донети су исте године Закон о основном образовању и васпитању и Закон о средњем образовању и васпитању. Крајем 1976. године Скупштина Србије, на предлог Просветног савета, усвојила је Јединствене основе основног васпитања и образовања. Те исте године Просветни савет Републике Србије доноси Заједнички план и програм образовно-васпитног рада у основној школи. Следећих неколико година донесени су важни закони, Закон о основном образовању и васпитању (децембар 1978) и Закон о средњем усмереном образовању и васпитању (јул 1979), који су дали могућност школама да, на основу Статута школе и на предлог Савета школске библиотеке и уз претходно разматрање од стране

¹⁴³ Драгана А. Грујић, „Школска библиотека у предметној и разредној настави основне школе”, (докторска дисертација), 12-13.

¹⁴⁴ Закон о седмогодишњем основном образовању из октобра 1945; Устав ФНРЈ, усвојен 31. 1. 1946; Уставни закон из 1953; Општи закон о школству, донет 25. јуна 1958; републички Закон о основној школи, донет у јулу 1959, са новим наставним планом и програмом за основну школу према оквирном плану за СФРЈ; Устав СФРЈ из 1963; Закон о средњем школству, донет 1967.

Наставничког већа, донесу свој Правилник о организацији и раду школске библиотеке основне (средње) школе.

Осамдесетих година 20 века, усвајањем новог Заједничког плана и програма васпитно-образовног рада, који је почео да се примењује 1. септембра 1985. године, почиње се посвећивати већа пажња проблемима рада школске библиотеке и њеној улози у процесу образовања и васпитања. Два поглавља овог плана и програма, „Школска библиотека” и „Основе програма рада школског библиотекара” посвећена су свим значајним аспектима рада библиотеке у школи. Овај правилник о раду школске библиотеке коришћен је у току важења Закона о усмереном образовању и васпитању, који је усвојен априла 1986. и важио је до 1992. године, када је донет нови Закон о основној школи, све до доношења новог правилника 1994. године.¹⁴⁵

Према важећим законским одредбама у 20. веку, које су биле у складу са препорукама међународне организације UNESCO из 1971. године, поклоњана је пажња школским библиотекама, али ипак недовољна. Према UNESCO-вој типологији школске библиотеке су посебан тип библиотека, везаним за школу као васпитно-образовну институцију (библиотеке у основним и средњим школама). Александра Вранеш у свом раду¹⁴⁶ наглашава да анализа различитих аспеката савременог образовања указује на потребу укључивању библиотека, које не представљају само изворишта информација, него добијају улогу активних и равноправних учесника у реализацији наставних програма. Рад школских библиотека је одређен школским програмима и комплексним потребама корисника. Нове и

¹⁴⁵ Миле Пенков, „Нови правилник о раду школских библиотекара“, *Школски библиотекар*, онлајн часопис за школске библиотекарe, 4 (јун 2013)
<https://casopisbibliotekar.wordpress.com/.../нови-правилник-о-раду-шк..> (преузето 14. 9. 2016)

¹⁴⁶ Александра Вранеш „Моћ библиотека и моћ у библиотекама”, у *Лидерство у библиотекама, Спона науке, културе и привреде: Зборник радова са међународног научног скупа, одржаног у Београду од 19. до 21. октобра 2006. године*, уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић (Београд: ИТАКА, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2007), 111.

Александра Вранеш наглашава да добијањем партнерске улоге у образовању, библиотека, на општем плану, крајем двадесетог века намеће се као локални, образовни, васпитни, научни, културни центар заједнице.

модерније смернице за развој школских библиотека у 21. веку, дате у Манифесту за школске библиотеке (2000) и у другим важним документима, попут Водича за школске библиотеке (2002), још увек нису уткане у законске нормативе. Функционисање и рад школа, па самим тим и школских библиотека, у Србији данас је регулисано законима и правилницима о образовању.

Основне улоге и функције савремене школске библиотеке у Србији утемељене су Законом о основама система образовања и васпитања РС из 2003.¹⁴⁷ Новим Законом из 2009.¹⁴⁸, као и изменама и допунама тог закона из 2011.¹⁴⁹, инсистира се на развијању нових знања и вештина и поседовању компетенција, општих и стручних, за живот и рад у савременом друштву 21. века. Законом из 2011. године се уређују области основа образовања и библиотечко информационе делатности. Прописима из области образовања регулишу се просторни услови и опремљеност школских библиотека, величина и структура њених фондова. Уређује се и програм рада школског библиотекарa, његова стручност и оспособљеност за вођење библиотечке делатности, као и обавезе полагања стручног испита (испита за лиценцу) и континуираног усавршавања. Дефинише се положај школског библиотекарa као стручног сарадника и утврђују знања, способности и компетенције које он мора да поседује како би допринео успешном остваривању циљева и задатака школске библиотеке. Сегменти рада школских библиотека који нису регулисани прописима из области образовања (обављање матичних функција, врсте стручних послова у библиотеци, услови за чување библиотечке грађе, евиденција библиотечке грађе ревизија и отпис фондова) регулисани су Законом о библиотечкој делатности.¹⁵⁰

¹⁴⁷ „Закон о основама система образовања и васпитања РС”. *Службени гласник РС*, бр. 63 (2003)
Измене Закона су објављене у *Сл. гласнику* бр. 58 / 2004, бр.62 / 2004, 101/2005).

¹⁴⁸ „Закон о основама система образовања и васпитања РС”, *Службени гласник РС*, бр. 65 (2009).

¹⁴⁹ „Закон о основама система образовања и васпитања РС”, *Службени гласник РС*, бр. 65 (2009).
Измене Закона су објављене у *Сл. гласнику* бр. 52/2011.

¹⁵⁰ „Закон о библиотечкој делатности”. *Службени гласник РС*, бр. 34/94

Манифест за школске библиотеке IFLA/UNESCO¹⁵¹ даје кључне смернице, као опште прихваћене међународне препоруке, на којима су утемељени стандарди за рад школских библиотека. На основу ових основних смерница задаци школске библиотеке су пружање основних информација и сазнања за стицање знања и развијање способности, развијања навика читања, помоћ у реализацији наставног процеса, што школској библиотеци и школским библиотекарима обезбеђује изузетно важну улогу у реализацији васпитно-образовног процеса. Према утврђеним стандардима, основна функција школске библиотеке је унапређивање свих облика и подручја образовно-васпитног процеса, а његово остваривање, као и остваривање библиотечко-информационе и културно-јавне делатности представљају основне циљеве рада школске библиотеке.

Школско библиотекарство се данас суочава ра разноврсним проблемима, везаним за економски положај. Слабе материјалне могућности школа се одражавају и на пословање школских библиотека и остваривање њихових основних циљева: информационо описмењавање и подизање нивоа и квалитета читања. Рад школских библиотека у Србији данас се заснива, углавном, на скромним материјалним могућностиима. Због тога су, према мишљењу Александре Вранеш, још важнији правни и друштвени оквири и стручни стандарди који омогућавају професионални кредибилитет школских библиотека.¹⁵² Улога школске библиотеке се данас веома разликује у односу на раније, када је библиотека служила за складиштење књижне грађе и била подршка у наставном процесу. Она прераста у информациони центар који има задатак да врши информационо описмењавање својих корисника.

Проблеми, са којима се суочавају школске библиотеке данас, тичу се неодговарајућих просторних услова, лоше техничке опремљености, неадекватне величине и структуре књижног фонда. На све те проблеме је указивано на многим

¹⁵¹ IFLA / UNESCO Манифест за школске библиотеке, обавезујући за све државе и библиотеке, даје принципе о устројству струке.

<http://www.ifla.org/en/publications/iflaunesco-school-library-manifesto-1999> (преузето 20. 12. 2014)

¹⁵² Александра Вранеш, „Библиографска истраживања у школској библиотеци”, у *Савремена школска библиотека*, 4.

саветовањима, конференцијама, скуповима и у научним радовима, посвећеним школском библиотекарству. Ипак, стиче се утисак, по мишљењу Марине Митрић, да се постојеће стање није променило у значајној мери. Због тога се осмишљавање квалитетних програма и добрих стратегија развоја школског библиотекарства намеће као нужност.¹⁵³

Школска библиотека је сведок школског живота. „Свака њена пуна или празна полица говори о потребама или о проблемима, о приликама или неприликама, са којима се живи у школи.”¹⁵⁴ Али школске библиотеке су ретко данас у средишту друштвене пажње. По речима Жељка Вучковића, оне су „пасторчад” и педагошког и библиотечно-информационог система.¹⁵⁵ Да би остваривале своје важне функције, неопходно је да друштвена заједница подстиче њихов развој. Заступајући мишљење многих аутора да је школа досадна и да се у њој убија креативност деце, овај аутор се пита да ли школске библиотеке могу бити носиоци духа креативности младих генерација. Школске библиотеке су извори знања и информација и оне помажу ученицима да стичу знања и овладају вештинама, помажу им да развијају машту и креативност и учествују у њиховом свестраном развоју, неопходном за активно функционисање у савременом друштву. Школским библиотекама преостаје да се константно боре за побољшање материјалног статуса и за уважавање од стране школског колектива и друштва у целини. „Професионалан, одговоран и љубазан кадар; промишљено профилисани и обрађени фондови и електронски доступни извори моћ су у библиотеци, задовољни корисници слика су моћи библиотеке .”¹⁵⁶

¹⁵³ Марина Митрић, „Активна улога школске библиотеке у образовно-васпитном процесу”, *Настава и васпитање* (2009) 58 (2): 310-311.

¹⁵⁴ Љиљана Бајић, „Функција школске библиотеке у савременој настави”, у *Креативне радионице у школској библиотеци*: књ. 2, уредник Александра Вранеш (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012), 10.

¹⁵⁵ Жељко Вучковић, „Облици сарадње јавних и школских библиотека”, у *Савремена школска библиотека*: Зборник предавања одржаних на Филолошком факултету у Београду, уредник Александра Вранеш (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2008), 69-74.

¹⁵⁶ Александра Вранеш „Моћ библиотека и моћ у библиотекама”, у *Лидерство у библиотекама, Спона науке, културе и привреде*: Зборник радова са међународног научног скупа, одржаног у Београду од 19. до 21. октобра 2006., уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић (Београд: ИТАКА, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2007), 115.

4. 4. Подстицање креативности у школској библиотеци

Значај школске библиотеке се доводи у везу са улогом и значајем књиге у процесу васпитања и образовања. Са тог становишта, Љиљана Бајић наглашава да један од приоритетних задатака школске библиотеке јесте развијање код ученика мотивације за читање којим се књига „запућује у духовни свет и живот” ученика.¹⁵⁷ Школска библиотека и школа уопште треба да делује подстицајно на читање, развијање читалачких навика и на неговање литерарног укуса и сензибилитета. „Мотивација може бити успостављена као ситуационо специфично стање (на пример, близина часа, жељена оцена, похвала...) или као трајна карактеристика личности, унутрашња, спонтана тежња да се буде активан и делотворан читалац.”¹⁵⁸ Љиљана Бајић сматра да библиотека даје посебан „печат” животу у школи. Она треба да је отворена и за сваког њеног корисника, да му учини доступним књижни фонд, да га подстакне на читање, да му обезбеди учење и тражење потребних информација из различитих, расположивих извора. Наставни процес би требало да се остварује у сарадњи са библиотеком која може да помогне у јачању мотивације ученика за читање и у развијењу књижевне културе и опште културе.

Библиотечка делатност у школи треба да буде повезана са свим активностима наставног процеса. Пошто она поседује и специфичност рада са књигом, одувек је најјача веза библиотеке са наставом српског језика и књижевности. „Улога библиотеке као луче васпитања и образовања примењивана је на песму и причу, која, на својим почецима, треба да подучи и препоручи, а временом да забави, повеже, растужи, развесели, констатује.”¹⁵⁹ Међутим, школска библиотека нема само улогу посредника у реализацији наставе српског језика и књижевности, него је, њеним

¹⁵⁷ Љиљана Бајић, „Функција школске библиотеке у савременој настави”, у *Креативне радионице у школској библиотеци: књ. 2*, 9-12.

¹⁵⁸ Љиљана Бајић, „Функција школске библиотеке у савременој настави”, у *Креативне радионице у школској библиотеци: књ. 2*, 12.

¹⁵⁹ Александра Вранеш, „Интелектуална слобода деце у библиотекама”, у *Деца и библиотеке: Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005. (Београд: Филолошки факултет и Библиотекарско друштво Србије, 2006)*, 77.

осавремењивањем и све ефикаснијим деловањем, она везана за целокупни наставни процес и подстицајно делује на интелектуални, креативни, емоционални и друштвени развој ученика.

Шаренило књига у библиотеци, ученички радови, који красе зидове и паное, цвеће, које украшава простор, осмех библиотекара побуђују дечију машту. Иво Андрић је писао: „Сам изглед библиотеке има нечег људског и културног, умирујућег и узбудљивог у исто време.”¹⁶⁰ У библиотеци ученици читају песме, приче, романи, путописе. Могу да зароне у сликарски свет, да их понесе песма, да постану глумци, да их машта поведе куда пожелеле. Богатство њиховог унутрашњег света ће трагати за изразима у процесу уметничког стваралаштва. Све радости и усхићења, када добију уметнички израз, резултирају повезивањем њихових сопствених искустава са светом који их окружује.

Важно је потенцирати дечије стваралаштво и игралике активности кроз креативне радионице и секције. На тај начин ће ученицима бити омогућено да се креативно изразе, да се забављају, али и да се развијају и потврђују своје способности. Стваралачке и креативне активности могу да се организују у школској библиотеци која треба да буде социјални амбијент, пријатно окружење у коме ће деца и млади истраживати, испитивати своје могућности, задовољавати интересовања, развијати самопоуздање. Деца живе у свету изазова и неизвесности које им доносе различите страхове. Страхови и немири прате њихово одрастање. Креативне активности могу да им помогну да се ослобађају страхова, да јачају своје снаге и да се суоче са свим непредвиђеним проблемима и животним ситуацијама.

Разноврсне методе учења, које обухватају групни рад, истраживачки рад, занимљиви пројекте, презентције разноврсних садржаја, играње улога, отварају поље креативног и истраживачког рада у коме ће ученици имати могућност избора. Организација креативних радионица у мањим групама, на пример, обезбеђује слободније кретање ученика и њихове међусобне комуникације. Активности

¹⁶⁰ Андрић, *О књизи и библиотеци* (Београд: Библиотекар, 1975), 40.

захтевају укључивање различитих врста способности и давање могућности ученицима да слободно бирају начине и методе рада (писање, цртање, рецитивање, глума, певање...). По мишљењу Александре Вранеш, школска библиотека треба да подстиче истраживачко учење, као најкреативнији вид учења, које у фокусу има наставне садржаје. Истраживачко учење обухвата учење кроз игру и разноврсне ваннаставне активности које повезују различите предметне области.¹⁶¹

Библиотекар је посредник између читаоца и књиге и његов задатак је да приближи књигу читаоцу и да учини да је он заволи. О томе је писао и Иво Андрић, одајући признање, дивљење и симпатије према улози и раду библиотекара. Школски библиотекар треба да проналази најадекватније начине подстицајног деловања на развијање мотивације за читање, анализирајући читалачке потребе и навике ученика. Љиљана Бајић истиче да развијање читалачких умења треба да буде задатак и наставника и школских библиотекара и поље њиховог заједничког деловања. По мишљењу овог аутора, не треба заборавити да је читање сложен процес, који обухвата: активност, усредсређеност, ангажовање, трагање за знањима и информацијама и задовољство добијеним сазнањима. Мотивациона активност читања „обухвата више од једноставне жеље да се чита пошто подразумева одређен квалитет учениковог ангажовања који се састоји у дубљој, свестраној и истраживачкој обради садржаја који се чита.”¹⁶² Моћ читаоца је у његовом дару за тумачење, повезивање и трансформацију прочитаног. Знања, која књига нуди читаоцу, не предствљају само добијене информације, него „искуство које се упија из сваке странице и поново претвара у искуство, у речима које се одражавају и у спољашњем свету и у самом бићу читаоца”.¹⁶³

¹⁶¹ Александре Вранеш, „Библиографска истраживања у школској библиотеци”, у *Савремена школска библиотека: Зборник предавања одржаних на Филолошком факултету у Београду*, 5.

¹⁶² Љиљана Бајић, „Функција школске библиотеке у савременој настави”, у *Креативне радионице у школској библиотеци: књ. 2*, 15.

¹⁶³ Alberto Mangel, *Biblioteka noći* (Beograd, Geopoetika, 2008), 85.

Алберто Мангел је пола свог животног века посветио сакупљању књига, које су му пружиле све врсте просветљења. У својим истраживањима је записао да су знања, стечена посредством књига дар од Бога. Библиотеке су за њега „пријатно сулуда места”.

Школски библиотекар је по свом образовању предметни стручњак, а по улози стручни сарадник и има веома важну улогу у васпитно-образовном процесу. Он треба да поседује одређене компетенције за обављање задатака. Библиотечка педагогија би у својој суштини могла да се представи као образовање и васпитање са књигом и уз књигу. Савремена педагогија сугерише неколико модела приступа васпитању. Неки од њих је могуће применити у раду са ученицима у библиотеци. Школски библиотекар је један од извора информација, помоћник и сарадник у учењу, организатор, водитељ и реализатор ваннаставних и слободних активности. У свом планерском раду школски библиотекар може да укључи и ученике, што свакако делује мотивационо на ученике и њихове активности. Често је већа мотивисаност ученика да раде на задацима, које су сами планирали, или бар учествовали у планирању заједно са школским библиотекарском. Препуштање водеће улоге ученицима у активностима делује подстицајно на њих, изазивајући појаву разних конструктивних и занимљивих идеја којима треба дозволити да се реализују као алтернативна решења. Када је ученицима омогућено да се активно укључе у рад, када добијају слободу и иницијативу, мотивациони процес се наставља и јача. Важно је да библиотекар буде флексибилан, да има еластичан став према ученичким предлозима, да буде осетљив на ученичка размишљања и доживљаје, да прати и усмерава ученичке предлоге и изборе активности. На тај начин ће остваривати и своју васпитну улогу која се управо огледа у обликовању понашања и доживљаја ученика. Што је боља клима, демократичнија атмосфера, заснована на сарадњи, то ће ефекти заједничког рада бити већи и значајнији.

Школска библиотека треба да подстиче истраживачки рад, креативне активности и учење кроз игру. Постоји велика сродност између игре и креативног мишљења. Уметничке игре могу да обухвате разноврсне драмске пројекте који обрађују садржаје из књижевности, али укључују и друге важне уметничке области: музику, плес, сценографију, костимографију. Игре могу имати мултимедијски карактер. То могу бити стилске парадигматичке игре, драматизација, драмска импровизација. „Ове игре су креативне јер ученик сам одређује правила, формулише фиктивни план

акције и решава проблеме отвореног типа.”¹⁶⁴ Драмска игра представља природан облик учења који обезбеђује грађење искустава кроз интеракцију са светом.

Разноврсне теме и активности кроз дискусију и радионичарски рад, који може ефикасно да се организује и у школској библиотеци, треба да се одвија у циљу подстицања креативног понашања ученика. Организацијом креативних активности библиотечки простор постаје истраживачки и служи за окупљање, дружење и учење. Библиотека тако постаје стимулативна средина која помаже у процесу целовитог развоја ученика. Ваннаставне активности у школској библиотеци могу да буду флексибилније у односу на наставне активности, дајући могућност ученицима да се слободно изражавају и испољавају своја интересовања. У библиотекама, у којима се ради активно и креативно, ученици ће моћи да развијају своје креативне потенцијале. Стечено искуство у креативним активностима отвориће путеве за испољавање иницијативе и креативности касније у животу деце и младих људи.

Разни примери ваннаставних активности које се могу организовати у школској библиотеци, у оквиру раличитих секција на пример, од посебног су значаја за развој креативности. Настава књижевности и језика, својом природом, нуди разноврсност слободних активности ученика. Рецитаторска, новинарска, драмска, лингвистичка секција баве се писаном речју и неговањем културе изражавања. Поред наставе матерњег језика и књижевности, њених секција и слободних активности, развоју језичког израза могу да допринесу и наставне активности других наставних предмета. Разноврсни облици индивидуалног и групног рада у школској библиотеци, дискусије на теме из књижевности, читање књижевних дела, организовање говорних и писмених вежби, граматичка вежбања из матерњег и страних језика, вежбе стилског изражавања помоћи ће ученицима да развијају вештине изражавања за потребе животне праксе. Оваква језичка знања и вештине ће им бити од користи у различитим приликама касније у животу. Поред своје библиотечке секције, школска библиотека треба да помаже у раду других школских секција, да афирмише језичко изражавање свих ученика, подстиче њихово учешће на такмичењима и приредбама.

¹⁶⁴ Јасмина Шефер, *Евалуација креативних активности у тематској настави*, 22.

Слободне активности у оквиру рада секција свим ученицима дају прилику да задовоље своја посебна интересовања. У њима се ученици духовно формирају и такве школске активности им дају смернице за каснија животна опредељења. Многи познати спортисти, писци, музичари, сликари, научници су доживљавали своја прва надахнућа и искуства у школским дружинама, секцијама, библиотекама и клубовима.

У школској библиотеци се могу организовати часови, али различите ваннаставне активности посвеће анализирању широког поља различитих проблема. Анализирање, истраживање, проучавање проблема могу да доведу до развијања знања и способности, спознаја и интересовања. Ако полазимо од важних чињеница да креативност подразумева слободно испољавање идеја, комбиновање старих и нових и развијање спознаја о сложености њихових односа, школска библиотека управо може да буде простор који омогућава креативни развој. Креативност цвета у условима опуштања и обезбеђивања времена проведеног без притисака. У том смислу је важно да настава буде организована тако да омогући проучавање широког поља проблема, разноврсних проблемских ситуација, што ће омогућити развијање вештина, интересовања и навика. То ће обезбедити истраживање идеја, тражење одговарајућих знања и информација у литератури у школској библиотеци. Наставни процес, све активности у том процесу треба да се одвијају у спонтаности која доводи до развоја маште, која побуђује радозналост, стимулише мотивацију и импресивност. Такав процес води ка разумевању и поимању, ка спознајама, заснованим на чулним опажањима и осећањима.

Развијање креативности је веома важно у свеобухватном развоју личности. У наставном процесу је могуће створити педагошке ситуације које ће подстицати креативни развој ученика. Ваннастане активности као и наставне могу бити проблемског типа и обезбеђивати креативно изражавање ученика. На пример, у активностима које су везане за наставу језика и књижевности, до потребних сазнања се долази решавањем проблемских задатака. Неопходно је прво стварање проблемске ситуације. Кад је реч о језику, проблемске ситуације настају у свакодневној говорној пракси, писменом и усменом изражавању ученика, језику медија, текстовима у

штампи, књижевноуметничким текстовима. Проблеми у настави књижевности произилазе из вишезначности етичких и естетичких вредности текста и његове интерпретације. Проблемска настава граматике захтева висок степен умног индивидуалног ангажовања ученика. Школски библиотекар може да организује, у сарадњи са наставницима језика и књижевности, креативне радионице на којима ће се решавати проблемски задаци. Решавање задатака, било у групном или индивидуалном раду, треба да воде заједно библиотекар и наставник, да подстичу ученике на ангажовање, обраћајући пажњу на степен укључености свих ученика. Веома је важно да се они мотивишу за рад, да предлажу што више оригиналних идеја, поштујући туђе, надгарђујући их и повезујући са својим сопственим. То преплитање маштовитих предлога и идеја доводи до напредовања креативног процеса. Нови креативни изазови у школској библиотеци, без обзира да ли се ради о музичком, ликовном, глумачком, књижевном стваралаштву, или решавању неких истраживачких задатака, позитивно ће деловати на креативно изражаваање ученика.

Школска искуства мењају понашања ученика и утичу на квалитет живљења. Од разноликости и богатства тих искустава зависе и ефекти учења и стицања способности. Ма каква средства и начини рада да се примењују у настави, важно је да помажу ученицима да задовоље своје потребе и интересовања и да им омогуће пуноћу доживљаја и квалитет живљења. Креативне активности у настави и у оквиру ваннаставних активности у школској библиотеци представљају дељење међусобних искустава између наставника, библиотекара и ученика. То дељење искустава отвара пут ка изграђивању специфичних односа и буђењу осећања, развијању мотивације и жеље за откривањем. Што су прилике и могућности креативног изражавања разноврсније, то ће ученици доживљавати богатија искуства.

4. 5. Развијање мотивације ученика за читање и креативне активности у библиотеци

Школска библиотека постаје важан фактор који је потребан да подржи процес учења. Према смерницама које даје Манифест (IFLA/ UNESCO), она постаје интегрални део образовног процеса¹⁶⁵. Јасно је да је развој школског библиотеке као повољног окружења много повезано са политиком и свакодневном праксом целе школе. Према томе, чини се да се кључни аспект развоја школских библиотека односи на ставове целе школске заједнице према библиотеци. Позитивни ставови школе чине да се лоцира библиотека као срце школе и као центар свакодневних активности деце. Њено активно учешће у образовном процесу поспешује укључивање модерних технологија у библиотечку делатност. Школска библиотека је заиста данас неопходна подршка у наставном процесу, нудећи истовремено и различите технике неформалног учења.

Школску библиотеку треба да карактерише уређен простор са добро опремљеном, квалитетном библиотечком грађом и добар систем управљања. Обезбеђивање већег простора је неопходно због разноврсних стваралачких, слободних, културних, ваннаставних активности које могу да се организују у библиотеци. Неке студије су показале да опште побољшање физичког окружења библиотеке је значајно у корелацији са повећањем коришћења услуга библиотека.¹⁶⁶ Са новим дизајном

¹⁶⁵ IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке. *Гласник Народне библиотеке Србије*. Бр. 1(2005): 387-422.

¹⁶⁶ Paramita Atmodiwirjo, Yandi Andri Yatmo & Kristanti Dewi Paramita, „My Library: Involving Children in the Improvement of School Library Space”, Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies, Grand Margherita Hotel, Kuching, Sarawak, Malaysia, 7-9. December 2010., *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 38 (2012): 31 – 39.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812008002> (преузето 23. 3. 2015)

Студија случаја у овом раду садржи програм за развој школске библиотеке у Џакарти. Важно питање у развоју школске библиотеке, у контексту индонезанске културе, је да треба да се редефинише улога библиотеке у школској заједници. Овај рад илуструје физички програм побољшања рада у школској библиотеци кроз укључивање деце у пројектовање и реновирање библиотечког простора. Укључивање деце у процес има за циљ изграђивање позитивног става и осећаја припадности простору и промовисање дечијег активног коришћења библиотечког простора.

библиотека може бити атрактивнија, а својим богатим услугама корисницима могла би да постане и центар школе.

Школска библиотека је подршка целокупне наставе, један од услова њене успешне реализације. Савремена методика се залаже за школску библиотеку као информационо средиште, мултимедијални центар у коме могу да се пронађу разноврсни извори знања. Ако библиотека располаже богатим књижним фондом из различитих научних области, она може да задовољи потребе свих наставних предмета и остварује корелацију наставних садржаја. Остваривање задатака савремене школске библиотеке у великој мери зависи од стручности и мотивације наставника и библиотекара, њихове успешне сарадње и заједничких активности (часова, креативних радионица, слободних и ваннаставних активности). Савременост школској библиотеци не могу удахнути само неки вањски чиниоци, него вредни и надахнути библиотекари и наставници који ће развијати љубав ученика према књизи.¹⁶⁷

Поред чињенице да се школске библиотеке у свом раду суочавају са различитим проблемима и отежавајућим околностима, располажу са застарелим књижним фондом, неадекватним простором, недовољном опремљеношћу, одсуством одговарајуће подршке руководећих структура у школи, ипак се може учинити много тога на плану развијања мотивације ученика да долазе у библиотеку. Главни мотиватор и активатор треба да буде управо школски библиотекар.¹⁶⁸ Ако је предусретљив, спреман да помогне, да упути, да информише, да развесели, библиотекар ће заинтересовати ученике и задржати их у библиотеци. Стварајући атмосферу, у којој влада слобода, опуштеност, пријатност, он широм отвара врата библиотеке.

¹⁶⁷Упоредити: Slobodan Radović, *Školska biblioteka u nastavi: sa primerima iz nastave maternjeg jezika i književnosti* (Gornji Milanovac: Dečije novine, 1982), 7- 9.

¹⁶⁸Марина Митрић, „Активна улога школске библиотеке у образовно-васпитном процесу“, у *Настава и васпитање*, 2009, 58, 2, 310-311.

Боравак у библиотеци, квалитетан однос библиотекара према ученицима, сараднички рад, занимљива атмосфера, спонтано и слободно одвијање активности могу да побуђују пријатан ученички доживљај и буде жељу и радозналост за истраживањем и сазнавањем. Ученици треба да имају поверење у библиотекара који ће да им подстиче радозналост, који ће да им буди жељу да читају и развијају читалачке навике. Заједничко дружење са књигом отвара пут у магични свет књижевности и уметности, а трагање за новим сазнањима у заједничким активностима чини и ученике и библиотекара истраживачима и креативцима. Рад на књижевном делу, драматизација ликова и догађаја развијају дечију машту, помоћу које деца и млади откривају нове светове и нове начине изражавања и поимања света. Управо то доприноси да се два важна процеса, истраживачки и имагинациони, повезују и чине један комплексан – креативни процес.

Мотивциони фактори који буде жељу ученика да долазе у библиотеку могу да буду: разговори о књигама, читање занимљивих текстова, анализа утисака о прочитаним књигама, разговор о доживљајима прочитаних прича и романа и емоционални односи према јунацима из књижевних дела. Рад на књижевним делима, по мишљењу Слободана Радовића, треба да се води тако да изазива потребу за сталним читањем, као неком врстом читалачке глади.¹⁶⁹ Читалачку глад може да подстиче библиотекар адекватним мотивисањем. „Треба подсетити да прворазредну улогу у томе имају одређене врсте мотивације, као што су искуствена, доживљајна, фантазијска, асоцијативна, емпатичка, хумористичка јер свака од ових врста учениковог ангажовања омогућава да се он према делу односи на сараднички начин.”¹⁷⁰ Поред развијања читалачких навика, изузетно је важно и оспособљавање

¹⁶⁹Slobodan Radović, *Školska biblioteka u nastavi: sa primerima iz nastave maternjeg jezika i književnosti*, 52.

¹⁷⁰Љиљана Бајић, „Функција школске библиотеке у савременој настави”, у *Креативне радионице у школској библиотеци: књ. 2*, 15.

Љиљана Бајић се бавила истраживањем колико мотивација хумором може да допринесе развијању жеље и интересовања за читање. Хумор буди осећај пријатности, опуштености и ведрине. Анализирајући психолошка истраживања, овај аутор сматра да су добре емоције позитивне и оне доводе до унутрашњег мира и задовољства. Позивајући се на истраживања Данијела Големана (D. Goleman), Љиљана Бајић заступа становиште да добро расположење и хумор повећавају способност креативног мишљења. Овакве емоције су корисне у случајевима изналажења креативних решења и неопходне за креативни рад. Сходно томе, шаљива књижевност може да се користи не само у

ученика за самостално тумачење етичких и естетичких вредности књижевног дела. Када ученици прочитају неко дело, везано за наставне садржаје српског језика књижевности, школска библиотека им, поред понуђеног дела из књижног фонда, може да понуди активности које ће представљати продужетак истраживања и проучавања тог дела. Школска библиотека на тај начин постаје нови, помоћни радни амбијент у истраживачком процесу.

Књиге не треба да стоје само на полицама библиотека. Њихова основна мисија је да преносе и негују људске вредности. Књиге нас уче доброты, хуманости и љубави према другим људима. „У васпитању и образовању за живот и рад изузетан значај има љубав према књизи и читању, јер добра књига има велику моћ – уноси лепоту и снагу у човеков дух, буди радозналост, учи да се воли свет.“¹⁷¹

Један од основних циљева наставе српског језика и процеса читања јесте развијање ученичке љубави према књизи и писаној речи. Због тога треба организовано и зналачки неговати читалачки укус ученика, усмеравајући их према правој књизи. Добро осмишљеним, систематским увођењем ученика у процес читања, учитељи, наставници и библиотекари ће развијати потребу за књигом. Мирољуб Вучковић сматра да преко доживљајног читања, проучавања и вредновања прочитаног ученици ће сазрети и биваће заштићени од негативних и некавалитетних садржаја који се нуде преко средстава масовне комуникације.¹⁷²

подстицању на читање и развијање читалачких навика, него и у другим разноврсним видовима активности које могу да се организују у школској библиотеци. („Функција школске библиотеке у савременој настави” – Подстицање и развој читалачких навика, 13-20)

Видети опсежнија разматрања мотивационе улоге хумора у настави књижевности и српског језика: Љиљана Бајић, *Проучавање хумористичке прозе у настави* (Београд, Завод за уџбенике, 2008)

¹⁷¹Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, 209.

¹⁷²Мирољуб Вучковић, *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе*: за студенте педагошке академије, треће, преурађено издање (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1993), 116 -118.

Мирољуб Вучковић сматра да важна исходишта таквих активности и зналачког усмеравања ученика представљају одељенска, школска и месна библиотека. Формирање одељенске библиотеке за ученике нижих разреда основне школе је од вишеструког значаја, јер обезбеђује доступност праве и потребне књиге су сваком тренутку. Одељенску библиотеку од школске дели само један корак, и у временском и у просторном смислу. Ваљало би да се организују колективне посете школској библиотеци, да се проведе школски час заједно са библиотекаром, који ће

Уметничко дело се ставља у центар наставе књижевности. У проучавању књижевног дела, које обухвата доживљавање, тумачење и вредновање дела, приоритетни циљеви су естетски циљеви. Облици рада, како је писала Љиљана Бајић, помоћу којих се књижевно дело уводи у наставу као предмет проучавања, усклађују се са тумачењем да је књижевно дело „естетски предмет који се конституише у актима свести примаоца”.¹⁷³ „Велико књижевно дело, при сваком новом читању”, по речима Стане Смиљковић и Миомира Миленковића, „проширује читаоцу видик и открива непрегледне хоризонте нових визија и информација, нових сазнања и сасвим другачији доживљај пишевог фиктивног света.”¹⁷⁴ Књижевно дело мобилише свест и подсвест читаоца, шаљући му, при том, важне поруке. Структура дела утиче на осећања и интелектуално биће читаоца. Читањем се развија сензибилност, духовност моралност, хуманизам. Између ученика, као читаоца, и књижевног текста ствара се присан контакт. Књижевно дело образује и васпитава ученика, утиче на његове ставове, подстиче машту и стваралачки дух. Читање дела представља „информативну и креативну категорију у свим облицима наставе књижевности и свим нивоима образовања”¹⁷⁵ Ако читање представља такву категорију, онда настава књижевности треба да буде усмерена на продуктивност читања и на квалитет стечених знања.

Приступ сваком књижевно-уметничком тексту условљен је сложеностју његове структуре. Мирољуб Вучковић сматра да у методичкој организацији анализе текста траже се методичка решења изнова, а ток анализе прилагођава природи штива, могућностима ученика и васпитно-образовним циљевима који су остварљиви у датом наставном тренутку. „То значи да свака анализа (када се односи на све слојеве штива) треба да буде дубоко доживљајна, свестрано истраживачка и осмишљено

ученике упознати са најактуелнијим и најважнијим питањима о библиотечкој делатности. Месна библиотека може да понуди ученицима још више разноликих садржаја и услуга. Својим богатијим књижним фондом, уређеним простором и разноврсностју понуђених активности, месна библиотека може значајно да учвршћује уверење ученика да су књиге најпоузданији чувари знања.

¹⁷³ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације*, 14.

¹⁷⁴ Стана Смиљковић и Миомир Миленковић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Врање: Учитељски факултет у Врању, 2008), 77.

¹⁷⁵ Стана Смиљковић и Миомир Миленковић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, 83.

креативна, да подстиче ученика и подстиче у њему радозналост и стваралачко задовољство, без којих се не може у правој мери развити љубав према књижи ни способност за самосталан рад.”¹⁷⁶

На часовима рада на књижевном тексту, као што истиче Симеон Маринковић, уметнички доживљај ће јачати кроз анализу, а на тој основи оствариваће се затим одређена књижевно-теоријска и друга уопштавања. „Што дубље заронимо у текст, то се он богатије расцветава ка новим доживљајима и новим књигама.”¹⁷⁷ Применом адекватних метода и техника рада, ученици се подстичу да пажљиво и истраживачки читају и активно интерпретирају књижевне текстове. „На тај начин”, по мишљењу Милије Николића, „поред саморадње долазе до посебног изражаја и други наставни принципи, а нарочито појачана унутрашња очигледност (чулна актуелизација слика), повезивање теорије с праксом (доказивање утисака и судова примерима из уметничког текста), трајност знања и систематско развијање уметничког укуса.”¹⁷⁸

Општа тенденција у настави српског језика и књижевности јесте креативност. Павле Илић сматра да модерни методички системи (аналитичко-интерпретативни, проблемско-стваралачки, интеграцијско-корелацијски, програмска настава, учење откривањем) омогућавају развој креативности.¹⁷⁹ Да ли ће се креативност развијати зависи од примене оваквих система у наставној пракси. Упутније је, по мишљењу овог аутора, говорити о креативним поступцима и резултатима њихове примене, него о стваралачкој и креативној настави као посебном систему. Стваралачко у књижевном тексту може да буде различитог степена. Први степен се односи, на стваралачке поступке ученика, усмерене на оригинална тумачења литерарних феномена. Други степен креативности представља умеће ученика да од познатих текстова ствара нешто ново, као што је: оригинално интерпретативно рецитоване

¹⁷⁶Мирољуб Вучковић, *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе*: за студенте педагошке академије, треће, преурађено издање (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1993), 69.

¹⁷⁷Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, 211.

¹⁷⁸Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 199.

¹⁷⁹Павле Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*: друго допуњено и прерађено издање (Нови сад: Змај, 1998), 104-106.

поетских текстова, стварање сценско-поетског приказа опуса неког писца, издвајање лирских места из драмских и епских текстова, драматизовање места из епских дела, прављење кратких сценарија на основу књижевних текстова, тражење ликовног дела којим би се илустровао писани догађај, избор музике којом би се дочарала литерарна атмосфера неког текста. Највиши степен стваралаштва чини стварање ученичких оригиналних литерарних текстова (приказа, осврта, есеја, расправа...).

Намећу се питања: на који начин мотивисати ученике да читају и којим наставним подстицајима побудити њихову радозналост за проучавање и вредновање књижевног дела? Постоје различити мотивациони извори, а највише их потиче из комуникацијског односа између дела, аутора, наставника и ученика. При читању и обради збирке приповедачке прозе, например, Љиљана Бајић наглашава да најјачи подстицајни извори потичу од самог књижевног дела, од способности уметничког текста да заинтересује читаоца за себе самога.¹⁸⁰ Поред тога, подстрекачи могу бити и подсећања на раније прочитане приче, што може да делује инспиративно на ученике и буди им жељу да читају и остале приче из приповедачке збирке. Знатижеља ученика може бити изазвана и ако наставник прочита неки одломак из дела, који има посебну уметничку изражајност. Добро је и када ученици поседују знања и искуства о одређеним делима писаца, јер и то побуђује читалачку радозналост. Подстицајни извори могу бити пишчева сведочења о стваралачким побудама и околностима настајања дела, као и осветљавање стваралачке историје и уметничког контекста у коме је дело настало. Важно је имати у виду све ове разноврсне мотивационе изворе при обради књижевног дела, јер они утичу на ученичко читалачко понашање. „Ако се ученици умесно подстичу да активно учествују у тумачењу дела и при томе охрабрују да казују своје оригиналне и исправне ставове, онда њихова жеља за афирмацијом личне инвентивности постаје основни мотивациони покретач за читање.”¹⁸¹

¹⁸⁰ Љиљана Бајић, *Методички приступ збирци приповедачке прозе* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1994), 29-31.

¹⁸¹ Љиљана Бајић, *Методички приступ збирци приповедачке прозе*, 31.

Школски библиотекари су посредницу између ученика и књига, сарадници наставника, њихова подршка и помоћ. Заједно са наставницима ученике уводе у свет књижевности. Стваралачка настава је отворена за сарадничко деловање свих учесника у наставном процесу, наставника, ученика и стручних сарадника. Љиљана Бајић каже да данас наставници и сарадници раде чешће једни поред других, а ретко једни са другима.¹⁸² Ваљало би да се развија константно сарадња наставника са педагогом, психологом и школским библиотекарком, да се она заснива на заједничким активностима, те тако постане плодотворна. Традиционално најјача сарадња школских библиотекара остварује се са наставницима српског језика и књижевности. Било би добро да се разноврсни облици те сарадње: наставни часови, ваннаставне активности, рад секција (рецитаторске, драмске, литерарне), слободне активности, организују у школској библиотеци. Међу изворима информација, у простору, којег испуњавају књиге, ученицима може да буде занимљивија обрада неког књижевног дела или решавање задатака из граматике српског језика. Развијање љубави према књизи, читању и језику треба да буде заједнички задатак наставника и школског библиотекара. Коришћењем различитих облика рада, било групног или индивидуалног, применом разноврсних метода, наставници и школски библиотекари могу да подстичу ученике на креативно и истраживачко деловање. Оно се провоцира у пријатном амбијенту школске библиотеке. Промена радног амбијента, „пресељавање” у библиотеку, ученицима ће дати ново искуство и богатији доживљај. Библиотека пружа разноврсне и занимљиве радне могућности, што може да делује инспиративно на ученике. „Сам амбијент међу књигама и другим изворима информација”, по речима Симеона Маринковића, „подстиче на стваралаштво и обавезује на културу рада и понашања у модерном духу, те библиотека постаје језгро школе.”¹⁸³

Важни чиниоци наставе књижевности су књижевно дело, наставник и ученик. Настава се одвија, како је писала Љиљана Бајић, у том „комуникацијском

¹⁸² Љиљана Бајић, „Сранпутица у активној настави књижевности”, *Књижевност и језик* XLIX, свеска 1-2, (2002): 107-108.

¹⁸³ Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, 204.

троуглу”.¹⁸⁴ Школски библиотекар, као сарадник у настави, може да створи комуникацијски четвороугао у наставним и ваннаставним активностима. Остваривањем сарадње са наставницима и ученицима, библиотекар може да осмишљава оригиналне и иновативне приступе проучавања књижевних текстова. Истраживачки задаци, који се задају у школској библиотеци, а који су везани за проучавање неког књижевног дела, могу да активирају ученике на дубље мисаоно ангажовање. Помоћу оваквих задатака стимулише се читалачка пажња и побуђује радозналост. Истраживачки задаци, у виду проблемских питања и подстицајних налога, упућују ученике да уочавају и истражују најважније структурне чиниоце дела. „Преко овог методички прорачунатог проучавалачког путоказа”, по речима Љиљане Бајић, „ученици се усмеравају да стваралачки проходе уметничким просторима дела, па тако интерпретација за њих постаје привлачнија, занимљивија и афирмативнија.”¹⁸⁵ Решавањем проблемских задатака на књижевним текстовима, ученици добијају улогу и читаоца и истраживача. Ученици читају и самостално истражују, при чему се одвијају аналитичко-синтетичке радње. Таква врста продуктивне делатности води ка открићима и сазнањима.

У анализи, обради, тумачењу и интерпретирању књижевног дела добро је да се укључи повремено и библиотекар. Ваннаставне активности у школској библиотеци, везане за наставу књижевности, добијају карактер додатних активности проучавања уметничког дела. Истраживачки принципи слободних активности у библиотеци треба да буду усклађени са методичким принципима и методолошким поступцима наставе српског језика и књижевности. Љиљана Бајић сматра да обрада уметничког текста изискује примену више метода и истраживачких гледишта, чиме се остварује принцип методолошког плурализма.¹⁸⁶ Заједничким радом наставника и библиотекара, активним ангажовањем ученика, побуђује се и обогаћује уметнички доживљај дела. Својим посредовањем у комуникацији између ученика и дела,

¹⁸⁴ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације*, 9.

¹⁸⁵ Љиљана Бајић, *Методички приступ збирци приповедачке прозе*, 33.

¹⁸⁶ Љиљана Бајић, „Књижевнонаучна и наставна методологија”, *Књижевност и језик*, XLIV, 1(1988): 63-66.

школски библиотекар може значајно да утиче на формирање духовних вредности ученика. Ако је библиотекар истински љубитељ књиге, ако је добар зналац свог посла, ако исказује жељу за учењем, он ће ту своју креативност учења и деловања преносити на ученике. Школски библиотекар, као и наставник, треба да буде морална и одговорна личност, „уметник речи и креатор”.

Пишући о васпитним циљевима наставе матерњег језика и књижевности, Милија Николић каже: „Поузданим методичким вођењем ученици се оспособљавају да у уметничким световима разврстују сплетове друштвених, моралних, психолошких мотивација, што ће им корисно послужити и за сналажење у стварности, јер живот често уме загонетније да постави мотивационе чиниоце него и сама уметност. Развијањем литерарне пријемчивости код ученика, настава омогућава да се уметнички утисци јаче испоље и потпуније доживе, те тако побољшава схватање и разумевање књижевне уметности, а самим тим појачава степен њеног моралног деловања и васпитне усвојности.”¹⁸⁷ Помоћу уметничких текстова и наставе књижевности, сматра Милија Николић, могу се код ученика развијати многе врлине: правичност, искреност, дружељубље, радиност, солидарност, хуманизам и све друге особине, усмерене ка добру.

Сваки сусрет са књигом значи за читаоца проживљавање новог искуства, духовно преиспитивање самог себе. „У таквом сусрету он „узима” књигу, књига „узима” њега; при том књига њега чини племенитијим, он књизи омогућује да живи својим пуним животом, да траје, да се поново појављује и ствара потребу за другим књигама.”¹⁸⁸ Духовна преокупираност књигом доводи до моралног и естетског мењања и усавршавања читалачке личности.

¹⁸⁷ Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, 18.

¹⁸⁸ Павле Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, 196.

4. 6. Портфолио школског библиотекара

„Термин „портфолио“ је у педагогију дошао из политике и бизниса: познат као министарски портфељ, портфолио инвестиција, итд. Реч „портфолио“ је постојала још у време Ренесансе, када се овим енглеским термином означавао албум за представљање уметника и архитеката који претендују на место у Академији уметности или учешће у изградњи неког објекта. У педагогији, у најширем смислу значења, реч портфолио представља начин за снимање, складиштење и процену индивидуалних постигнућа ученика у одређеном периоду образовања.“¹⁸⁹

Још осамдесетих година 20. века почело је увођење портфолија у образовни систем у Америци. Израда портфолија, као законске обавезе просветних радника, уведена је у школама у Србији 2012. године.¹⁹⁰ Промене, до којих је дошло у законској регулативи образовања и васпитања, везане су и за вредновање портфолија као релевантног документа за професионални развој просветних радника.¹⁹¹

Портфолио је нека врста досијеа у коме се налазе разноврсни материјали, радови и докази о знањима, вештинама и ефикасности рада наставника, васпитача или стручног сарадника. Истовремено, портфолио представља и основу самовредновања сопственог рада и професионалног напредовања. Та својеврсна збирка радова, постигнућа и размишљања о професионалном развоју и напредовању представља доказ напретка, професионалног и личног. Портфолио је сведочанство о уложеним напорима, о томе шта се зна и шта се може урадити.

¹⁸⁹ Љиљана Павловић. „Сајт за децу, учитеље и родитеље“

<http://uciteljicaljilja.wordpress.com/2012/08/07/шта-је-портфолио/> (преузето 5. 3. 2014)

¹⁹⁰ Видети: „Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника“, *Службени гласник РС*, бр. 13, од 24. фебруара 2012.

¹⁹¹ Видети: „Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника“, *Службени гласник РС*, бр. 85/2013.

Основни циљ креирања портфолија наставника и стручних сарадника у школи је приказивање потребних знања и вештина и њихова практична примена у реализацији васпитно-образовног процеса. Циљ обухвата и материјално приказивање, на папиру или у електронској форми, образовних, едукативних и професионалних активности, као доказ о напредовању и остваривању васпитно-образовних циљева. Намена портфолија је складиштење и чување значајних материјала, добрих примера из праксе, анализа и праћење остваривања радних задатака, праћење развоја личних компетенција, планирање стручног усавршавања. Крајњи циљ примене техника портфолија је самоевалуација, самоконтрола и сопствена процена постигнућа и ефеката професионалног рада. Дакле, портфолио је истовремено документ о професионалном раду, збирка доказа о сопственом развоју и регистар постигнућа и оцена професионалног успеха.

Осавремењивањем васпитно-образовног процеса мењају се улоге и функције стручних сарадника у школи. Од школског библиотекара се очекује да поседује и континуирано стиче одређена знања и формира вештине за вршење библиотечке делатности. Коришћењем савремених метода и технологија рада, образовне, креативне и истраживачке активности школског библиотекара добијају веће педагошке вредности. Праћење професионалног и личног развоја треба да се одвија путем креирања портфолија.

Портфолио за библиотекара, као и за наставника, представља избор сертификованих достигнућа, најзначајнијих дела и мишљења о њима. Он представља свеобухватну визиткарту, самопрезентацију која садржи личне податке, достигнућа, прегледе креативних активности, различите документе, сведочанства о учешћу на пројектима, конкурсима и конференцијама. Портфолио треба да се показује колегама, директору, да би се видело шта је библиотекар постигао у свом професионалном раду. Поред те директне потврде свог професионализма, школски библиотекар заједно са наставницима и другим стручним сарадницима у школи носи терет одговорности за повећавање квалитета подучавања ученика и њихове адекватне припреме за будући рад и живот. Зато се очекује да портфолио школског

библиотекара садржи висок ниво усклађености знања, вештина и професионалних залагања са потребама ученика.¹⁹²

Портфолио наставника и сручних срадника се састоји од: радне биографије, личног плана професионалног развоја, извештаја о раду, личне професионалне филозофије¹⁹³ и самопроцене ефеката рада.

¹⁹² Елена Ястребцева. „Так што же такоје ПОРТФОЛИО школног библиотекара?!“
http://biblio-media.blogspot.rs/2014/02/blog-post_26.html (презето 6. 3. 2014)

¹⁹³ Лична професионална филозофија представља специфичан елемент портфолија школског библиотекара. Као пример, наводимо сегменте Личне професионалне филозофије аутора овог рада, Тољага Невене: „... Школске библиотеке, без обзира да ли су мале или велике и без обзира на отежавајуће услове рада, имају задатак да и у таквим околностима раде на свом уређењу. За децу и младе људе је важно обезбедити што лепши простор, одговарајућу књижну грађу и разноврсне изворе информација. Библиотечки простор у школи би требао да се користи као вишефункционални простор: за учење, за креативне активности, провођење слободног времена, дружење, писање радова, коришћење интернета, слушање музике, забављање, читање, или једноставно опуштање. Младим људима требају интересантни садржаји и зато им одговарају простори у којима се нешто дешава. Тинејџерима је потребан кутак у коме ће се осећати слободно и бити оно што јесу. Понекад ученици имају потребу да се склоне од свакодневне школске буке, напорних часова и других школских обавеза. У пријатном окружењу могу да нађу потребан мир и успоставе духовну равнотежу. Библиотечки простор, који се иначе разликује од било каквог простора у школи, просто може да привуче ученике да доживе нешто другачије од осталих доживљаја у свом школском окружењу.

Дугогодишњим бављењем библиотекарством трудила сам се да стекнем потребна знања и вештине, неопходне за обављање те веома важне делатности. Свакодневни рад, додатно образовање и стручно усавршавање доносили су ми нове спознаје о изузетно важној улози и значају школских библиотека, а самим тим и школских библиотекара, у процесу васпитања и образовања. Та сазнања, али и лепота библиотечног рада са ученицима, постали су извор моје мотивације, која је покренула жеље за оставривањем истинске улоге школског библиотекара. Схватила сам да је његова улога комплексна и да, поред помоћи ученицима да пронађу потребне информације, продубљују и проширују своја знања, библиотекар може да им помогне у њиховом психолошком, социјалном и културном развоју. Пружајући квалитетне услуге, остварујући улогу помоћника у ученичком развоју, библиотекар добија улогу сарадника и васпитача...

...Млади људи у савременом свету се често осећају напуштено, занемарено и несхаћено. Због тога је важно да у школи имају друштвени простор за дружење, али и за изолацију и повлачење када је то потребно. Средњошколци, тинејџери, су истовремено и деца и одрасли. Њихова младост садржи огромну енергију која им даје снагу и стваралачке потенцијале. Уколико се та енергија не усмери у стваралачком правцу, она може постати рушилачка. Моје дугогодишње радно искуство ме је довело до спознаје да школски библиотекар може да да ученицима узетне смернице, посебне путоказе у њиховом одрастању. Мотивација да будем и ја водич и помоћник не престаје, без обзира на отежавајуће околности са којима се у суочавам у свом раду. Да жеља и ентизијазам постоје, сведочи и посвећеност моје докторске тезе креативном стваралаштву у школској

Стручни библиотекари и квалитетно вођење школске библиотеку у великој мери могу да допринесу остваривању васпитно-образовних циљева, не само у области српског језика и књижевности, него и у оквиру наставних области других предмета. Дајући такав допринос, школска библиотека и школски библиотекар добијају улогу помоћника у стицању знања, умења и навика ученика. Библиотекар, као и наставник, има и саветодавну улогу. Бављење проблемима ученика, које они не могу да оставе испред врата школе, је саставни део његовог посла. Јака осећања ученика, њихови страхови, немири, сложена искуства у одрастању у великој мери утичу на учење и на ученички развој. Наставник, библиотекар треба да буде осељив на бурне доживљаје и емоције ученика.

Дефинишући задатке стручног сарадника, Закон о основама система образовања и васпитања РС утврђује нову улогу школског библиотекара, чије задатке одређује чланом 116. Задатак стручног сарадника је да својим компетенцијама, саветодавним и другим облицима рада унапређује образовно-васпитни рад. Он је дужан да остварује сарадњу са родитељима, односно старатељима, да пружа подршку наставницима и васпитачима за унапређивање њиховог образовно-васпитног рада, да помаже ученицима по свим питањима која су важна за њихово образовање и васпитање и свестрани развој.

Доживотно учење је континуирано учење које обухвата перманентно образовање, од основношколског до високошколског, као разноврсне видове неформалног образовања. У савременом свету континуирано образовање има све већи значај. Примена информативних технологија одводи до великих промена у образовању, обезбеђујући отворније приступе учењу. Променљивост утиче и на образовање и функције и улоге свих учесника у његовом процесу. Информациони и библиотечки стручњаци неминовно треба да побољшају свој практични рад. Они су дужни да не

библиотеци. Библиотеку сам одавно заволела ја, а мој основни задатак ће и даље бити да ту љубав преносим ученицима. Школска библиотека јесте срце школе, јер у својој суштини представља једно пријатељско, чудесно место, где се у учењу и дружењу може осетити радост живљења.

само помажу и подржавају образовање других, него се континуирано едукују, укључујући нове, савременије облике сопственог образовања.¹⁹⁴

Креативност, по речима Мелисе Техмен (Melissa Techman), укључује радозналост која је изузетно важна у школи.¹⁹⁵ Креативност подразумева отвореност, на добијање шансе да се добију и деле нове идеје, да се испробавају нове ствари или испробавају старе на нов начин. Радознали библиотекар који поседују креативне ресурсе могу да буду одлични узорци за ученике којима треба помоћ не само у учењу, истраживању и савладавању наставних садржаја, него и у томе шта и како треба да уче. Школске библиотеке треба да буду центри истраживања и иновација.

Школски библиотекар, остварујући улогу иницијатора и реализатора креативних активности, представља у том процесу спољашњи мотивациони фактор. Развијајући мотивацију код ученика својим подстицајним деловањем, квалитетним вођењем тих активности, библиотекар утиче на развијање мотивације на унутрашњем плану, која настаје као резултат спознаја о важности стваралачких активности и задовољства након обављених задатака, решених проблема и добијених резултата заједничког истраживачког рада.

Свака нова идеја и иницијатива у раду често бива изложена негативним коментарима и критикама које могу значајно утицати на њено гушење. Са тим се суочавају они школски библиотекар који имају жељу да уведу новине у свом раду, они који су мотивисани да направе помак од уобичајеног, устаљеног. Иако су статусно и материјално потцењени, суочени са лошим условима рада, који обављају

¹⁹⁴ Весна Ињац, „Координација у раду на образовању библиотекара (инострани искуства)", у *Скуп библиотекарских балканских земаља – Сарадња, образовање, квалитет*: Зборник радова са међународног скупа одржаног у Београду од 5. до 8. децембра 2001, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић (Београд : Филолошки факултет : Народна библиотека Србије, 2002) 199-224.

У раду су укратко изложена инострани искуства у образовању библиотекара која показују да је потребно испунити одређене предуслове за образовање библиотекара да би оно било усклађено са постојећим потребама и новим информационом окружењем.

¹⁹⁵ Melissa Techman, „Supporting Creativity in school Libraries: Finding, Sharing, and Connecting", *Knowledge Quest, Creativity and Innovation*, Volume 42, No. 51 May/June (2014): 28-30.
<https://eric.ed.gov/?id=EJ1041784> (преузето 6. 3. 2014)

у често неопремљеним школским библиотекама, ови библиотекари ипак остају ентузијасте који теже да допринесу очувању, осавремењивању и развоју библиотечке делатности. Школа и друштвена заједница треба да подрже те ентузијасте и иноваторе, јер су они вођени жељом и мотивима да буду водичи у свету књижевности и информација. Они су лидери библиотека који и подучавају и информишу, стварају и креирају, и којима само треба обезбедити могућност да своју стваралачку енергију деле са ученицима и свим другим људима у процесу радосног креативног стварања.

Библиотеке и библиотекари одувек имају потенцијал да стварају и подржавају креативност. Нажалост, дешава се да неке школске библиотеке не негују креативност у довољној мери. Међутим, школске библиотеке могу да постану центри школских збивања, а њени библиотекари креатори школског живота, који се укључују у остваривање аутентичних интереса корисника библиотеке. Они су покретачи корисника на активност, подстрек на испробавање нових ствари, креатори нових идеја и мисли.

5. КРЕАТИВНИ РАД У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ

5. 1. Креативне радионице

(појам и значај)

Радионички рад је данас вреднован као савремени облик групног рада у коме сви учесници активно учествују. То је таква врста рада у којем се проблеми анализирају и решавају применом разноврсних креативних техника. Предмет овог облика групног рада је одређена тема, у чијој анализи и обради учествују подједнако сви учесници, уносећи себе и емотивно и интелектуално. Методе рада и садржаји обезбеђују активно учење и развијање способности. Радећи у пару или групи, учесници радионица дискутују, играју се и маштају. Такав рад карактерише квалитетна комуникација и заједништво. Уколико су радионице добро планиране и вођене и ако се, при том, одвијају у атмосфери подршке и поштовања права, потреба и индивидуалности, тада ће радионице представљати радосно креативно стварање. Атмосфера поверења, сарадње, толеранције, отворености обезбеђује активно учешће свих, размену искустава и интеграцију сопственог искуства.

Важан фактор при извођењу радионица је интегрисаност групе, чијем развоју доприносе уводне активности и игре. Уводне игре служе да се учесници радионица међусобно упознају или опусте и развеселе. Оне стварају опуштену атмосферу и омогућавају учесницима да постану свесни себе и других, што обезбеђује квалитетну сарадњу и кооперативност при заједничким активностима.¹⁹⁶ Игре делују подстицајно на социјализацију и развијање комуникацијских способности. Учесници уче да буду толерантни, да препознају своје потребе, али и да уважавају мишљење и

¹⁹⁶Sunčica Macura-Milovanović „Katalog igara“, у *Učionica dobre volje*, I – III, Т. Kovač-Cerović, R. Rosandić, D. Popadić, (Beograd: Grupa Most, 1995), 109-110. Игре из Каталога су прузете из одмаћих и иностраних програма или едукативних приручника.

ставове других људи.¹⁹⁷ Игре, које су изабране при реализацији креативних радионица и описане у овом раду, повезане су са задацима тематски, идејно и смисаоно. На тај начин уводне игре заиста имају карактер увођења у садржаје и теме радионичарског рада.

На почетку радионичарског рада је важно да координатор представи методе и технике рада и да мотивише ученике за рад. Он их упознаје са фазама рада, задацима које ће решавати и даје упутства о предстојећем групном раду. Неопходно је да координатор мотивише учеснике да слободно исаказују своје ставове, буду активни, сарађују у активностима и поштују мишљења и предлоге свих учесника. Уважавање различитих виђења, сугестија и коментара може да доведе до конструктивног дијалога. Трајање радионице је од 60 до 90 минута и то представља комплексан процес који креирају заједно координатор и учесници.

Постоје различити образовни приручници, посвећени радионичарском раду. Тим психолога за едукацију те врсте се у оквиру пројекта „Умеће одрастања” бавио креативним радионичарским процесом, његовом комплексношћу и специфичношћу.¹⁹⁸ Психолози сматрају да радионица обухвата разноврсне активности (социјалне игре, недовршене приче, вођене фантазије...) Акцент је на интелектуалним процесима и искуственим доживљајима. У експерименталним ситуацијама учесници испитују своје снаге и слабости, али истовремено упознају и друге. Радионица је структурирана и има своје циљеве, задатке, етапе и исходе. Фазе радионичарског рада обухватају: уводне игре, централни и завршни део рада. У уводним играма учесници се опуштају и припремају за заједнички рад. Уводне

¹⁹⁷Упоредити: Neca Jović i Draga Koveljić, *prir., Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje: riznica igara* (Beograd, Kreativni centar, 2005)

Ризница игара садржи око 250 игара које могу да помогну да се створи пријатна атмосфера за учење у настави. Циљ приређивача ове збирке је да помогну практичарима, наставницима у радионичарском раду, нудећи им приручник са разним играма које могу да се примене у школској пракси.

¹⁹⁸Irena Lobodok-Štulić i dr., *Umeće odrastanja* (Beograd: Psihokod, 1998), 8-14.

„Умеће одрастања” је примарно превентивни програм намењен унапређењу душевног здравља адолесцената и њиме се омогућава даљи неометан развој младих. Приручник „Умеће одрастања” је настао као плод сарадње Фонда за отворено друштво и тима „Психокод”.

активности представљају увод у тему радионице. Основни задатак у уводном делу је покретање заинтересованости учесника за активност. Централни део рада је систем активности који обухвата ангажовање учесника у решавању проблема. Проблеми се решавају на различите начине (приче, цртање, представе, писани радови). При том је важно да се тај процес одвија у позитивној атмосфери која ће подстицати ангажовање свих учесника и у којој ће владати толеранција и међусобно уважавање.

Атмосферу креира подједнако и координатор и сви остали учесници. Улога водитеља је од пресудне важности за организацију и вођење радионичарског рада. Његови задаци су: планирање и организација радионице; координација активности и усмеравање тока радионице. Водитељ је подршка у ангажовању сваког учесника. Он је тај који подстиче експериментисање, испробавање, игру. „Водитељ има улогу фацилитатора (лат. *facilus* – лак, лаган), особе која олакшава, подржава процес рада у групи.”¹⁹⁹

Постоје разне теорије радионичарског рада. По некима се оне деле на: креативне, едукативне, превентивне, радионице социјалних вештина. Милун Васић²⁰⁰ у свом раду истиче да сви ови типови радионица могу да се организују у школској библиотеци. Овај аутор даје поделу радионица према наставним предметима и областима (напр. наставе матерњег језика и књижевности, грађанског васпитања, информатике и других предмета) с циљем да се укаже на то како радионички процес у школској библиотеци може бити подршка унапређивању васпитно-образовног процеса.

Примери радионица у нашем раду заснивају се на игри и истраживању. Описане радионице, које су посвећене креативној драми, баве се анализом различитих друштвених проблема кроз сценску игру. Остале радионице се заснивају на

¹⁹⁹ Neca Jović i Draga Kuvelijć, *prir., Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje: riznica igara* (Beograd, Kreativni centar, 2005), 9.

²⁰⁰ Милун Васић, „Радионички пројекти у школским библиотекама”, у *Школски библиотекар сарадник у настави*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Предраг Станојевић, (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2008), 159-168.

истраживачким задацима и уочљива је њихова велика повезаност са наставним предметима и садржајима.

Остваривање подршке радионичког рада у школској библиотеци наставном процесу, те повезивање такве врсте рада са одређеним предметним и наставним садржајима и научним областима заснива се на сарадњи библиотекара и предметних наставника. Без те сарадње нема унапређивања наставних планова и програма, нити побољшавања и вредновања учења и стицања потребних вештина ученика. Наставници заједно са библиотекарском могу да осмишљавају и реализују различите активности, пројекте, културне и забавне програме. Школска библиотека и школски библиотекари могу да допринесу развоју информационих вештина ученика и могу да пруже помоћ у укључивању информационих технологија у наставним процес. Развијање читалачких навика, информационих вештина, истраживачког и креативног духа код ученика треба да буде плод заједничког рада библиотекара и наставника.

И поред тога што је велики број научних радова посвећен развоју креативности у школи, ипак не постоји довољно радова о подстицајном деловању школске библиотеке и разноврсних активности, које могу да се организују у њој, на креативни развој ученика. На основу досадашњих истраживања сматрамо да је било значајно извршити емпиријско истраживање у реалним школским условима. Очекивања у вези са тим истраживањима су била усмерена на потпуније сагледавање изузетног значаја креативног развоја ученика и јаснијег расветљавања могућности подстицајног деловања школске библиотеке на развој креативности у школи.

Пошли смо од радне претпоставке да ће креативне радионице утицати на промену ставова ученика о важности и улози школске библиотеке и значају креативног рада у њој. У експериментима изведеним у школској 2013/2014. години организоване су радионице са средњошколцима, у одређеним одељењима прве, друге, треће и четврте године, одабраним методом случаја.²⁰¹ Пре почетка организације радионица вршене су консултације са предметним наставницима и планиране теме радионица.

²⁰¹Радионице су организоване и реализоване у библиотеци Средње школе у Барајеву. Радионице, које су описане у раду су биле, по мишљењу учесника, занимљиве и ефикасне.

Успостављена је сарадња са стручним сарадницима, психологом и педагогом школе. Највећи број радионица је реализован на крају школске године због могућности коришћења слободних термина и часова, завршавањем планираног програма рада и остваривањем реализације програмских садржаја. У радионицама је учествовало око 15 ученика. Из једног одељења су формиране по две групе. Разлог такве организације рада је мали простор којим располаже школска библиотека и прикладна радна група.

Креативне радионице су се бавиле важним темама и задацима, који се тичу младих, развијања њихових знања, способности и вештина. Одређен број радионица је био везан за наставне садржаје одређених предмета (напр. српског, руског, енглеског језика). У школској библиотеци, међу књигама, ученици су заједно са библиотекарком и предметним наставницима решавали задатке из српског језика и страних језика, разговарали о делима српске, руске и енглеске књижевности. Решавањем проблемских задатака, организацијом групним дискусија, ученици су развијали интерактивне вештине. Оваква воста активности, као што је писала Љиљана Бајић, даје могућност ученицима да развијају вештине говора и стичу језичка знања.²⁰² Ученици су на крају радионичарског рада добијали да попуне упитник за емпиријско истраживање.

У раду су описане и радионице реализоване уз примену креативне драме, као специфичне драмске форме сценског приказивања одређених проблемских ситуација. Неке од тих радионица, настале као резултат учешћа у значајним пројектима, дале су посебне резултате и представљају значајно креативно искуство за све учеснике радионица. Путем креативне драме и неких других типова игровних

²⁰²Љиљана Бајић, „Значај групних дискусија у настави страног језика”, у Зборник радова 1, главни и одговорни уредник Новак Лакета, (Ужице: Учитељски факултет, 1998), 383-389.

У овом раду Љиљана Бајић истиче предности групних дискусија као облика активности у настави и учењу страног језика и указује на значај припреме студената за професионалну комуникацију. Ако се развој језика заснива на когнитивној теорији учења, онда се од студената захтева разумевање процеса учења језика. Љиљана Бајић пише: „Свесно стицање језичке способности (language competence) је условљено начином запажања, организовања и преношења информације. Кључ успешног учења и наставе језика струке не лежи у анализи природе језика, него у разумевању процеса учења. То значи да треба побољшати метод, технике и интерпретације језичког садржаја у настави да би пробудиле свесност (awareness) за учење страног језика.” Видети: Љиљана Бајић, „Значај групних дискусија у настави страног језика”, 384.

активности анализирани су одређени друштвени проблеми, као што су: адолесценција, наркоманија, криза породице, мултикултуралност, хуманизам, улога и значај школске библиотеке.

5. 2. Истраживачке креативне радионице у школској библиотеци

(примери)

5. 2. 1. Радионица – Времена года (Годишња доба)

Циљеви:

- остваривање образовних циљева у обради теме – „Времена года”, уз примену различитих облика и метода радионичарског рада;
- конверзација на руском језику на дату тему;
- комбиновање различитих техника рада;
- развијање сарадничких односа у раду;
- обезбеђивање слободе изражавања ученика;
- подстицање стваралачке радозналости;
- развијање мотивације код ученика за бављење радионичарским креативним радом.

Задаци:

- организовање радионичарског рада (рад у групи или у пару);
- повезивање наставних садржаја, везаних за изабрану тему из предмета руски језик;
- повезивање језичких знања са знањима из наставних садржаја других предмета (информатика, географија, биологија, ликовна и музичка култура);

- организација разноврсних типова креативног изражавања: поетско, литерарно, језичко, ликовно;
- упознавање ученика са могућностима бављења датом темом коришћењем рачунарских технологија.

Материјали:

- уџбеник руског језика,
- изабране књиге из књижног фонда библиотеке (поезија руских, српских и светских песника),
- радни листови,
- листови и прибор за ликовно изражавање,
- помоћна средства: компјутер (презентација).

Активности које су претходиле радионици

- ❖ договор са професором руског језика око избора теме, везане за наставне садржаје;
- ❖ организација и реализација радионице; утврђивање термина и избор групе ученика који уче руски језик;
- ❖ договор са ученицима о организацији и реализацији радионице.

Уводна активност

Игра загревања и опуштања – Годишња доба

Ученици су подељени у 4 групе које представљају 4 годишња доба. Они имају задатак да покретима и пантомимом прикажу шта се дешава у одређено годишње доба које представљају.

1. група (пролеће) - покретима и пантомимом ученици показују како сија сунце, појављује се прво цвеће, расте трава, деца се играју лоптом, цвркућу птице...

2. група (лето) – кретањем тела ова група приказује море, таласе, пливање, сунчање на плажи, шетњу са пријатељима...
3. група (јесен) – ученици показују како пада киша, дува ветар, пакују се књиге торбу, птице лете на југ...
4. група (зима) – покретима и пантомимом ова група показује падање снега, олују, санкање, скијање, клизање...

Централна фаза

Осврт на дату тему као наставни садржај предмета – руски језик (заједнички рад професора руског језика, библиотекара и ученика) обухвата различите активности.

Наставник руског језика и библиотекар постављају питања, на пример: Која годишња доба постоје у природи? Које годишње доба ти посебно волиш? Због чега? Каква природа бива зими и у пролеће, а каква лети и у јесен? (Какве времена года существуют в природе? Какое время года тебе особенно нравится? Почему? Какие бывают явления природы зимой и весной, а какие летом и осенью?)

Ученици одговарају на питања на руском језику. Затим постављају једни другима слична питања. На тај начин се развија дијалог, при чему наставник и библиотекар подстичу све ученике да учествују.

Наставник понавља са ученицима наставне садржаје који се тичу задате теме, а које су обрађивали на часовима руског језика (текст „У природы нет плохой погоды” - „Природа нема лоше време”). За радионицу су одабрани краћи поетски текстови о годишњим добима: „Осень” („Јесен”) Александра Пушкина и „Белые стихи” („Бели стихови”) Сергеја Михалкова.

Следећа активност је посвећена сликању и цртању, тј. приказивању цртежом и сликом одређених мотива на тему - „Годишња доба” (по избору ученика).

Посебан задатак библиотекара је приказивање припремљене power point презентације - „Времена года”. Ученици треба да читају и преводе кратке текстове о годишњим добима на слајдовима. После приказане презентације библиотекар,

наставник и ученици заједно врше анализу такве врсте дате теме. Ученици добијају задатак за следећу радионицу да припреме презентацију на тему - „Времена года в России” („Годишња доба у Русији”).

Библиотекар и предметни наставник (професор руског језика) укључују методе и технике интерпретације и обраде теме да би код ученика пробудили свесност за учење. Они усмеравају активности ученика и подстичу их на размишљање. Полазећи од чињенице да су ученици већ усвојили основна језичка знања, задаци и активности у радионици ће им омогућити увежбавање наставних садржаја, усвајање нових знања и развијање језичких вештина. При решавању задатака, читању поетских и прозних текстова, поред већ усвојеног вокабулара, ученици уче нове речи и откривају нека нова језичка значења. Дијалози и дискусије им обезбеђују развијање говорних вештина, а упамћивање стихова доприноси развијању меморије. Потенцира се изражајно читање или казивање, било монолошко или дијалогско, које обухвата битну функцију језика, везану за његову примену у различитим поетским и практичним видовима. Приказивање power point презентације на задату тему, применом методе показивања и запажања, ученици имају прилику да се упознају са неким другим видом учења, применом компјутерских програма. Сликање и цртање одређених мотива, везаних за годишња доба, омогућавају ученицима специфичан вид уметничког изражавања. Различите активности ученика у креативној радионици „Времена года”, чији су координатори и консултанти наставник и школски библиотекар, обезбеђују кооперативно учење.

Завршна фаза

1. анализа рада, примењених метода и техника радионичарског рада;
2. размена мишљења између ученика, наставника и библиотекара о ефикасности креативног рада;
3. договор о могућим будућим радионицама, које би се организовале у школској библиотеци, и предлагање неких других тема (предлози ученика);
4. попуњавање упитника за истраживање.

Запажања и исходи

Ученици су исказали мишљење о томе да им се свиђа могућност креативног рада у школској библиотеци. Констатовали су да школска библиотека треба да има боље услове за рад, већи простор и да буде боље опремљена да би се у њој могле организовати креативне активности. Креативни истраживачки рад, по њиховом мишљењу, доприноси занимљивости и динамичности обраде изабране теме. У току рада дата је могућност увежбавања конверзације на руском језику и комбиновање различитих техника учења. Ученици сматрају да су на тај начин могли да сагледају ниво својих језичких знања и могућности. Изразили су жељу да се организују и часови неких других предмета у школској библиотеци. Показало се да су у настави руског језика веома примењљиви овакви облици рада, рад у групи и рад у паровима. Већина ученика мисли да тимски рад и активности у паровима доприносе активном учешћу свих. Они могу да се договарају, постављају питања једни другима, међусобно размењују мишљења и предлоге при решавању одређених задатака. Такво кооперативно учење делује подстицајно на њихове активности. Остваривање сарадње у радионичарском раду обезбеђује и квалитетнију комуникацију међу ученицима.

5. 2. 2. Радионица – Магбет

Циљеви

- подстицање ученика на активно читање и разумевање прочитаног;
- повезивање нових знања са наученим наставним садржајима;
- развијање креативног мишљења применом комбинованих метода и различитих приступа обради одређене књижевне теме;
- развијање способности запажања и процењивања;
- подстицање стваралачке радозналости;
- решавање конкретних задатака путем истраживачког, креативног рада;

- афирмација стваралачког становишта ученика;
- развијање естетичког, етичког и емотивног приступа анализи уметничког дела;
- развијање маште;
- развијање сарадничких односа.

Припремна фаза

- успостављање сарадње са предметним наставницима (професором српског и енглеског језика)

Активности које су претходиле радионици

- реализована наставна јединица српског језика и књижености која је била посвећена Шекспиру и његовом стваралаштву;
- наставна јединица – предмет - енглески језик - тема - Виљем Шекспир, „Магбет”;
- радионица – организатор професор енглеског језика - гледање филма „Магбет”.

Уводне активности

Игра - Како би то било кад би...

Ученици треба да одговоре на постављено питање: Како би то изгледало кад би сва бића на Земљи могла да говоре истим језиком? Координатор активности треба да омогући ученицима да постављају слична питања.

Централна фаза

Организатор и реализатор - школски библиотекар

- ♦ Разговор о „Магбету”, дискусија – доживљаји филма „Магбет”
- ♦ Радиониچارски рад - Шта би било кад би било

Разговор о филму „Магбет” се показао веома важним, јер се ученицима свидео филм. Изложили су мишљење да је добро прочитати књигу и погледати филм, јер се

појачава и постаје комплекснији доживљај датог дела. Филм, као наставно средство, не треба да замени књижевну уметност, али може својим изражајним средствима дати другачије уметничко виђење текста. Испољена је ученичка мотивисаност да учествују у радионици, у којој ће се на неки другачији начин бавити поново овом темом.

Ученици добијају задатак да изаберу занимљиве моменте из „Магбета” и да осмисле другачији садржај, супротан оном који је стварно описан у књижевном делу. Школски библиотекар поставља питања. На пример: Шта би било да је супруга Магбетова била позитиван лик и да није негативно утицала на одлуке и дела Магбета? Ово питање је истовремено и задатак 1. групе. Друго питање (задатак за 2. групу): Како би се у том случају понашао Магбет? На који начин би то утицало на даљи след догађаја? Трећој групи је упућено питање (задатак): Како би се радња романа одвијала да није било злог утицаја вештица и да Магбет није постао убица? Ученици осмишљавају радњу кроз рад у групама и имају задатак да сценски прикажу занимљиве догађаје, по њиховом слободном избору. При приказивању радње долазе до изражаја веома конструктивни и маштовити предлози. Школски библиотекар својим сугестивним и проблемским питањима подстиче ученике на активности. Ученици воде дијалог, описују ситуације, расправљају, полемишу, осмишљавају оригиналне предлоге, маштају, глуме...Једна група ученика је предложила да изабрани догађај опишу на енглеском језику, а остале групе на српском језику, што су успешно и реализовали. Група, која осмислила радњу на енглеском језику, по мишљењу свих учесника у радионици, најзанимљивије је решила задатак.

Очекивани исходи

1. комбнација различитих метода и техника наставног рада;
2. давање могућности да ученици дају своје маштовите предлоге;
3. повезивање наставних садржаја предмета српски и енглески језик;
4. повезивање наставних садржаја и ваннаставних активности у школској библиотеци;

5. развијање сарадничких односа и квалитетне комуникације;
6. обезбеђивање слободног, креативног изражавања ученика;
7. дружење и радост игре.

Посебна запажања

Комбинацијом наставног часа и радионичарског рада, повезивањем наставних садржаја и креативних активности у школској библиотеци остварено је спајање различитих облика учења. Уз примену разноврсних метода, техника рада, различитих наставних средстава, ученици су имали могућност да кроз занимљив и креативан начин изражавања уплове у уметнички свет једног књижевног дела и да путем маште дају неке друге, замишљене уметничке слике. Филм на својеврстан начин адаптира књижевно дело. Књижевноуметничке слике имају више значења и оне не спутавају чулну машту. Сlike на екрану или филмском платну, које добијамо док гледамо филм, не могу у потпуности да замене литерарне слике читаоца дела. Уколико филм не води ка знатном мењању књижевног текста, тада он може да послужи као ефикасно наставно средство. Пошто описани радионичарски рад има карактер слободних активности ученика, дата је слобода ученицима да креативно осмишљавају могуће литерарне слике.

5. 2. 3. Радионица – Мали и велики истраживачи

Циљеви:

- остваривање социјализације;
- решавање проблемских задатака на креативна начин;
- дружење ученика различитих узраста;
- развијање код средњошколаца организаторских способности;
- развијање жеље код ученика да учествују у креативним активностима;
- обезбеђивање слободе креативног изражавања;

- развијање жеље за креативним изражавањем.

Задаци:

- ❖ успостављање сарадње са библиотекарим Основне школе²⁰³ (договор око организације и реализације креативне радионице у библиотеци Основне школе, због већег, одговарајућег простора и постизања специфичних ефеката активности);
- ❖ планирање радионице са члановима библиотечке секције, учесницима у радионици, координаторима активности;
- ❖ одређивање термина за реализацију радионичарског рада и задатака који ће се решавати ученици;
- ❖ учесници радионице: библиотекар Основне школе, ученици одељења четворог разреда (избор извршили библиотекар и наставници разредне наставе уз уважавање слободне жеље ученика да учествују у радионици), библиотекар Средње школе²⁰⁴, ученици Средње школе, чланови библиотечке секције.

Материјали: радни папири, листови са задацима, прибор, шећер

Радионичарски рад

Ученици су били подељени на 4 групе. Школски библиотекари су дали упутства за решавање задатака и изабрали помоћнике међу средњошколцима. Решавали су следеће задатке:

- 1. задатак**²⁰⁵ - Објаснити задатак. Ученици имају 5 минута за решавање задатака.

Задатак се састоји од 4 питања:

1. Како ћете ставити жирафу у фрижидер?
2. Како ћете ставити слона у фрижидер?

²⁰³Радионоца реализована у медијатеци ОШ „Кнез Сима Марковић” у Барајеву.

²⁰⁴Средња школа у Барајеву

²⁰⁵Задатак је прузети из књиге: Tijana Mandić i Irena Ristić, *Psihologija kreativnosti* (Београд: Факултет драмских уметности, Институт за позориште, филм, радио и телевизију, 2013), 50.

3. Краљ џунгле је организовао састанак за животиње. Једна од њих фали? Која?
4. Стојите на обали реке у којој живе алигатори. Нема моста, а треба да пређете на другу страну. Како ћете то учинити?

При решавању првог задатка били су занимљиви следећи ученички одговори:

- *Жираву и слона можемо нацртати и ставити у фрижидер.*
- *Имао сам плишаног слона и он би могао да стане у фрижидер.*
- *Мислим да је то питање везано за неку бајку, јер у њој је све могуће.*
- *То једино може у сну.*
- *На састанак у џунгли нису дошли слон и жирафа.*
- *На другу обалу се може само некако прелетети, на пример, у балону.*
- *Може се прећи у великом камиону ако није много дубока река.*
- *Можда у реци нема алигатора.*
- *Плашим се алигатора и нећу ни да замислим како бих могао да пређем на другу обалу.*
- *Ја не бих ни прелазео, него ишао да тражим неки мост дуж реке.*
- *Можда је краљ џунгле позвао на састанак и алигаторе.*

2. задатак²⁰⁶ - Тест последица – Смисли што више исхода једне задате ситуације, напр. - Шта би било када људи не би имали потребу за спавањем?

Издавајмо интересантна размишљања ученика, као што су:

- ◆ *То би било баш лепо јер бисмо могли да се играмо и дању и ноћу.*
- ◆ *Људи би имали више времена и могли би много више да раде.*
- ◆ *Мени би то одговарало зато што волим да будем будан ноћу.*
- ◆ *Брзо ми прође дан у школи и док решим домаће задатке, па бих ноћу могао да се играм, гледам телевизију, играм компјутерске игре.*
- ◆ *Кад не бих морао да спавам, могао бих да проживим много више лепих тренутака.*
- ◆ *Чини ми се да би живот дуже трајао.*

²⁰⁶Задатак преузет из: Tijana Mandić i Irena Ristić, *Psihologija kreativnosti*, 31.

- ♦ *Кад не бих имала потребу за спавањем, не бих ни била уморна.*

Ако човек не би имао потребу за спавањем, према мишљењу неких ученика, то би довело до негативних последица. Ови ученици су дали следеће одговоре на дато питање:

- ♦ *Ако човек не би спавао, он се не би ни одмарао на прави начин, па би се лако разболео.*
- ♦ *Ми нисмо машина, зато треба да се одмарамо.*
- ♦ *Људи морају имати потребу за спавањем јер и сва друга жива бића спавају.*
- ♦ *Важно је да људи спавају зато што се у сну развија мозак.*
- ♦ *Када би људи радили и дан и ноћ, можда би краће живели.*
- ♦ *Кад човек не би морао да спава, он не би више био човек, него неко ванземаљско биће.*
- ♦ *Можда у будућности људи неће спавати, постаће роботи.*
- ♦ *Било би досадно без снова.*
- ♦ *Има и лепих снова, зато ја волим да сањам.*
- ♦ *Без снова не можемо замислити неке други свет.*

3. задатак²⁰⁷ - Задатак: 500 г пиринча или шећера просути по столу. Рад се одвија у пару, један наспрам другог. Задатак је да се направи визуелна композиција, један па други члан, по један потез, све док на крају ученици више не желе да додају ниједан потез.

Свака група основаца је имала координатора средњошколца који је имао улогу помоћника. Он је давао објашњења и помагао основцима у решавању задатака, активно учествујући и дајући своје сугестије и идеје. Водитељи су били школски библиотекари. Они су усмеравали и контролисали креативни рад. У веселој и радној атмосфери свака група ученика је решавала задатке на оригиналан начин. Библиотекари су пратили и надгледали креативни рад; својим питањима и

²⁰⁷Задатак преузет из: *Психологија креативности*, 123.

предлозима су се трудили да делују стимулативно на ученичке активности. Ученици су предлагали оригинална решења првог и другог задатка. Изузено је дошла до изражаја способност асоцијативних решења и маштовитост предлога. Основцима је био посебно занимљив трећи задатак у коме су, уместо на папиру, у шећеру имали могућност да стварају жељене креације. Веома интересантни прикази су фотографисани и тиме је још више скренута пажња на важност таквог вида креативног изражавања.

Завршна фаза

(заједничка анализа креативног рада и размена мишљења)

Сви ученици су имали могућност да искажу своје мишљење у вези креативног рада. Библиотекари су постављали питања: Да ли вам је било интересантно у школској библиотеци? Да ли су вам били тешки задаци које сте решавали? Да ли бисте волели да организујемо поново овакву радионицу? Који задатак вам је био најтежи, а који најзанимљивији? Шта мислите о заједничким радионицама у којима учествују основци и средњошколци? Да ли ћете предложити својим наставницима да организују радионице у школској библиотеци?

Резултати

1. реализован занимљив заједнички рад основаца и средњошколаца;
2. остварена сарадња креативног рада школских библиотекара;
3. развијање мотивације код ученика за боравак у школској библиотеци и учешће у креативним активностима;
4. развијање слободе креативног изражавања;
5. развијање мисаоних процеса;
6. развијање слободе изражавања мисли, идеја, предлога, ставова;
7. развијање љубави према библиотеци;
8. стицање знања и развијање вештина;
9. радост игре и дружења.

Посебна запажања

Заједнички радионичарски рад је био извор занимљивих и необичних доживљаја и изазвао је позитивна осећања, посебно код основаца. Иако су у почетку испољили у одређеној мери спутаност пред средњошколцима, њиховим великим помоћницима, ослободивши се касније тог почетног доживљаја, основци су били главни носиоци веселе радне атмосфере. Показало се да комбиновање ученика различитог узраста у заједничким активностима утиче подстицајно на све учеснике у радионици. Средњошколцима је била интересантна улога помоћника и координатора у радионици. Преузимањем неке врсте одговорности у активностима, они су испољили одређене организаторске способности. Рад са маленим основцима им је донео посебну радост. Школска библиотека је била испуњена дечијим гласовима. Чула су се питања, предлози, сејале идеје; летели су папири, школски прибор; просипао се шећер по столовима и поду библиотеке. У завршној фази ученици су били мотивисани да дају своје предлоге за будуће радионице. Постигнут је договор о даљој сарадњи и могућим организацијама сличних радионица у школским библиотекама обеју школа.

5. 2. 4. Радионица – Развијање истраживачких вештина у школској библиотеци²⁰⁸

Циљеви

- ★ упознавање ученика са улогама и функцијама школске библиотеке у процесу васпитања и образовања;
- ★ развијање жеље и мотивације код ученика да долазе у школску библиотеку;
- ★ обезбеђивање слободног коришћења услуга школске библиотеке;

²⁰⁸ Упоредити: Мајк Колс, Џаз Вајт, Пип Браун, *Naučite da učite: Aktivnosti i vežbe za razvijanje umeća učenja, pisanja radova, eseja i referata, polaganja testova i ispita* (Београд: Креативни центар, 2005), 25-37.

- * развијање вештина коришћења различитих извора информација у школској библиотеци (књига, Интернета);
- * развијање вештина коришћења библиотечког фонда школске библиотеке, трагања за потребним информацијама, подацима, одговорима на питања.

Задаци

- * организација активности, везаних за тражење потребних информација коришћењем различитих извора у школској библиотеци;
- * давање смерница ученицима у одабиру извора информација;
- * давање упутстава о бирању књига у којима ће наћи тражене податке на одређену тему;
- * упућивање ученика на предности и недостатке коришћења Интернета као извора информација;
- * упоређивање резултата трагања за информацијама путем Интернета и коришћењем расположивог књижног фонда библиотеке;
- * упознавање ученика са winisis програмом за вођење библиотечке делатности и електронским библиотечким каталогом.

Материјали

- * радни листови за реализацију радионичарског рада
- * листови са одштампаним задацима за ученике

Радионичарски рад

- * Дискусија на тему, везану за улоге и функције школске библиотеке
- * Питања: Зашто нам је потребна школска библиотека? Да ли школска библиотека служи само за чување и позајмљивање књига? Које су њене улоге и функције у школи? Где тражите потребне информације? Шта волите да читате? Да ли вас интересује још нека литература осим књига из програма школске лектире? Које услуге ученицима може да пружи библиотека? Какве активности могу да се организују у библиотеци школе?
- * Задаци

1. задатак

Ученици се поделе на 4 групе.

Две групе добијају по пет књига лепе књижевности (српске или стране), да према датом упутству о Универзалној децималној класификацији одреде UDK бројеве датих књига.

Упутство: Обратити пажњу на корице књига, на садржај, на предговор, поговор, биографске податке о аутору...

Трећа и четврта група добијају исти задатак, али са 5 стручних књига из књижног фонда библиотеке, са акцентом на стручну литературу, која је везана за научне области образовног профила ученика, учесника у радионици.

Упутство: Обратити пажњу на корице, почетне стране књига, њихов садржај, уводне стране, закључак, илустрације...

2. задатак

Ученици бирају одређену тему (или стручну или из књижевности).

Прва и друга група траже информације из књижног фонда (сналазећи се самостално у књижном фонду, распоређеном по UDK систему), а трећа и четврта траже податке на исту тему на компјутеру преко Интернета.

3. задатак – направити електронски каталoшки листић за изабрану књигу из књижног фонда библиотеке

Пре решавања овог задатка школски библиотекар упознаје ученике са електронским вођењем библиотечке делатности. Показује им на који начин се формирају електронски каталoшки листићи у winisis програму. Библиотекар даје упутства како се могу вршити претраживања у програму. Изабрани представници група ученика решавају задатак и уче како да направе електронски каталoшки листић за изабрану књигу.

Завршна фаза

- ★ Дискусија (1. задатак)

Питања: Због чега је важна класификација књижног фонда? На шта нам указује UDK број? Да ли је било тешко одредити UDK број датих књига?

- ★ Анализа добијених резултата истраживања (2. задатак)

Питања: Да ли више података добијате из књига или са Интернет страница? Из ког извора долазите брже до тражених информација? Који је извор информација поузданији?

★ Дискусија (3. задатак)

Питања: Која је разлика између каталога са картицама и каталога у електронској верзији? Који је начин класификације ефикаснији?

Резултати

- мотивисање ученика да долазе у школску библиотеку;
- упознавање ученика са различитим изворима информација;
- развијање навике читања;
- развијање спознаје ученика о важним функцијама и улогама библиотеке у школи;
- информатичко описмењавање ученика;
- развијање љубави према књизи и библиотеци;
- развијање тимског рада
- социјализација;
- дружење.

Посебна запажања

Ученици су испољили интересовање за овакав вид активности у школској библиотеци. Неки од њих су се први пут сусрели са појмом Универзална децимална класификација и због тога је важно да се ученици упознају са правилима, начинима организације и вођења библиотечке делатности. Неколико ученика је изразило жељу да постану чланови библиотечке секције. Ученици су се радо укључивали у разговор о значају школске библиотеке у васпитно-образовном процесу, о њеном месту међу различитим изворима информација и важној улози у информационом описмењавању. Кроз дискусије и анализе рада се могло закључити да ученици у тражењу информација све више користе Интернет, а мање користе понуђени књижни фонд школске библиотеке. Иако су свесни непоузданости добијених података и сазнања на друштвеним мрежама, ипак их чешће траже у тим изворима, него у књигама. Стиче

се утисак да ученици немају развијене читалачке навике и да је неопходно веће ангажовање школске библиотеке у смислу подстицајног деловања на јачање интересовања и љубави према књизи и читању.

5. 2. 5. Радионица - Подстицање креативности у школској библиотеци²⁰⁹

Циљеви

1. подстицајно деловање креативних активности у школској библиотеци на развијање креативности;
2. развијање мотивације за бављење креативним активностима;
3. развијање мотивације за коришћењем услуга школске библиотеке;
4. развијање сарадње у креативном раду;
5. развијање маште;
6. развијање мисаоних процеса.

Задаци

1. планирање организације креативног радионичарског рада;
2. успостављање сарадње са предметним наставницима и стручним сарадницима;
3. организовање радионице у школској библиотеци;
4. реализација креативне радионице са ученицима;

Материјали: радни листови и прибор за писање

²⁰⁹ Овој радионици је претходна радионица *Развијање истраживачких вештина у школској библиотеци*. Због заинтересованости ученика да решавају одређене проблемске задатке у библиотеци, школски библиотекар је одлучио да организује радионицу таквог типа.

Фазе рада

Припремна фаза

Припрема обухвата разговор са ученицама о школској библиотеци, њеној улози и функцијама; инсистирање библиотекара на размени мишљења, везаној за потребе, интересовања ученика и могућност њихових задовољавања кроз активности у школској библиотеци.

Питања:

Да ли волите да читате? Какву литературу волите да читате? Да ли често долазите у школску библиотеку? Да ли бисте постали члан библиотечке секције? Да ли имате ваннаставне активности у школи? Које бисте волели да имате слободне и ваннаставне активности? Какве активности могу да се организују у школској библиотеци? Ако могу, какве? Образложите да ли у школској библиотеци могу да се одржавају часови. Да ли вам треба простор у школи за дружење и коришћење слободног времена? Објасните може ли такво место да буде школска библиотека.

Уводна активност

Игра - (загревање) - Причам ти причу²¹⁰

Ученици и водитељ радионице започињу једну причу. Неко започиње причу, рекавши једну реч. Други ученик до њега понавља дату реч и додаје своју, и тако редом. Склапају се постепено реченице, при чему се треба трудити да оне буду смислене и што необичније. На тај начин ће се осмислити и добити на крају оригинална, заједничка прича.

Материјали: радни листови (празни и са задацима)

²¹⁰ Sunčica Macura-Milovanović, „Katalog igara”, U *Učionica dobre volje*, I – III, T. Kovač-Cerović, R. Rosandić, D. Popadić (Beograd: Grupa Most, 1995), 136.

Радионичарски рад

Ученике поделити на групе.

1. задатак²¹¹ Сетите се последње добре идеје до које сте дошли, али је нисте извели. Зашто нисте?

- ❖ Нисам имао/ла времена.
- ❖ Нисам имао/ла са ким да урадим.
- ❖ Нисам знао/ла како и где да је изведем.
- ❖ Сумњао/ла сам у квалитет и вредност исхода.
- ❖ Нисам имао/ла никакву подршку.
- ❖ Нисам имао/ла ресурса да је изведем.
- ❖ Бојала сам се неуспеха.
- ❖ Нисам био/ла заиста посвећен/а.
- ❖ Мрзело ме је.

Ученици могу да изаберу један или више одговора.

Питања: Да ли често користите ове разлоге када нешто нисте урадили што сте планирали? Који бисте разлоге посебно издвојили као оне које најчешће наводите као изговоре? Због чега вас ти разлози ометају у остваривању планираних активности?

2. задатак²¹² Вежба се изводи у пару. Правило игре: Ваша глава не зна шта ради рука.

Ученици треба да погледају у таваницу и размисле о томе како је протекао дан. На листу папира треба да пусте да се рука слободно креће. Рука треба све време да буде у покрету, а глава окренута ка плафону.

²¹¹Задатак преузет из: Tijana Mandić i Irena Ristić, *Psihologija kreativnosti*, 96.

²¹²Задатак преузет из: Mandić, Ristić, *Psihologija kreativnosti*, 148.

Упутства: Присећајте се свих детаља данашњег дана: шта сте радили, кад сте устали, где сте били, којим путем сте до тамо ишли, да ли сте некога срели и кога, о чему сте разговарали шта сте мислили, како сте се осећали... Када се присетите свих детаља, зауставите руку и погледајте шару коју сте наравили.

Питања: Како вам она изгледа ваша шара? Питајте свог пара, како њему изгледа то што сте нашарали. Шта би он рекао о особи која је нацртала тај цртеж? Како бисте назвали цртеж?

Завршна фаза

У завршној фази школски библиотекар разговара са ученицима о креативном раду у радионици. Он подстиче ученике да искажу своје ставове у вези решавања задатака. Поставља питања: Да ли сте се осећали пријатно данас у библиотеци? Да ли вам је било занимљиво на радионици? Да ли су вам задаци били интересантни? Ако јесу или нису, због чега? Да ли би требало више оваквих активности у настави и у виду ваннаставних активности? Да ли бисте волели да задатке из наставних предмета решавате у библиотеци? Образложите зашто.

Резултати креативног рада са ученицима у школској библиотеци

1. упознавање ученика са улогама и функцијама школске библиотеке кроз активности и разговор са библиотекаром;
2. развијање оригиналних идеја код ученика при решавању проблемских задатака;
3. развијање интересовања ученика да долазе у школску библиотеку;
4. повезивање различитих мисаоних процеса путем решавања задатака;
5. развијање маште кроз игру;
6. развијање сарадње и комуникације.

Посебна запажања

Активности у креативној радионици су ученици доживљавали као слободне активности. Школски библиотекар је подстицајно деловао на ученике постављеним питањима, на које су они давали конструктивне одговоре. Ученици су исказали жељу да би волели да се понекад часови одрже у библиотеци. Многи мисле да активности у библиотеци уносе промене у њихов школски живот. За организацију наставних, али ваннаставних активности, по мишљењу ученика, школска библиотека би требало да буде адекватно опремљена, да има више компјутера и да има већи простор. Они сматрају да библиотека може бити место за учење и дружење, али да они немају времена да долазе у библиотеку. Имају много наставних обавеза и тешко могу да издвоје време да би се посветили неким другим ваннаставним активностима у школи. Неки су изјавили да нису навикли до свраћају често у библиотеку и да не читају много књиге, јер све што им је потребно за наставу, они пронађу на Интернету. Овакви ставови ученика скрећу пажњу школског библиотекара на то да школска библиотека треба још више да се приближи својим корисницима, да осмишљава различите креативне активности које ће мотивисати ученике да долазе у библиотеку. Школска библиотека треба да буде ученицима приступачна, занимљива, блиска, да пружи педагошку и психолошку подршку у њиховом учењу и одрастању.

6. КРЕАТИВНА ДРАМА У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ

6. 1. Драмско стваралаштво у процесу васпитања и образовања²¹³

Е. Фор (E. Faure) је објаснио значај стваралаштва у човековом животу: „Колико год био живот тежак, постојање стваралачке активности без другог циља, осим себе саме, довољно је да га оправда.“²¹⁴

Многе земље у свету су још у првим деценијама прошлог века примењивале облике драмског стваралаштва у раду са децом и младима. После другог светског рата се у Америци почела развијати дечија драма. Значајан допринос томе је дало Америчко васпитно театарско удружење – АЕТА (American Educational Theatre Association). На иницијативу председника овог удружења, Џека Морисона (Jack Morison), 1957. године покренуто је издавање књиге о дечијој драми. Зборник Children Theatre and Creative Dramatics је издат 1961. године.

Креативна драматика је драмска активност у којој деца под руководством маштовитих педагога или водитеља стварају сцене или представе и приказују их са текстом или радњом која се импровизује. Лични развој деце је првенствени циљ, пре него задовољство играња пред публиком (циљна популација – другови и другарице учесника). Сценографија и костими се врло ретко користе, јер припадају домену класичног театра, дакле, некој другој причи. У случају приказивања неформалне драме пред публиком, користи се форма презентације.²¹⁵

²¹³ Описани примери креативног рада у поглављима, која следе, једним делом су настали као резултат учешћа аутора овог рада у значајним пројектима. Поглавља бр. 6, 7, 8 и 9 садрже делове радова који су излагани на међународним конференцијама, организованим на Филолошком факултету у Београду. Напомене о тим радовима се налазе у библиографији.

²¹⁴ према: Емил Каменов, *Интелектуално васпитање кроз игру* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1986), 51.

²¹⁵ Милан Мађарев, *Креативна драма у Шкозоришту* (Земун: Мост Арт, 2009), 23-24.

У САД-у су 1983. године уведене лепе уметности у образовни систем. То је урадила прва држава Тексас, а затим и остале земље у Америци. Неколико деценија пре тога у Америци се укључивала позоришна уметност и драмско стваралаштво у ваннаставне активности у школи. Нова, веома значајна педагошка струја борила се да позориште постане „педагошки лабораторијум са интерактивним дејством сценских истраживања и образовно-васпитних и школских метода“ (Пол Ренарт).²¹⁶ Циљ те нове педагогије није био стварање будућих, професионалних глумаца, него подстицање психичког развоја деце и младих.

Ни уметност, ни игра нису копија живота, него представљају посебно поимање света. Пишући о игри као слободној активности, Милан Празић наглашава да постоји и разлике између игре и уметности. „Једна од основних је што уметност има фиксирано своје биће у делима уметности, а игра га нема. Биће игре је лелујаво, без чврстих форми, нематеријализовано, оно је као феникс: непрестано се рађа на свом пепелу. Док је биће уметности коначно, завршено у сваком уметничком делу, биће игре је без почетке и краја.“²¹⁷

Истичући значај игре и хумора у процесу учења, Петар Савић је тврдио да ученици на сцени „маштовитим импровизацијама врше духовни преврат, тријумфалне продоре у васионске просторе“.²¹⁸ Увођењем савремених сценских игара у наставном процесу предавачка настава добија драмске облике. Због тога би било, по мошљењу Петра Савића, педагошки оправдано увођење сценске форме и у васпитно-образовни рад.²¹⁹

Позитивно деловање сценске уметности истицао је у свом раду и Морено (J. Moreno, 1892-1974) почетком прошлог века. Морено се сматра оснивачем психодраме, у којој се драмске импровизације употребљавају у терапијске сврхе. Он је у току студија у Бечу „организовао драмске представе и у игре уводио дјецу у

²¹⁶ према : Милан Мађарев, *Креативна драма у Шкозоришту*, 12.

²¹⁷ Mila Pražić, *Igra kao sloboda* (Novi Sad: Zmajevе dečije igre, Kulturni centar, 1971), 18-19.

²¹⁸ Петар Савић, *Учење кроз игру, забаву и хумор* (Београд: П. Савић, 1986)

²¹⁹ Петар Савић, *Учење кроз игру, забаву и хумор*, 33.

парковима Аугартена (1908-1911) и бечке проститутке (1913-1914). Исто тако је у Бечу основао „театар спонтанитета” (Steigreif theater, 1922).”²²⁰ Значај психодраме, као и креативне драме, је постизање зрелијег развоја личности, формирање чвршћег ега и јачање самопоуздања, а то доводи до стварања реалног става према стварности.

За разлику од традиционалног театра, облици креативне драме настају без позорнице и сценске технике; без режије и костима. Публика учествује у драмској радњи, чиме добија улогу ствараоца, а не само посматрача. Креативна драма има форму драме у којој деца и млади приказују искуствено стечено знање. На тај начин она постаје позоришно сликање реалног живота.

Термин креативна драматика (creative dramatics) употребила је први пут 1930. године Винифред Вард (Winifred Ward, 1894-1975) у својој књизи – „Creative dramatics”. У Вебстеровом речнику „креативна драматика је драмска игра, нарочито као ваннаставна активност у школи”²²¹ Према сазнањима Милана Мађарева, Винифред Вард је посветила свој рад теоретском и експерименталном уобличавању педагогије „казивања приче” и утврдила основне принципе креативне драматике. То су:

1. Циљ креативне драматике је лични развој и социјализација сваког детета.
2. Учитељ је координатор у раду.
3. Приче треба да кореспондирају са проживљеним искуством деце.
4. Проживљене приче, које служе као основа за креативну драматику, треба да буду одговарајућа литература за узраст и интересовања деце
5. У игри треба да се поштује хронологија збивања.
6. Деца уче да гледају свет око себе. Тиме њихова глума постаје истинита.
7. Импровизације у представама одржавају интерес деце и развијају креативно мишљење.
8. Деца су у раду подељена на глумце.

²²⁰ С. Николић, М. Чичек, Ж. Боровички, *Драма и психа* (Београд: Нолит, 1990), 27.

²²¹ према М. М. :Websters II Newinternational dictionary of the English language (нескраћен) G& C. Merrjam Co, Springfield Massachusetts, *Odrednica dramatics*, USA, 1966, 685.

9. Ретко се изводе представе, а изводе се повремене презентације за децу и родитеље.

6. 2. Креативна драма у Великој Британији

Израз - креативна драма је установила 1980. године Нели Мек Каслин (Nellie mc Caslin). Она је дефинисала креативну драму као форму драме коју карактерише импровизација људских искустава. Креативна драма је вид драмског стваралаштва у коме водитељ води глумце у креативном усмереном процесу и подстиче их да глуме, маштају и стварају. Термин – креативна драма је прихватило Дечије театарско удружење (The Childrens Theatre Asociacion of America).

Енглеска варијанта креативне драме је драма у васпитању. Овај термин - драма у васпитању се први пут користи у публикацији „The teaching of English in England”. Та публикација је издата 1921. године, а њен издавач је било енглеско Министарство за образовање. Два енглеска драмска педагога Питер Слејд (Peter Slade, 1910-2004) и Брајан Веј (Brian Way, 1923-2006) разграничили су област драме у васпитању у односу на позориште. Позориште тежи интерпретацији драмског текста, у коју се укључују глумци, редитељ, сценограф, костимограф. Драма у васпитању подстиче развој детета и његове свести и креативности. У креативној драми је акценат на активизацији учесника и игри улога, као и на искуству учесника.

6. 3. Креативна драма у Србији

На просторима бивше СФРЈ најзначајнији рад у домену креативне драме је рад загребачке редитељке Звјездане Ладике.²²² Радећи са децом и младима у Загребачком казалишту младих и примењујући импровизације у драмском раду, Звјездана Ладика уводи промене у самој суштини драмског рада. Битно се мења однос дете – представа, па представа постаје дело у настајању (work in progres)²²³ Креативна

²²²Звјездана Ладика (1921-2004), завршила је у Загребу Академију сценских уметности, Одсек режије.

²²³видети шире: Милан Мађарев, *Креативна драма у Шкозоришту* (Земун: Мост Арт, 2009), 2.

драматика је, по мишљењу Звјездане Ладике, стваралачка сценска игра у којој учествују извођачи и публика. У стваралачкој сценској игри деца и млади не стварају драматизацију познатих уметничких мотива, него их користе као подстицај за самостално стварање.

У Србији једини представник креативне драме је била Љубица Бељански Ристић, оснивач „Шкозоришта”. Рад у „Шкозоришту” садржи сличности у педагошком приступу са радом Звјездане Ладике. Београдско „Шкозориште” је, поред Драмског студија РТС-а, Клуба драмских комуникација, Дечијег културног центра, било афирмисан студио. До данас је отворено много нових студија који се баве креативним, радионичарским, драмским радом са децом и младима. По мишљењу Милана Мађарева, применом креативне драме у аматерским и алтернативним позориштима и драмским студијама, уметност ће бити доступна свима који желе да учествују у уметничком раду.²²⁴

„Шкозориште” је окупљало ученике основних школа који су у слободно време могли да се баве сценским и драмским радом.²²⁵ Циљ тих слободних активности је био развој креативности и неговање спонтаности, а још важнији – стварање културних потреба и навика.

У реформи образовног система, планираној у периоду од 2002 до 2005. године у област уметности су укључене драма и покрет. Пилот пројекат је у школској 2002/2003. носио је назив „Школа будућности – Концепт културе партнерства”. Једно огледно одељење је било састављено од деце из „Школигрице”²²⁶ Пројекат се реализовао у Основној школи „Михаило Петровић Алас”. Огледну наставу са продуженим боравком је подржало и Министарство просвете и спорта Србије. Све до

²²⁴ Милан Мађарев се упознао са радом „Шкозоришта” у периоду од 1992-1993. године радећи на пројекту „Сан летње ноћи”. „Шкозориште” је основано крајем седамдесетих година 20. века.

²²⁵ видети шире: Милан Мађарев, *Креативна драма у Шкозоришту* (Земун: Мост Арт, 2009), 26.

²²⁶ „Школигрица” (Студио стваралачког васпитања) је основана 1981. г. Љубица Бељански-Ристић је основала овај студио уз помоћ „шкозориштанаца” и он је радио све до 2006. видети шире: Милан Мађарев, *Креативна драма у Шкозоришту* (Земун: Мост Арт, 2009), 99.

2006. године Љубица Бељански-Ристић је била иницијатор и руководилац многих значајних пројеката. Важан пројекат је био „Уметност за друштвене промене” који је иницирала Европска културна фондација. Један од оснивача ЦЕДЕУМ-а (Центра за драму и едукацију у уметности) била је, такође, Љубица Бељански-Ристић. Циљ рада овог центра је био афирмација креативне драме у едукацији деце и младих. Нажалост, континуитет овог креативног драмског рада се прекида престанком финансирања „Шкозоришта” 2003. године, а затим и „Школигрице ” 2006.

6. 4. Учење путем креативне драме

Укључивање креативне драме у наставни процес значи увођење личног искуства ученика и представља процес учења и усвајање знања путем драматизације. Креативна драма је метод који, развијањем драмске структуре наставних садржаја, омогућава ученицима да стичу знања на креативан начин. Искуствено стечено знање у процесу креативне драмске игре доприноси интелектуалном, емотивном и друштвеном развоју ученика. Путем креативне драме остварује се не само образовни, него и васпитни процес. Млади људи у заједничком раду развијају самопоуздање, вештине комуникације и тимског рада. У интеракцији са другима уче како да уважавају мишљења и ставове других људи, изграђујући уз то и своје сопствене ставове. Ученици у драмском процесу развијају и одговорност и слободу. Свестрано развијају своју личност и припремају се да буду успешна друштвена бића.

Креативна драма се у образовању примењивала прво у Великој Британији, затим у Канади, Француској и др. Она је примењивана у почетку у друштвеним наукама, а затим и у природним. Посебна педагошка струја је почела да испитује значај и могућност примене креативне драме као наставне методе. За креативну драму у образовању у Европи посебан значај припада Сеулској агенди о уметничком образовању УНЕСКО (UNESCO) и Кључним компетенцијама Лисабонске стратегије образовања. „Под кључним компетенцијама подразумевају се знања, умећа и вештине које дете треба да стекне и развија кроз процес образовања, а најважнији

начин да их представимо јесте - оспособљавања деце за практичну примену стечених знања. Ове вештине спадају у вештине целоживотног учења, а стицање и развијање сваке од њих има трајан утицај на развој личности.”²²⁷

Од 2008. до 2010. године спроведено је велико истраживање у 12 земаља у пројекту под називом „Драма унапређује кључне компетенције Лисабонске стратегије образовања”(DICE). Овај пројекат, спроведен на 5000 испитаника, потврдио је утицај драме на 5 од 8 кључних компетенција. Креативна драма додаје још једну : „Шта то значи бити човек”.

„Процес креативне драме пружа вам могућност да од драме узмете оно што је најважније – драмске ситуације у којима се кроз супротстављање радње и ликова открива узбудљива суштина људског бића. Драма нас учи да је човек оно што ради”.²²⁸ Креативна драма је драмска игра и сценска акција, у којој се разрађује прича, заснована на искуственим доживљајима. Она нам помаже да знања о себи и о свету кој нас окружује пренесемо публици, другим људима. Иако се у свету креативно драмско стваралаштво примењивало још почетком прошлог века, код нас примена ових метода у школама је непозната.²²⁹ Креативна драма као наставни метод може да се примени у редовној настави, али и у ваннаставним активностима ученика, који могу да се реализују у библиотеци школе. Драмска игра је уметност, која у својој суштини представља стваралачку активност. Коришћењем драмске структуре, као форме уметности, ученици ће стварати представе живота, у којима ће заједно анализирати животне ситуације, али и проживљавати их и учити како се могу савладати проблеми које им доноси свакодневни живот.

Учење путем креативне драме омогућава:

²²⁷ „Vodič kroz kreativni dramski proces” - Bazaart, 15.

<http://bazaart.org.rs/wpcontent/uploads/2012/04/Vodic%20kroz%20kreativni%20dramski%20proces%20sadrzaj.pdf> (преузето 8. 12. 2012)

²²⁸ Marina Milivojević Mađarev, „Vodič kroz kreativni dramski proces” - Bazaart, 51.

<http://bazaart.org.rs/wpcontent/uploads/2012/04/Vodic%20kroz%20kreativni%20dramski%20proces%20sadrzaj.pdf> (преузето 8. 12. 2012)

²²⁹ Sonja Ćirić, „Učenje je igra”, *Vreme*, br. 1110, 12. 4. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1046415> (преузето 8. 12. 2012)

1. повезивање личних доживљаја и искустава са предметом и темом у настави;
2. приближавање, савладавање и дубље разумевање наставног градива повезивањем сопствених искустава и наставног градива;
3. развијање способности тумачења и примене градива путем креативне интерпретације;
4. проживљавање личних искустава ученика који постају аутори свог процеса учења;
5. развијање маште, способности, инвентивности, интелигенције, емотивности, емпатије;
6. развијање вештине дијалога;
7. изгарђивање и заступање својих ставова, али и уважавање туђих мишљења;
8. истраживање ставова и животних вредности кроз игру и машту.²³⁰

Креативна драма се реализује у драмским радионицама. Под појмом радионица подразумева се интерактивно деловање водитеља и групе у реализацији неког заједничког садржаја и решавања задатака. Радионице могу бити: психолошке, едукативне, уметничке, позоришне и драмске. Под драмским радионицама подразумева се креативни рад кроз процес настајања креативне драме.

Рад у креативној радионици има три фазе: припремну, радионичарску и презентациону.

- ♦ Припремне радионице служе за боље упознавање учесника, као и за развијање изражајног говора. Циљ ове фазе радионичарског рада је успостављање личне и групне спонтаности.
- ♦ Радионичарски рад, који може да има облике групног рада или рада у паровима, важан је за развијање социјализације. Током њега се потенцира комуникација и одређују се тема рада и драмска структура. У драмским радионицама значајна је улога водитеља у процесу развијања социјализације и

²³⁰ видети шире: Anđelija Jočić, „Vodič kroz kreativni dramski proces“ - Bazaart, <http://bazaart.org.rs/wpcontent/uploads/2012/04/Vodic%20kroz%20kreativni%20dramski%20proces%20sadrzaj.pdf> (преузето 8. 12. 2012)

креативности учесника. Водитељ има улогу сарадника и педагога у индивидуалном раду и развоју полазника.

- ♦ Завршетак процеса драмског рада може да буде у виду презентације. Презентација се примењује због афирмације одређених проблема и развијања мотивације учесника и публике за активно укључивање и изналажење адекватних решења проблемских ситуација.

6. 5. Пројекат „Препознавање насиља”

Пројекат „Препознавање насиља” имао је за циљ да помогне младима да препознају насиље и да се боре против њега. Према речима Марка Стојановића, овај значајни пројекат је осмишљен тако да млади кроз креативне радионице, сценске импровизације и психо-позоришне игре сами открију и препознају насилничко понашање.²³¹

Носилац пројекта је била невладина организација „Асоцијација уметности и медија – помоћ за младе и здравље”. У пројекат су били укључени ученици школских драмских секција, професори и школски библиотекари Средње школе у Барајеву, Гимназије у Обреновцу, Економско-трговачке школе из Сопота и Средње школе у Гроцкој. Пројекат су реализовали, поред аутора Марка Стојановића, професора драмских уметности, театраолог Милан Мађарев (редитељ, психодраматичар), професор комуникације Иван Бауер и глумац Дубравко Јовановић. У пројекту је учествовала и психолог Катарина Стојановић.

Циљеви и задаци пројекта:

1. подизање свести младих људи да препознају и одбаце свако насилничко понашање у друштву;

¹⁸<http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/srednjoskolci-u-akciji-protiv-nasilja/4873.phtml> (преузето 18. 6. 2012)

2. уочавање проблема свакодневног живота у школи;
3. приказивање креативних импровизација и проблемских ситуација насиља;
4. успостављање комуникација са публиком са циљем да се она подстакне на размишљање о проблемима, везаним за насилничко понашање у друштву;
5. буђење жеље за укључивање у активности колективног решавања проблема.

План активности у Средњој школи у Барајеву је обухватао организовање радионица два пута недељно у току месец дана. У радионицама су учествовали чланови библиотечко-драмске секције. Радионице су се одвијале у просторијама школске библиотеке. Током трајања радионица неки чланови групе су одустајали због обавеза на крају школске године.

У рад, уместо њих, укључивали су се неки други ученици, који нису били чланови секције. Заједно са ученицима Гимназије из Обреновца 16. 6. 2011. године су изведене импровизације у Дому културе у Барајеву, а затим 17. 6. у Спортском културном центру у Обреновцу.

Завршни скуп свих учесника у пројекту је одржан у Београду, у Дому омладине, 26. 12. 2011. у 13 часова. На свечаном скупу су ученици четири школе београдских приградских средњих школа, кроз импровизације, приказали своје приче о насиљу. Скуп је имао карактер јавног разговора у коме су учествовали представници Асоцијације уметности – медија – помоћ за младе и здравље, као и представници Министарства рада и социјалне политике.²³²

Ток радионица

1. фаза – размрдавање и загревање кроз реч и покрет

Циљ – ослобађање личне форме сваког ученика и постизање спонтаности

²⁰Више о завршној свечаности и организацијама, које су је подржале, видети сајт:
1.http://www.danas.rs/danasrs/iz_sata_u_sat/prepoznavanje_nasilja_u_srednjim_skolama.83.html?news_id=41870 (преузето 18. 6. 2012)

2.<http://www.mojedete.rs/1635-Srednjoskolci-iz-Barajeva-i-Obrenovca-pomazu-mladima-da-odbace-nasilje-.html> (преузето 18. 6. 2012)

Радионицу су водили у првој фази Марко Стојановић и Дубравко Јовановић. После урађених фичких вежби загревања вођене су разне вежбе за развијање артикулације и концентрације. Вежбе артикулације:

а) „И мама и тата даће нама дуката” – увежбавање варијанти са променом свих самогласника.

б) „Б-п-д-т-мн-мн-мне” - увежбавање варијанти са променом свих самогласника.

в) Склапање пословица и израза изговарањем једног слова азбуке .

г) Увежбавање координације речи и покрета (сваки ученик је изговарао по реду једно слово азбуке, а при склапању речи уместо изговора гласа, он се изражавао плеском руку и, ако то тече координисано, ствара се звучни ритам).

д) Вежбање артикулације дозивањем – ослобађање гласа

2. фаза – формирање група или парова, напр. по боји очију

Циљ – успостављање сарадње, комуникације, интеракције, одговорности, слободе...

а) Учесници у паровима се држе за руке и затворених очију изговарају самогласник – а (продужено) - успостављање комуникације уз специфичан доживљај, заснован на машти, коју покреће звук, дајући јој могућност развијања занимљивих слика у свести.

б) Комуникација се успоставља фиксирањем погледа, очи у очи, са испитивањем могућности што дужег задржавања погледа – стварање одређених друштвених позиција у групи.

в) Игра лутке: један учесник стоји у кругу па се клати као лутка, а други морају да га дочекају да не би пао и да га врате у усправан положај.

3. фаза – предлагање приче на основу искуственог доживљаја насилничког понашања и реализација приче кроз драмску радњу

Циљ – препознавање насилничког понашања, проживљавање доживљаја кроз сценски приказ насилничког понашања

Изабрана прича се остварује кроз сцене приказа тока догађаја. Прича садржи сукоб, активности, заплет и расплет. На крају се прича завршава питањима: „А где су сад професори? Где је та полиција?”

Ученик Александар је предложио своју причу, везану за један догађај насилничког понашања. Група је прихватила да се реализује његова прича. Александар дели искуствени доживљај са групом. Догађај из његове приче се десио у дворишту школе. Изазвала га је група ученика која се понашала насилнички према његовом брату, тражећи новац од њега. Радња се развија приказом новог насиља исте групе ученика, о којима је причао Александар, који се појављују у тренуцима док је Александар причао своју причу другарици испред школе. Насилничка група тражи новац и од њих и тада долази до заплета догађаја. У току драмске радње развијају се и карактери, а не само ток догађаја. Кључну улогу ће на крају имати деда Александрове другарице Иване, који прекида процес насилничког понашања својим предлогом да он да новац да би насилници пустили његову унуку да иде кући. Насиље ће у једном тренутку бити усмерено чак и према деди, али тада напетост смирује један од чланова групе, обраћајући се вођи групе, речима: „Немој, личи на мог деду.” То је значајан психолошки моменат, везан за искуствени доживљај једног од чланова насилничке групе. Изговорена реченица указује на пробуђену савест члана групе због подсећања на важну и драгу особу. Реакција тог члана групе ће зауставити даље продубљивање сукоба, ублажиће насиље и довешће до расплета. У завршној фази не долази до остварења потпуног расплета, нити се прича потпуно завршава, него се ток радње прекида питањима, уз обраћање публици, при реализацији импровизација: „А где су сад професори? Где је та полиција?” Тиме се отвара простор за укључивање публике и успостављање креативног интеракцијског односа са њом. Водитељ проф. Милан Мађарев се обраћа публици делујући подстицајно својим објашњењима и психолошким освртом на облик приказаног насилничког понашања. Он подстиче публику да искаже своје мишљење у вези са

приказаним импровизацијама, постављањем питања: Да ли сте препознали насиље на сцени? Које су биле ситуације насилничког понашања? Ко су жртве насиља? Како се понашају насилници? Како реагују ученици на насилничко понашање? Ко ће одиграти кључну улогу у проблемској ситуацији? Како Иванин деда утиче на чланове насилничке групе? Који је најзначајнији психолошки моменат у сценској радњи који ће довести до расплета ситуације?

4. фаза – Завршетак процеса драмског рада и презентација (необавезна)

У презентацији сви учесници заједно са публиком, исказују своје мишљење у вези са приказаним импровизацијама насиља у школи, као и све изражајнијим насиљем које се догађа у друштву. Што је најважније, сви учесници дају предлоге активности у борби против насиља.

Путем разговора и сценске игре настоји се да се насиље препозна, да се одбаци сваки вид насиља, као неприхватљиво понашање у друштву, да се развија свест о потреби колективног решавања насилничког понашања. На тај начин се остварује колективни стваралачки чин у ангажовању критичке свести и активности ученика.

Значај креативне драме и драмског рада са ученицима у оквиру пројекта „Препознавање насиља”

Учешће у креативним, драмским радионицама, везаним за реализацију пројекта „Препознавање насиља”, имало је велики значај у васпитно-образовном развоју ученика, јер је омогућило:

- развијање и одржавање пажње;
- охрабривање вербалних и невербалних изражавања идеја и осећања;
- побољшавање пројекције гласа, артикулације речи (течног и уверљивог гласа);
- развијање слушачких и посматрачких способности;

- слободно изражавање мисли и емоција;
- стицање самопоуздања, важног за живот и рад у будућности;
- развијање креативног мишљења;
- развијање толеранције и разумевања за туђе проблеме и осећања;
- припрема за тимску оријентацију у будућности;
- пружање могућности сагледавања света око себе и упознавање сопствене личности;
- изграђивање вредносног система, позитивног става према уметности, позоришту кроз сценску игру и машту.

7. БИБЛИОТЕКА ПО МЕРИ ТИНЕЈЦЕРА

7. 1. Тинејцери

Адолесценција је период, фаза у одрастању човека, који је праћен разним променама. Промене су често везане за социјализацију тинејцера и за односе са вршњацима и са одраслима. Тај период је обележен разним проблемима, који се јављају због лоше прилагодљивости окружењу, као и због страхова и немира који прате живот адолесцената. Млади људи трагају за својим идентитетом, оптерећени разноврсним питањима. Тај терет, који носе са собом, бива претежак уколико им родитељи и друштвена средина не помогну да га лакше поднесе. Задатак школе и родитеља јесте да их научи како да одрасту. Ако им не пруже очекиване одговоре, млади адолесценти су још више дезоријентисани. Само уз праву подршку и разумевање тинејцери могу да прате процес осамостаљивања, социјализације, интелектуалног и друштвеног развоја.

Преображај, који доживљава адолесцент у свом одрастању, обухвата процес откривања сопственог ја и проналажење свог места у друштву. Друштвена средина много захтева од тинејцера. Од њих се очекује да постану одрасли и одговорни људи. Пред таквим захтевима и очекивањима тинејцери су збуњени и несигурни. „Адолесценција је кризни период, у коме се криза манифестује кроз доживљај себе, односно свести о сопственом идентитету.”²³³ Добра потпора друштвене средине ће им помоћи да се развијају у правом смеру. Важна су свакоко и контрола, брига, а посебно љубав одраслих који представљају битне факторе у процесу тражења и изграђивања сопствених вредности младих људи. Ако се има у виду јединственост сваке личности, тада ће се васпитање и образовање у школи и породици одвијати у правцу изграђивања посебних, индивидуалних вредности сваког детета.

²³³ Драгана Кожовић, *Пубертет не мора да створи хаос у кући* (Београд: Д. Кожовић, 2005), 151.

Адолесцентима је својствено да изражавају претеране реакције на збивања и доживљаје у њиховом окружењу. Често изражена лоша адаптивност, одсуство самопоуздања и емоционалне стабилности могу да доведу до повлачења, изолације и избегавања друштвеног контакта. „Духовни и психички развој младих не зависи само од биолошких чиниоца, него и од амбијента, од друштвеног контекста у коме се налазе. Због тога се део понашања, духовних слика, несналажења, изгубљености може схватити као реакција на свет у коме живе.”²³⁴ Да бисмо могли да разумемо младе морамо да се потрудимо да схватимо и њихово понашање, али и унутрашње процесе, који изазивају спољашње манифестације у виду одређених типова понашања. Није лако адолесцентима да одрасту. Прелазак из детињства у одрасло доба изазива разне промене у личности сваког човека. Трансформација од детета према одраслој особи представља психолошку и духовну промену тинејџера. „Ако одраслу зрелост схватимо као одговорност за себе, онда су млади само „на путу” ка тој зрелости. На том путу постоје задаци и промашаји, остварења и кризе.”²³⁵

У доба пубертета изражена је чулна и емоционална осетљивост. Тинејџери имају потребу за стварањем имица популарне и занимљиве личности. Исправан родитељски став, одржавање правог ауторитета, као и квалитетан однос са наставницима, као школским ауторитетима, изузетно је важно за контролу таквих врста друштвеног понашања адолесцената. Правилно усмеравање, добра комуникација, а посебно разумевање, значиће велику помоћ тинејџерима у њиховом одрастању. По речима Роџера Мекинтајера (Rodžer V. Mekintajer): „Тинејџера треба подстицати да испроба многе вештине, развије интересе и способности и ужива у успеху.”²³⁶ Васпитне смернице родитеља и наставника морају да буду праћене поштовањем деце и младих и њихове комплексне природе. Оспособљавање деце, по мишљењу Барбаре Колоросо (Barbara Koloroso) „на првом месту значи пружање сигурне и безбедне средине за одрастање, пружање безусловне љубави, нежан додир,

²³⁴ Mihaly Szentmartoni, *Svet mladih: psihološke studije* (Pančevo: Bukur book, 2004), 103.

²³⁵ Mihaly Szentmartoni, *Svet mladih: psihološke studije*, 38.

²³⁶ Rodžer V. Mekintajer, *Tinejdžeri i roditelji* (Beograd: „Evro”, 2003), 60.

нежност, као и бригу за њихово физичко, емотивно и духовно добро.²³⁷ Њихов утицај има превасходни значај у личној афирмацији и друштвеној интеграцији тинејџера. Треба знати васпитавати тинејџере. У доба одрастања млади људи доживљавају интензивне промене. Сигурно уточиште адолесцената треба на првом месту да буде породица, али и школа. Помоћи адолесценту значи разумети његову потребу за изграђивањем спољашњег имиџа, потребу да своје личне интересе стављају у први план. Важно је и схватање њихове жеље и тежње за забавом и разонодом. Младост тражи забаву, активности, догађаје и интензивне доживљаје. Тинејџеру је потребно да се нечим озбиљно бави, да има слободно време, али не и празно време. Слободно време се може попунити одмором, разонодом, креативношћу. Празно време се по правилу попуњава 'глупостима'.²³⁸

Живимо у свету веома изражених и брзих друштвених промена које највише дезоријентишу младе људе. Нажалост, такве друштвене околности, психосоцијални услови доводе до поремећаја личности и понашања тинџера. Због тога се у пубертету јављају и девијантна понашања. „Адолесценција је доба огромних и запањујућих физичких промена у мозгу. Као да се многи различити делови преобликују на један сложенији начин неопходан за живот одрасле особе. И могуће је да током ових великих пометњи и промена путање ка разумном понашању једноставно не раде како треба.”²³⁹ Буре пубертета осети сваки тинејџер. Ако се претерано гуши њихов бунт, дете ће у свом даљем одрастању имати више проблема. Трагање за сопственим идентитетом мора да буде пропраћено бунтовничким понашањем. Негирање ауторитета, одбијање послушности су природни процеси који су карактеристични за адолесценцију и у којима млади људи трагају за сопственом личношћу. Њима требају одговори на разна животна питања која им се намећу. Свако претерано наметање ауторитета одраслих само ће гушити могућности да адолесценти превазиђу своје неурозе и конфузије. Пријатељски однос родитеља и наставника им једино отвара простор да се боре са својим немирима. Подршка најближих у њиховој

²³⁷ Barbara Koloroso, *Моје дете, успешно дете* (Zrenjanin: Sezam book, 2010), 23.

²³⁸ Драгана Кожовић, *Пубертет не мора да створи хаос у кући*, 56.

²³⁹ Никол Морган, *Крив је мој мозак* (Београд: Креативни центар, 2006), 25.

околини је рука која их води. То је нужност за којом они вапе. Разумевање њихових комплексних проблема у процесу трагања за идентитетом значе и ослонац и помоћ.

Пубертет је време интелектуалног развоја и представља фазу одрастања. Тада се развијају апстрактни мисаони процеси, разумевање односа међу људима и појавама и гради поглед на свет. Млади људи откривају законитости које владају у природи и свету. Радозналост адолесцената може да гуши и школа. Такво мишљење заступа Драгана Кожовић, која каже: „Један од разлога је што су школски програми генерално одређени према просечном детету, а садржаји се формално сервирају, тако да индивидуална интересовања деце не долазе до изражаја. Сви уче оно што је предвиђено, а не оно што их занима.”²⁴⁰ Школски програми не треба да имају основно усмерење у усвајању наставних садржаја, што подразумева добијање готових информација, а не развијање креативног мишљења. Програми треба да омогућавају развијање способности за решавање проблема. „Ако школа презентује готова знања које ученици треба да памте, онда они нису мотивисани да мисле, а о креативном понашању нема ни говора.”²⁴¹ За интелектуални развој ученика су важни стални подстицаји кроз разноврсне активности. Кључно питање, којим треба посебно да се бави савремена педагогија, односи се на то на који начин мотивисати ученике да уче оно што им је потребно. У истој мери је важно обезбедити у настави могућност да се ученици баве и оним што их интересује. Комбиновањем методичко-дидактичких метода и облика рада у наставној пракси може да се обезбеди квалитетно учење, стваралачки рад и креативно изражавање.

Својим разноврсним програмима и квалитетним услугама школска библиотека може да пружи значајан допринос у интелектуалном, образовном, психолошком, духовном и друштвеном развоју тинејџера. „Програми и службе за младе намењене су да привуку оне чија је старосна доб од 12 до 18 година. Развој личности у младости претходи улози одраслих и остваривању вештина и ставова за занимања и

²⁴⁰ Драгана Кожовић, *Пубертет не мора да створи хаос у кући*, 103.

²⁴¹ Јасмина Шефер, *Евалуација креативних активности у тематској настави* (Београд: Инстит за педагошка истраживања, 2008), 18.

што представља друштвену адаптацију. Поред школских другова истог узраста, породице и наставника, који помажу у овој адаптацији, књиге које су сами млади одабрали, могу највише да понуде адолесцентима који се налазе у процесу развоја личности.²⁴²

Млади адолесценти у специфичној развојној фази имају потребе за припадањем и потребу за сигурношћу. Основане су потребе да воле и да буду вољени. Важно им је дружење и да су прихваћени међу вршњацима. Воле разне забавне садржаје. Проводе време гледајући телевизију, играјући компјутерске игрице, слушајући музику, читајући популарне часописе и књиге. Кроз дружење са вршњацима одвија се њихова социјализација и изграђивање сопственог идентитета. „Друштвене карактеристике адолесцената повезане су са њиховим потребама социјализације и то се дешава када они проширују основу припадности од породице ка вршњацима. Могућности, коју ученици имају да са вршњацима и одраслима комуницирају у библиотеци изван школских активности, постају још битније у овом узрасту.“²⁴³

7. 2. Школска библиотека за тинејџере

У свету је све израженија усредсређеност библиотека на потребе корисника. У том смислу, школска библиотека, посебно библиотека чији су корисници тинејџери, мора да се позабави комплексним потребама младих адолесцената. Намеће се питање: Какве услуге школска библиотека може да пружи да би служила циљевима образовања тинејџера и задовољавала приоритете, склоности и интересовања тинејџера? Школску библиотеку ученици треба да доживљавају као безбедно место у коме воле да бораве и у којем имају осећај припадања.

Нажалост, у Србији школске библиотеке се суочавају са проблемима неодговарајућег простора и опремљености, као и недовољне и неадекватне набавке књига и друге библиотечке грађе. Недостају нове књиге, часописи белетристика и

²⁴² Sjuzan Higin, *Javne biblioteke i službe za mlade* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009), 21.

²⁴³ Sjuzan Higin, *Javne biblioteke i službe za mlade*, 93-94.

стручна литература. Лоше финансирање, тј. издвајање потребних финансијских средстава за набавку књижне и некњижне грађе, потребних техничких средстава онемогућава развијање и осавремењивање школских библиотека. Било би добро да школска библиотека буде у лепо опремљеном простору. Библиотечки простор може да се користи за разне активности и садржаје, као вишефункционални простор: за учење, провођење слободног времена, дружење, састајење после школе, куцање радова, коришћење Интернета, слушање музике, забављање, помоћ у изради домаћих задатака, читање, или једноставно опуштање.²⁴⁴ „У суштини тинејџери кажу да добар простор за тинејџере мора да буде пријатан, забаван, узбудљив, јасно осмишљен, привлачан и неформалан’’²⁴⁵

За школску библиотеку је важно да има одговарајуће функције, добру локацију у школи, опрему и квалитетно особље које ради у библиотеци. Изворе информација треба да понуди школска библиотека и да помогне ученицима да стичу, продубљују и проширују своја знања из разних предмета. Школски библиотекари подстичу ученике на активности, на учење и напредовање у образовању. Они су просветни радници који могу да разумеју развојне потребе младих људи и да им пруже помоћ у учењу и развоју, али и решавању разних проблема са којима се суочавају у свом одрастању. Ученицима много значи квалитетна комуникација са школским библиотекаром. Тинејџерима одговарају дружељубиви, комуникативни, забавни библиотекари, они који су пријатног и модерног изгледа. Треба уверити тинејџере да су библиотекари спремни да им помогну да задовоље њихова интересовања и потребе. Својом личношћу и својим ангажовањем они могу да привуку тинејџере да буду активни корисници библиотечких услуга и да, што је још важније, радо долазе и бораве у библиотеци. Библиотекари имају „задатак да убеди тинејџере да су библиотеке чудесна и пријатељска места.’’²⁴⁶

²⁴⁴ Kimberli Bolan Tejni, *Prostori za tinejdžere*, 10.

²⁴⁵ Kimberli Bolan Tejni, *Prostori za tinejdžere*, 8.

²⁴⁶ Kimberli Bolan Tejni, *Prostori za tinejdžere* (Beograd: Filološki fakultet, 2009), XIII

Креативне и забавно-рекреативне активности могу да заинтересују тинејџере. Важно је да библиотека допре до ученика, послушкујући шта они желе да раде и шта им је потребно. Намеће се питање: Коју врсту програма би тинејџери волели да имају у библиотеци? Спортски су посебно занимљиви и популарни за тинејџере. Спортске теме, којима се могу бавити средњошколци кроз организовање садржаја, везаних за спорт, делују инспиративно на младе људе. Због њихове љубави према спорту једна врста програма, који могу да се реализују у школској библиотеци, су турнири у друштвеним играма, или компјутерским играма. Обезбеђивање столова за друштвене игре, или организовање друштвених игара преко Интернета сигурно би привукли тинејџере у библиотеку. Поред приказивања филмова, читања стрипова, часописа, разговора о књигама, припремања занимљивих програма за разне свечаности у школи, креативних радионица, компјутерске и друштвене игре су интересантне ученицима, као врста забавно-рекреативних садржаја.

Школске библиотеке у сарадњи са јавним библиотекама треба да нуде забавно и стимулативно окружење, које ће обезбедити школске разноврсне активности, али и разоду, омогућавајући приступ информационим и културним садржајима. „Укључивање тинејџера је кључни елемент за успех било које услуге за младе у јавним и школским библиотекама.”²⁴⁷ Заједничке активности школске и јавне библиотеке, у виду разних сусрета, такмичења, трибина, радионица, културних и забавних програма, могу бити веома стимулативне и плодотворне.²⁴⁸ Задаци школске

²⁴⁷ Kimberli Bolan Tejni, *Prostori za tinejdžere: preobražaj biblioteke korak po korak* (Beograd: Filološki fakultet, 2009), XII

²⁴⁸ Наводимо пример занимљивог пројекта, чија је реализација заснована на сарадњи јавних и школских библиотека.

Пројекат : „Тин библио тим осваја Београд”

Истраживања Библиотеке града Београда и њени статистички подаци показују да мали број средњошколаца користи услуге јавне библиотеке. Резултати више анкета показују да ученици библиотеку сматрају за досадно место, у којем не могу да се забаве.

Почетком школске 2012/13. године Библиотека града Београда је организовала образовни и забавни програм за средњошколце. Пројекат под називом „Тин библио тим осваја Београд” имао је за циљ да привуче средњошколце да долазе у библиотеку, у којој могу да уче, да се друже, такмиче и забаљају. Програм се реализовао у једном такмичарском и два едукативна дела. У Библиотеци „Јован

библиотеке, као и сваке јавне библиотеке, везани су за информативну, образовну, културну и забавно-рекреативну функцију. Школска библиотека по мери тинејџера може да буде само ако омогући разноврсне услуге тинејџерима. Њихове потребе су везане за стицање знања, потребних вештина, добијање информација, али и потребу за културним и забавно-рекреативним садржајима.

Тинејџери имају посебне стилове живота, ставове и размишљања који се често супротстављени ставовима њихових родитеља, наставника и одраслих људи уопште. Млади воле отворену комуникацију, искреност и непосредност. Они имају своје жеље и прохтеве, потребе и интересовања. Организацијом истраживачких и креативних активности, школска библиотека може да омогући тинејџерима задовољавање њихове радозналости и потреба за стваралачким и креативним изражавањем. На тај чин ће им библиотека помоћи да се не баве опасним активностима и да не подлежу негативним утицајима средине и вршњака.

Развој младих је континуирани процес припремања за суочавање са разноврсним проблемима адолесценције и доба одраслих људи. Да би се формирали у квалитетна друштвена, морална, интелектуална и емоционална бића, треба им у школи

Дучић” у Барајеву ученици Средње школе су се такмичили у тенису на „Nintendo Wii” конзолама. Учествовали су и у едукативним програмима: „Помоћ пријатеља” (радионица за средњошколце о томе како им библиотека може помоћи у писању домаћих задатака, састава, семинарских радова) и „Здраво - добро” (мала радионица о здравим стиливима живота). Реализатори програма су били Мирко Марковић и Драган Хреља, фудбалски тренер. Победници такмичења су се пласирали у финално такмичење, које је одржано у Библиотеци града Београда, у Римској дворани, 21. 12. 2012. године. У спортској атмосфери ученици Средње школе у Барајеву имали су прилику да се такмиче са победницима, финалистима великог броја београдских средњих школа. Ученик Александар Крстић, члан библиотечке и библиотечко-драмске секције Средње школе у Барајеву, освојио је 4. место. У програму, који је реализован у 23 школе 5 београдских општина, учествовало је 2983 средњошколаца заједно са библиотекарима и професорима њихових школа.

Учешћем у пројекту, ученици су имали прилику да се увере да библиотека јесте место учења, забаве и дружења. У опуштеној атмосфери, у виртуелној игри развијали су своје такмичарске способности и вештине. Време, проведено у бављењу оваквим активностима, било је драгоцену, испињено садржајима и доживљајима који су обогатили њихову свакодневницу.

Видети: *Панчевачко читалиште*, Tin Biblio Tim osvaja Beograd

<http://www.citaliste.com/content/view/4276/148/lang.la/> (преузето 5. 3. 2013)

обезбедити разноврсне активности у складу са њиховим потребама. Те активности морају бити занимљиве, креативне, али и прогресивне и квалитетно организоване и вођене. „Центар за истраживање политике развоја младих (The center youth Development Policy Research) идентификовао је седам развојних потреба адолесцената: 1. дефинисање личности и независност 2. физичка активност 3. креативно изражавање 4. позитивна друштвена интеракција са вршњацима и одраслима 5. способност и постигнуће 6. структура и јасна ограничења 7. учешћа са циљем.”²⁴⁹

Потребама младих средњошколаца се може изаћи у сусрет у испланираној библиотеци са добром услугом. Потреба за независношћу, за посебним простором у школи, у коме могу да осете самосталност, може да се задовољи управо у библиотеци. У њој могу да се понашају слободно и опуштено. Називајући библиотеку - „чарна кућа”, Миро Вуксановић каже: „У библиотекама дешава нам се најпотпунији сусрет са собом. Тамо се од нас не крије ништа. А најважнији циљ је баш то: Наћи оно што нема тајни.”²⁵⁰ Библиотека може да буде омиљено место за младе људе, где ће они моћи да се друже са својим вршњацима и да учествују у заједничким активностима у опуштеној атмосфери, без било какве напетости и стреса. Са друге стране, ученици могу да допринесу на различите начине раду библиотеке, у вођењу библиотечке делатности, али и учешћем у интересантним креативним активностима. Библиотекар је важан у њиховом укључивању у све те процесе и помаже им да задовоље своје потребе и интересовања. Поред тога, подршком коју им пружа, сарадњом у заједничким активностима, он задовољава и њихове потребе за похвалом, признањем и истицањем значаја њиховог ангажовања.

Живимо у времену духовне закржљалости и подражавању лоших образаца масовне културе. Због одсуства система правих вредности у потрошачком свету, човек се све више удаљава од праве културе и истинског духовног развоја. „Културу треба посматрати у функцији економског и друштвеног развоја. То значи да је култура, по

²⁴⁹ Kimberli BolanTejini, *Prostori za tinejdžere: preobražaj biblioteke korak po korak*, 3.

²⁵⁰ Мирко С. Марковић, *Biblioteca futura* (Београд: Чигоја штампа, 2002), 61.

својој повезаности са начином живота, простором и са уском везом између образовања и друштва недељива од услова потребних за економски напредак.²⁵¹ У све сложенијим друштвеним околностима деца и млади нису у стању да се снађу. Они су збуњени и дезоријентисани. У свету су у порасту криминалитет и наркоманија, који угрожавају духовни развој деце и младих. Једини спас је у сфери образовања и културе. Управо библиотека, као културно-образовна институција, може да допринесе оживљавању очувању и развијању духовности. Она помаже у развоју интелекта и стваралачких потенцијала личности, али и духовне културе.

7. 3. Адолесценти и наркоманија

Наркоманија је постала масовна појава међу адолесцентима. Она се епидемијски шири у савременом друштву. На масовност ширења наркоманије утичу разни биолошки и социјални фактори. Физиолошке промене, које се дешавају у доба пубертета, те разне напетости и страхови који га прате, изазивају код младих адолесцената разне промене личности. На те промене повољно или неповољно утичу разноврсни социјални фактори.

Понашање наркомана је везано за набавку, коришћење и препродају дроге, што је друштвено неприхватљиво. То су нелегалне активности и подлежу правним санкцијама. Наркоманија није само правни проблем, него је врло комплексан и обухвата разне факторе. То се посебно односи на наркоманију адолесцената, која у себи носи елементе криминалних активности.

Данас у свету свакодневно расте број корисника дроге и, што је посебно забрињавајуће, број малолетника међу њима. По неким истраживањима „може се рећи да је између трећине и половине адолесцената код нас пробало неку дрогу, макар једанпут, у чему не заостајемо међу развијеним земљама“²⁵² Разлози због којих млади узимају дрогу се не разликује много у било ком делу света. Они су врло

²⁵¹ Јасмина Нинков, *Библиотеке XXI века* (Београд: Чигоја штампа, 2010), 26.

²⁵² Анђа Бацковић, *Наркоманија* (Београд: Ж. Албуљ, 2003), 13.

комплексни и односе се на радозналост, досаду и жељу да се уђе у свет одраслих. Често су разлози да се избегну тешкоће и проблеми, или да се задовољи жеља за припадањем и прихватањем од стране вршњака, другова или окружења уопште. Постоје разни фактори који повећавају могућност да нека особа постане наркоман. Основни фактори се могу сврстати у 4 групе:

1. друштвени:

- економска криза
- социјална криза
- пад система вредности
- лака доступност дроге
- недостатак превентиве

2. породични:

- поремећени односи у породици
- лоша комуникација
- губитак контроле над децом
- неусклађеност родитељских очекивања и дететових могућности
- одсуство љубави, пажње и разумевања према деци
- презаузетост родитеља пословним обавезама

3. школски:

- изостајање са наставе
- немогућност праћења наставе и постизање лошег успеха у школи
- недостатак превентивних програма
- слаба комуникација на релацији наставник – ученик – родитељ
- квалитет наставних и ваннаставних активности

4. лични:

- емоционални
- одсуство самопоштовања
- лоша социјализација
- лоша комуникација са окружењем
- страхови
- немири
- несигурност²⁵³

Наркоманија је проблем породице, друштва и свих нас. Нико не може да се изолује од тог проблема, јер он има општедруштвени карактер. Овом проблему треба да се посвети посебна пажња и да се свако потруди да да свој допринос у борби против наркоманије. Заједничка борба треба да буде колективни, друштвени чин. То значи: да делујемо превентивно, да спречимо, да заштитимо и себе и друге. Због тога је важно да деца и млади у школи, као установи која их образује и васпитава, стекну не само знања о дрогама, него и неке изузетно важне психолошке и социјалне вештине, које ће им помоћи да се одупру наркоманији.

Васпитно-образовни процес у школи треба да се реализује кроз разноврсне наставне и ваннаставне активности, у којима ће се ученици развијати самопоуздање, мудрост и емоционалну уравнотеженост. Контролом младелачких нагона, емотивних бура, адолесцентних немира они ће моћи да се супротставе негативним утицајима окружења и да одоле разним утицајима ризичних понашања у друштву.

²⁵³ видети шире, Анђа Бацковић, *Наркоманија*, 23.

7. 4. Креативна драма у школској библиотеци - „Наркоманија”

Циљеви:

1. препознавање проблема, везаних за дрогу и скретање пажње на забрињавајући проблем наркоманије;
2. едукација младих људи о наркоманији;
3. указивање на проблем наркоманије кроз сценску игру;
4. драмско приказивање ситуација из школског живота средњошколаца везаних за проблеме трговине и коришћења дроге;
5. буђење интересовања ученика и професора за креативно драмско стваралаштво ученика;
6. отварање простора ученицима за слободне и креативне активности;
7. указивање на значај школске библиотеке у примени креативне драме у настави и ваннаставним активностима;
8. развијање љубави према књизи, библиотеци, драми и уметности.

Задаци:

1. Излагање реалних ситуација у којима су учествовали ученици, били сведоци нуђења и продаје дроге у школи и приказивање тих проблемских ситуација кроз креативни драмски израз.
2. Приказивање искуствених доживљаја младих путем креативне драме и изналажење могућности решења конфликтних ситуација.

Учесници и реализатори креативне драме – ученици, чланови библиотечко-драмске секције, као и неки други ученици и професори Средње школе у Барајеву, заинтересовани за учешће у креативним радионицама. Координатор активности и водитељ радионица – библиотекар школе.

Организација радионица и реализација креативне драме

Значајно искуство у 2011. години, везано за учешће у пројекту „Препознавање насиља”²⁵⁴, инспирисало је библиотекара и ученике Средње школе у Барајеву да наставе да се баве креативним драмским радом у њиховој школи. Учествојући у пројекту и сарађујући са истакнутим драмским радницима, ученици су, заједно са библиотекарком и неким другим професорима школе, имали прилику да се упознају са креативном драмом, као врстом драмског стваралаштва и методом, заснованом на импровизацији људских искустава. Чланови библиотечко-драмске секције су заједно са библиотекарком одлучили да сами покушају да се путем креативне драме баве једном врло озбиљном темом, везаном за наркоманију. Имали су жељу да истражују и да покушају самостално, без помоћи професионалних драмских уметника, да стварају креативну драму. Био је то изазов и надахнуће. Поред проблема насилничког понашања, којим су се бавили у пројекту „Препознавање насиља”, проблеми везани за дрогу, њено коришћење и трговину, су проблеми које су ученици желели да истраже, проанализирају и доживе кроз креативни драмски рад. Учесће у веома важном пројекту им је отворило нове видике, један нови уметнички свет, у коме се могу бавити разним животним проблемима на креативан начин. Реализација креативних радионица се одвијала у школској библиотеци и понекад, због потребе за већим простором, у слободним кабинетима у школи. На креативним радионицама публику су чинили другови и другарице ученика и заинтересовани професори. У једном изузетном стваралачком процесу сви учесници су се бавили проблемом наркоманије, проблемом који угрожава лепоту свакодневног живота деце и младих. До презентације креативне драме је дошло учешћем у програму поводом обелажавања Дана школе.

²⁵⁴ Више о пројекту: „Средњошколци у акцији против насиља”, 24 сата, 15. 06. 2011,

<http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/srednjoskolci-u-akciji-protiv-nasilja/4873.phtml> (преузето 8.

12. 2012)

Ток радионичарског рада

Радионичарски рад се одвијао у 3 фазе.

I фаза – Окупљање ученика, бирање теме, утврђивање идеје, одређивање драмске приче, планирање тока креативних радионица

Циљеви - успостављање комуникације међу ученицима, развијање организаторских способности, развијање оригиналних идеја, развијање мотивације за учешће у креативном драмском раду, развијање жеље за тимским радом

Од свих предложених тема, изабрана је тема – наркоманија. Ученици су испољили своје организаторске способности, укључивши своје другове у креативну драму. Неки су се укључивали у току самог процеса рада, као глумци и као публика. Библиотекар – координатор је помагао ученицима у изражавању идеја, садржаја и предлога реализације. Он је имао улогу водитеља који одржава равнотежу између одабране теме и интересовања ученика. У току процеса рада, када драма већ почне да се развија, библиотекар може да буде више посматрач и да омогући ученицима да се самостално организују. Планиране су радионице више пута недељно у трајању од месец и по дана, колико су то дозвољавале ученичке обавезе у школи. С обзиром да креативни драмски рад подразумева групни рад, у њему могу да учествују разни ученици, и добри, и лоши и просечни; и талентовани и неталентовани. Без обзира на лошије услове за реализацију драмских радионица, везане за неодговарајући простор школске библиотеке, планирано је да се креативна драма реализује у оним облицима у којим је то могуће изводљиво, уз коришћење простора неких слободних кабинета. У сваком случају, оно што је најважније, дошла је до изражаја маштовитост и оригиналност идеја и комплексност искуствених доживљаја ученика, а посебно велико интересовање за овакав вид ваннаставних креативних активности.

II фаза - Приказивање искуственог доживљаја везаног за наркоманију путем драмских импровизација

Циљеви – препознавање проблема наркоманије, проживљавање доживљаја кроз сценски приказ

Од предложених прича изабрана је једна, која садржи доживљај једног од ученика, везан за упознавање са дилерима дроге и његов доживљај изнуђивања и наговарања на коришћење дроге. Ученици су у драми добили своје улоге. Поред главне улоге једног од препродаваца дроге у школи, важне су и улоге главних дилера ван школе. Школску препродавац, наркоман, да би добио дрогу, добија задатак да наговара ученике на коришћење дроге и њихово увлачење у наркоманију. На разне начине он покушава да прода дрогу ученицима изазивајући конфликтне ситуације са онима, који се одупиру том лошем утицају. Комплексне су и улоге његових девојака, бивше и садашње. Девојке су уплетене у опасну мрежу наркоманије. Нарушена је емоционална стабилност девојака. Обе девојке, збуњене, повређене и преплашене, сукобљавају се међусобно, вођене бесом и љубомором. Бивша девојка дилера испољава већу снагу и зрелост и не дозвољава да поново падне под лош утицај бившег младића. Долази до сукоба између дилера и њеног новог младића, што доводи до кулминације радње и до заплета. Девојка, свесна опасности, која прети њеном новом младићу, спречава га да узме дрогу од дилера у тренуцима разочарења и растројства. То доводи до постепеног расплета догађаја. На крају драмског процеса девојка и њен младић остају на сцени и она се обраћа публици речима: „У реалном животу нама се ово дешава сваки дан. Ко ће нама помоћи?”

III фаза – Завршетак креативног процеса рада

Циљеви – успостављање комуникације са публиком, препознавање проблема наркоманије, указивање на његову комплексност, развијање свести код свих учесника у кративној драми о потреби заједничке борбе у заштити младих од наркоманије

Завршетак представе је у виду питања које изазива интеракцију са публиком. Упућивањем питања од стране глумаца публици, остварује се намера да се и публика укључи драмски процес. Шаље се порука публици у вези са задатом темом о

наркоманији. Разговор након презентације доприноси размени мишљења и ставова. Сви учесници исказују своје мишљење у вези приказаних драмских импровизација. Публика се укључује и изражава свој став о сложеном проблему наркоманије који угрожава свакодневни живот деце и младих.

Резултати примене креативне драме у решавању проблема наркоманије

1. преиспитивање појава, као што је наркоманија, у свом окружењу кроз непосредно искуство;
2. развијање интересовања и мотивације за бављење овим проблемом;
3. развијање иницијативе за бављење овом темом;
4. превентивно деловање кроз креативни драмски рад;
5. развијање сарадничких односа и квалитетне комуникације;
6. развијање организаторских способности;
7. развијање самопоуздања;
8. упознавање света у коме се живи;
9. упознавање личних снага и слабости;
10. креативно одрастање у процесу креативног драме;
11. развијање духовности;
12. развијање слободе.

8. ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА И МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ

8. 1. Мултикултурализам

Појам мултикултурализам се односи на различитост. „Мултикултурализам је, по мишљењу Андреа Семприни (Andrea Semprini), „идеја или идеал о складном суживоту различитих етничких и културних група у оквиру плуралистичког друштва.”²⁵⁵ „Различитост је пре свега”, како истиче Семприни, „једна конкретна реалност, један људски и друштвени процес, она се остварује кроз људе у пракси њиховог свакодневног живота, а отелотворена је и у историјским процесима.”²⁵⁶ Различитост обухвата етничке, историјске, идентитетске особености, економске и културне неједнакости. Прихватање различитости значи одбацивање једнакости. Мултикултурализам, дакле, подразумева разумевање између појединаца и група људи различитих култура и различитог порекла. Једноставније речено, мултикултурализам је управљање различитостима.

У литератури се сусрећу различите дефиниције мултикултурализма. Милица Живковић издваја дефиницију по којој је мултикултурализам „хетерогеност и плурализам култура унутар неке нације.”²⁵⁷ Појам мултикултурализма је везан са појмом културне разлике и толеранције и подразумева у суштини признавање особености, културних различитости појединца или групе којој он припада. Идентитет појединца зависи од културе групе којој припада. „Мултикултурално друштво мора да обезбеди услове у којима свака култура има право на слободно испољавање свог идентитета, док појединац има право избора да се прикључи групи према којој осећа највећи афинитет.”²⁵⁸ Мултикултурализам подразумева хетерогеност и и културни плурализам. Због тога, по мишљењу Милице Живковић,

²⁵⁵ Andrea Semprini, *Multikulturalizam* (Beograd: Clio, 2004), 147.

²⁵⁶ Andrea Semprini, *Multikulturalizam*, 9.

²⁵⁷ Milica Živković, *Multikulturalizam / Postkolonijalizam = Multiculturalism/ Postcolonijalizm: eseji = essays* (Niš: Grafika Galeb, 2010), 12.

²⁵⁸ Milica Živković, *Multikulturalizam / Postkolonijalizam = Multiculturalism/ Postcolonijalizm: eseji = essays*, 15.

уколико се не допусти слободно испољавање културних различитости сваке заједнице или стила живота, не може се остварити једнак третман свих појединаца.

Вил Кимлика (Vil Kimlika)²⁵⁹ даје своју дефиницију културе и мултикултурализма. Његова пажња је концентрисана на онај тип мултикултурализма који настаје из националних и етничких разлика. „Држава је, дакле, мултикултурална ако њени чланови или припадају различитим нацијама (мултинационална држава) или су имигрирали из различитих нација (полиетничка држава) и ако ова чињеница предствља важан аспект личног идентитета и политичког живота.”²⁶⁰ Националне мањине и етничке групе желе само да сачувају културне особености и да имају право да сачувају и припадање особеној култури и да је развијају као што то имају право чланови већинске групе. Зато држава треба да обезбеди свим националним групама да заштите своје национално припадништво. Вил Кимлика наглашава да у демократском друштву већинска нација ће увек имати могућности да заштити свој језик и своју културу, јер ће имати законодавну власт. Било би правично да исте бенифиције и погодности буду дате и националним мањинама.²⁶¹

Свака друштвена класа има своју говорну средину. Ако се говор посматра као израз језика, који указује на друштвено порекло особа, које говоре тим језиком, он изражава културно наслеђе личности. Култура мањинских народа је везана за њихов језик који је симбол културе и који је везан за породични, економски и религиозни живот. Једна од улога језика је улога преносиоца културе, односно чувара културног и националног идентитета једног народа. У случају када су два језика у блиској вези, или ако се ради о два варијацијама истог језика, комуникација може да се реализује без прилагођавања говорнику, тј. језику саговорника. Такав случај је, на пример, са варијацијама српскохрватског језика, које су сличне. Разлике међу новонасталим језицима: српским, хрватским, бошњачким су веома мале и ови језици

²⁵⁹ Вил Кимлика предлаже либерални модел мултикултурализма, али ставови почивају на политичким елементима. Та политичка парадигма се често потискује под утицајем економске парадигме.

²⁶⁰ Vil Kimlika, *Multikulturalizam: multikulturalno građanstvo* (Podgorica: CID, Zagreb: JASENSKI i TURK, 2004), 33.

²⁶¹ Vil Kimlika, *Multikulturalizam: multikulturalno građanstvo*, 167.

се могу сматрати дијалектима истог језика. Свака заједница има свој дијалекат, свој начин говора, своју традицију коју чува и преноси. Дијалекти представљају облике претходно јединственог језичког система, који су се различито развијали.²⁶²

Различите етничке групе имају потребу да задрже и развијају свој дијалекат. При том, два језика или дијалекта могу да се развијају упоредо или један језик бива потиснут од стране другог. Због тога се дешава да одређене подгрупе једне етничке групе задржавају и негују свој матерњи језик. Неке због ефикасније асимилације употребљавају језик или дијалекат друге етничке групе, а неке подгрупе користе свој језик. Она група, која жели да се потпуно асимилује и прихвати језик већинске етничке групе, временом ће се све више удаљавати од своје сопствене историјске традиције, културе и етничког наслеђа.

За националне мањине је од изузетне важности очување њиховог матерњег језика, а такође и културе и националне традиције. Очување култура различитих народа и етничких група се може остварити на више начина:

1. васпитавањем деце,
2. образовањем,
3. подизањем животног стандарда,
4. остваривањем економске стабилности,
5. административним и законским мерама,
6. јачањем и проширивањем индивидуалних и колективних права,
7. бригом и активностима припадника одређеног народа или етничке групе.

Данас се у Србији не остварује очување културних различитости у процесу образовања и васпитања у оној мери у којој би то требало. Разлог томе је, као што истиче Жолт Лазар, што правна култура још увек није имплементирана на

²⁶²Marko Škorić, Valentina Sokolovska i Žolt Lazar, *Tradicija, jezik, identitet* (Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za sociologiju: Mediteran Publishing, 2008), 76.

одговарајући начин у образовни систем.²⁶³ Идеја о мултикултуралности није сасвим остварена, иако постоје законски оквири за њену реализацију. Све институције друштва, па и образовне, треба да поштују разлике етничких заједница, њихове вредности и културне захтеве. Развој школа у будућности биће у знаку припремања младих генерација за развој сопствене индивидуалности и специфичности у складу са стандардима развијених европских земаља. „Тежња ка развоју мултикултуралности у школском контексту представља адекватан одговор новим образовним потребама друштва, које тежи интеграцији са системима развијених европских земаља.“²⁶⁴

8. 2. Библиотеке и мултикултуралност

Библиотеке у савременом животу постају значајна места социјализације њихових корисника. Јавне библиотеке у многим земљама света, по мишљењу Јасмине Нинков, пружају услуге које омогућавају социјалну интеграцију, дружење различитих категорија људи: незапослених, оних са лошијим образовањем, или припадника различитих маргиналних група. „Дакле, нове библиотеке су место за социјалну интеграцију, за културу, за образовање, за размену информација, за културни туризам и сл.“²⁶⁵

У Манифесту за јавне библиотеке Међународне организације IFLA/UNESCO, унутар документа - Смернице за развој јавних библиотека, указује се на важност библиотека као животних снага друштвене заједнице које су носиоци образовања, културе и информисања. „Јавна библиотека је организација коју оснива, подржава и финансира заједница, било преко локалних, регионалних или државних органа

²⁶³Више о начинима очувања културних разлика видети: Žolt Lazar, „Čuvanje kulture naroda – etničkih grupa“ u *Tradicija, jezik, identitet*, Marko Škorić, Valentina Sokolovska i Žolt Lazar, (Novi Sad: Filozofski fakultet –Odsek za sociologiju: Mediteran Publishing, 2008), 98 – 102.

²⁶⁴Зорица Станисављевић-Петровић и Марија Цветковић, *Димензије развоја мултикултуралности у школској средини*, ТМ ГХХХV, Бр. 4 (Ниш – октобар – децембар, 2011), 1407-1420.

<http://teme2.iunis.ni.ac.rs/public/journals/1/previousissues/teme4-2011/teme%204-2011-14.pdf>

(преузето 5. 6. 2013)

²⁶⁵Јасмина Нинков, *Библиотеке XXI века* (Београд: Чигоја штампа, 2010), 25.

управе, или кроз друге начине друштвеног организовања заједнице. Она обезбеђује приступ знању, информацијама и производима људског духа, путем различитих извора и услуга, и подједанко је доступна свим припадницима заједнице, без обзира на расу, националност, старосно доба, пол, веру, језик, инвалидност, економски и радни статус и образовни ниво.”²⁶⁶ Библиотека, у том смислу, треба да промовише различите културе различитих националних и етничких група. То је могуће остварити на више начина:

1. набавком библиотечке грађе на језику националних и етничких група;
2. организацијом програма посвећених језику и завичајној култури одређене националне или етничке групе;
3. организовањем уметничких и културних изложби;
4. организацијом разноврсних радионица и дискусија на тему културне разноликости;
5. организовањем разговора о усменој традицији одређене националне или етничке групе;
6. организовањем програма традиционалних песама и игара.

8. 3. Мултикултуралност у школској библиотеци

У прошлости су школске библиотеке имале ограничени број активности, највише везаних за наставу матерњег језика. До значајних промена у улогама и функцијама школске библиотеке долази услед промена у организацији и реализацији васпитно-образовног процеса. Применом модернијих образовних технологија, подучавања, унапређивања наставних планова и програма, школска библиотека постаје место које обезбеђује информационе изворе за различите предметне и програмске садржаје. Њене улоге у савременој школи обухватају: понуду различитих извора информација, обезбеђивање процеса подучавања и учења, стицање вештина и примене стечених знања. Тиме школска библиотека постаје значајни фактор процеса учења и деловања

²⁶⁶ IFLA/UNESCO, *Смернице за развој јавних библиотека* (Београд: Народна библиотека и Библиотека града Београда, 2005), 9.

школе као васпитно-образовне установе. Променом природе самог наставног процеса у савременој школи, који постаје истраживачки, школска библиотека мења своје понуђене услуге и обезбеђује разнолике изворе знања и информација у складу са интересовањима и потребама корисника. Она постаје не само место, где се налазе различити информациони извори, него и простор у коме се одвијају духовни и друштвени процеси развоја деце и младих. Према истраживањима Питера Брофија, школска библиотека је „опипљиви израз школског етоса и вредности”.²⁶⁷

Поред ове важне мисије библиотека, по мишљењу Наталије Владиславовне Збаровске, значајна је и организација персоналног приступа у раду са читаоцем.²⁶⁸ То подразумева, са једне стране, коришћење педагошких метода у пружању библиотечких услуга за различите категорије корисника. Са друге стране, то подразумева „формирање код радника библиотеке система вредносних оријентација и мултикултуралних навика у условима отвореног информатичког простора, демократизације и хуманизације, педагошко-психолошку припрему библиотечких стручњака за рад са различитим категоријама корисника с новим информатичким технологијама.”²⁶⁹ „Школски библиотекар је душа библиотеке.”²⁷⁰ Он треба да поседује комуникативне вештине које се огледају у способностима успостављања квалитетних међусобних односа са корисницима, вештинама избегавања конфликтних ситуација, проналажењу адекватног језика и опхођењу са корисницима различитих категорија, уз уважавање њихове различитости и особености.

Школске библиотеке, као и јавне библиотеке, имају задатак да воде бригу о деци младима, нудећи им разноврсне образовне, забавне и културне активности. Њихов задатак је и да негују етничке, културне, језичке и верске различитости код деце и младих. Јасмина Нинков наглашава да су јавне библиотеке „места завичајног

²⁶⁷ Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku* (Београд: Clio, 2005), 49.

²⁶⁸ Видети: Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека као огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству* (Београд: Службени гласник, Инђија: Народна библиотека „Борђе Натшевић”, 2009), 474.

²⁶⁹ Добрило Аранитовић, прир., *Библиотека као огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*, 474.

²⁷⁰ Марија Илић - Агапова, *Јавне библиотеке* (Београд: Библиотека града Београда, 2003), 127.

памћења, подршка локалног духа и обичаја, креатори културне мобилности различитости, места културних и социјалних сусрета, промотери мултикултурализма.²⁷¹ Носиоци таквих важних улога су и школске библиотеке, као веома значајни фактори васпитно-образовног процеса.

Корисници школске библиотеке су различите структуре. Они могу да се класификују према годинама и радним позицијама у васпитно-образовном процесу, али и према томе на који начин користе услуге библиотеке. У библиотеку долазе читаоци књига и новина, корисници интернета, слушаоци музике, корисници слободног времена, учесници у забавно-рекреативним програмима. Школска библиотека мора да да свој допринос обезбеђивању равноправности у образовању и у остваривању културне, етничке, полне и старосне равноправности свих њених корисника. Значајна је улога библиотекара у функционисању школске библиотеке и остваривању њених важних задатака. „Библиотекари могу бити покретачка сила промена у својим заједницама кроз укључивање одређених решења у погледу друштвене разноврсности.“²⁷² Поред дужности библиотекара, везаних за служење знању и универзалном људском праву на образовање, науку и културу, у Кодексу библиотекара Србије се наглашава да „библиотекар темељи однос према кориснику на праву и поштовању, без обзира на расну, националну, верску, политичку и класну припадност и, истовремено, штити његово право на приватност.“²⁷³

Свака библиотека, па и школска, треба да делује подстицајно на уметнички и културни развитак људи. Библиотека представља друштвени простор, где се сусрећу различити људи и различите културе. Према речима Александре Вранеш: „Свакога дана упознајемо се са људима који су у сећање ушускали своје порекло, рођаке и пријатеље, тражећи стално сопствени национални, језички, политички,

²⁷¹Јасмина Нинков, *Библиотеке XXI века*, 92.

²⁷²Sjuzan I. Higin, *Javne biblioteke i službe za mlade* (Beograd, Narodna biblioteka Srbije, 2009), 96.

²⁷³Gordana Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva: Džesi Šir u teoriji i praksi bibliotekarstva 20. veka* (Pančevo: Mali Nemo, 2002), 185.

професионални идентитет.”²⁷⁴ Библиотека треба да истражи потребе својих корисника и утврди које услуге треба да пружи да би им задовољила специфичне потребе. У том смислу је важна сарадња библиотеке са различитим културним организацијама и групама. Остваривање културне улоге се реализује кроз разноврсне културне активности и програме у циљу задовољавања културних потреба различитих категорија корисника. „Допринос библиотеке треба да одражава разноликост култура које су заступљене у заједници. Она треба да обезбеди грађу на језицима на којима се говори и чита и да пружа подршку културној традицији.”²⁷⁵ Библиотеке представљају чуваре духовности и културе. Да би оствариле улогу промотера мултикултуралности, школске библиотеке својим крисницима треба да обезбеде:

- поштовање достојанства и признавање различитости сваког појединца;
- помоћ у реализацији права на слободно изражавање особености сваког појединца или групе;
- испољавање различитости без страха од предрасуда и дискриминације;
- афирмацију посебности;
- пружање могућности припадницима етничких и мањинских група да презентују своје културне особености;
- организовање наставних и ваннаставних програма усмерених на признавање историје и традиције мањинских и етничких група;
- неговање коректних и толерантних односа међу припадницима различитих група;
- одржавање чврстих веза појединаца и група са властитим језиком и културом и њиховим неговањем и развојем;
- помоћ у остваривању интеграције чланова одређене мањинске или етничке групе.

²⁷⁴ Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Предраг Станојевић, ур., *Школски библиотекар сарадник у настави* (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2008), 5 - 6.

²⁷⁵ IFLA/UNESCO, *Смернице за развој јавних библиотека*, 13.

8. 4. Драма „Диван на Савин дан”²⁷⁶

Циљеви

- развијање толеранције и квалитетних међуљудских односа;
- неговање заједништва;
- поштовање различитости (културне, језичке);
- слободно испољавање културних особености припадника различитих група;
- уважавање различитих стилова живота;
- поштовање индивидуалности и слободе;
- развијање маште, способности, инвентивности, интелигенције, емотивности, емпатије кроз драмске стваралачке форме.

Задаци

- организовање ваннаставних и слободних активности у школској библиотеци, посвећених неговању и развијању мултикултуралности;
- анализирање проблема мултикултуралности кроз драмско стваралаштво;
- обезбеђивања сусрета различитих личности и култура у креативном драмском стваралаштву;
- развијање вештине дијалога;

²⁷⁶Кратка драма „Диван на Савин дан” је настала поводом обележавања школске славе Светог Саве с циљем да се обогати свечаност и да школска библиотека (библиотекар и чланови библиотечких секција Средње школе у Барајеву) дају свој допринос обележавању значајних манифестација у школи. Текст драме је написао библиотекар (аутор овог рада), али се у току реализације драме мењао, уз уважавање и укључивање идеја и предлога ученика, глумаца. Пробе при реализацији представе су трајале месец дана. Представа је приказана неколико пута, различитим поводом; један од важнијих је била прослава Дана Библиотеке „Јован Дучић”, а најважнији је био 9. Фестивал кратке драмске форме, који се традиционално одржава у организацији „Пријатеља деце Београда”, на ком је представа добила 1. награду у оквиру категорије кратке драмске форме за средњошколце, а талентоване ученице Николина Бајић и Николина Поповић су добиле награду за глуму. Касније је написана и проширена верзија драме „Диван на Савин дан”.

Драма је изабрана као пример због тематике и мултикултуралне димензије у њеном садржају.

Поред ове драме, неговању мултикултуралности у школи допринела је још једна драма, под називом „Небески народ”, настала као плод заједничког рада библиотекара и ученика библиотечно –драмске секције. Представа „Небески народ” је приказана у Средњој школи у Барајеву, поводом обележавања школске славе. Ова драма изражава особености двеју етничких група, српске и ромске, прожета је пријатељством и поштовањем националних и културних различитости.

- обезбеђивање слободног испољавања властитих ставова, али и уважавање туђих мишљења;
- истраживање и изграђивање животних вредности кроз игру и машту.

Фазе рада

Припремна фаза

- окупљање и анимирање чланова библиотечко-драмске секције и других заинтересованих ученика;
- организација радионице и дискусија на тему културне разноликости;
- избор теме и идеја за стварање кратке драме;
- писање драме;
- подела улога.

Централна фаза

- Реализација драме „Диван на Савин дан”

Драма представља топлу људску причу, испреплетене судбине једне Србијанке и Крајишкиње које повезује истинска пријатељска веза. Поред свих недаћа, које су са собом донела ратна збивања, две јунакиње су успеле да сачувају доброту, пријатељску љубав и снагу духа. Сачуване су и културне и језичке особености, завичајна обележја, локални дух и обичаји, специфичне индивидуалности које нису никад постале сметња у њиховим животима. Прихватање различитости и мултикултуралности је двома храбрим женама дало посебну величину и донело суштинске радости људског живљења.

Посебна запажања

„Диван на Савин дан” је драма која је нека врста завичајног памћења. У њој се сусрећу две варијације српског језика, чије разлике изражавају посебно лепоту језика и чија аутентичност чини овај текст богатијим. На једном уметничком плану се

одвија сусрет различитости, које повезује поштовање, разумевање, прихватање и љубав. Оваква врста креативног рада у школској библиотеци, путем драмског стваралаштва, пружа подршку културним различитостима, развоју локалног духа и обичаја. Школска библиотека својим активностима може да допринесе очувању језика, културе и традиције различитих националних и етничких група. Она омогућава да се кроз културне активности и програме, сличне наведеном, задовољавају културне потребе различитих категорија њених корисника; уважавају различитости и права на приватност и особеност.

9. ХУМАНИСТИЧКА ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА

9. 1. Хуманизам

Хуманизам у општем смислу представља став који у први план ставља човека, његове вредности, способности и потребе. Човек је тек у хуманизму доспео у сам центар пажње, када је афирмисан етички идеал о слободном човеку који треба да буде мерило свих вредности. Хуманизам тежи ка томе да човека учини човечним и да му омогући да развија своје стваралачке снаге и интелектуалне могућности. Мартин Хајдегер наглашава да хуманизам значи „смишљати и бринути да човек буде човечан, а не не-човечан, „инхуман”, то јест изван његове бити.”²⁷⁷ Хуман човек је и слободан човек, достојанствен, интелигентан и одговоран према себи и другима.

Свака особа је јединствена и поседује одређене људске потенцијале. „Особа је засебан духовни свијет обдарен слободним избором те тако твори цјелину неовисну о свијету; ни природа ни држава не могу прећи границе те засебности без њезина допуштења.”²⁷⁸ Сваки појединац треба да буде свестан својих способности, за чији развој је потребна средина у којој ће моћи слободно да бира и да изражава своја осећања.

Свуда у свету су све израженији нетолеранција, дискриминација и друштвене неправде, чиме су угрожене хуманистичке основе друштва. Савремени човек је данас уплашен, узнемирен и несигуран. Највећу конфузију осећају млади, збуњени пред свим изазовима које им доноси савремено доба. Будућност је за њих несигурна, непредвидива и често застрашујућа. Због пораста криминала, они су често изложени различитим видовима нехуманог понашања. Неретко су сведоци или жртве кршења људских права и слобода. У одсуству правих система вредности, млади су збуњени и дезоријентисани. Та вредносна збрка доводи младе у позицију прихватања негативних образаца понашања, друштвено неприхватљивих: насиљу, наркоманији

²⁷⁷ Martin Hajdeger, *O humanizmu* (Niš: Gradina, 1998), 11.

²⁷⁸ J. Maritain, *Cjeloviti humanizam* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989), 21.

деликвенцији, нетрпељивости према националним, религиозним, етничким и културним различитостима.

9. 2. Хуманистичко образовање

Савремено образовање и васпитање треба да обезбеде приоритет општељудских вредности и хармонију човека са друштвом и природом. Хуманистичка основа образовања и васпитања омогућава да се потпуније сагледају смисао, суштина и циљеви човековог развоја, људског битисања, рада, друштвеног ангажовања и самореализовања. Оно треба да се заснива на уверењу да се уз помоћ разума, добре воље и толеранције може постићи напредак и изградња бољег света.²⁷⁹

Према концепцији доживотног учења Међународне организације IFLA /UNESKO поред општег образовања и стицања компетенција у образовном процесу, важно је и развијање самосталности и одговорности у доношењу важних одлука. Поред тога, истиче се још један захтев – боље разумевање људи и света који нас окружује. Научити живети заједно је основа хуманистичке концепције образовања.²⁸⁰ Сходно томе, Иван Илић истиче: „Образовање подразумева развијање независног осећаја за живот и осећаја сродности са заједницом које упоредо прати све више ослањање на сећања ускладиштена на колективно памћење заједнице. Образовне институције представљају жижу овог процеса, који претпоставља место у друштву на коме ће се свако од нас изненада пробудити; место окупљања на коме ће нас други изненадити својом слободом и учинити да постанемо свесни своје.”²⁸¹

²⁷⁹Бранко Јовановић, *Смисао и циљеви хуманистички усмереног васпитања и образовања у савременим условима (Косовска Митровица: Филозофски факултет) Прегледни чланак, 0553-459, 57 (2011), 7-8, п. 596-609.*

<http://documentslide.com/documents/0553-45691108596j.html> (преузето 7. 3. 2014)

²⁸⁰Видети:Elvi Piršl, *Humanistički pristup odgoju i obrazovanju*,

<http://docslide.net/documents/humanisticki-pristup-odgoju-i-obrazovanju.html>

(преузето, 7. 2. 2014)

²⁸¹Ivan Ilić, *Svetkovina svesnosti: poziv na institucionalnu revoluciju* (Niš: Gradina, 1989), 125.

Образовање је у суштини непрекидан процес усавршавања духовно-креативних потенцијала младих и развијања моралности. Због тога се савремено образовање и васпитање треба да концентришу и на развијање моралних вредности младих и залажу за развој хуманих димензија личности сваког појединца. Није могуће градити будућност хуманог друштва без појединаца који не поседују вредности и идеале хуманости. Преображај и развој образовања у будућности треба да се одвија у светлу хуманизације друштва. Хумане могућности образовања се огледају у општем образовању, уметничком изражавању и слободном развоју кооперативних диспозиција личности.²⁸²

Хуманистичка педагогија је оријентисана на појединца као комплексну и јединствену личност. Педагошки циљеви васпитно-образовног процеса односе се на обезбеђивање целовитог развоја појединца, на максимално развијање његових потенцијала. Остваривање хуманистичке концепције образовања може да допринесе развоју личности, хуманистички оријентисане, која ће бити у стању да се бори за очување хуманистичке основе и друштвено-моралних вредности света.

Хуманизам произилази из хуманистичке психологије и филозофије. Хуманистичко образовање има за циљ – свестрани развој сваког појединца. Да би се то остварило, потребно је у образовном процесу подстицати развијање независности, критичког мишљења, креативности и одговорности. Само отворено образовање може бити и хумано. Учење у таквом образовању је истраживачко и креативно. Ако се учење одвија као важан, потребан процес, који се заснива на мотивацији, опажању, поимању и разумевању, тада оно постаје слободан, индивидуални и креативни чин.

Заступајући став да је школа анти-образовна институција, која не може да пружи одговарајуће образовање, Иван Илич истиче да не постоји разлог да се образовање оствари у породичном кругу, у кругу радних и друштвених активности, у новим врстама библиотека и другим центрима.

²⁸² Видети: Sergej Flere, *Образовање за све? Оглед о образовању као чиниоцу друштвене структуре* (Београд: НИР „Дуга“, 1973)

Сергеј Флере је још 70-их година прошлог века истицао повезивање хуманих вредности образовања са потребама рада, које ће се односити на тимски, кооперативни, истраживачки и пројектни рад, где долазе до изражаја стваралаштво и имагинација.

Улога наставника у том процесу је изузетно значајна. Наставник је заједно са ученицима носилац одговорности за исходе учења. Ауторитарна улога наставника се замењује улогом координатора, саветника и помоћника. Од њега се очекује да буде природан, особа од поверења, способан да разуме потребе ученика. Наставник је неко ко подучава ученике о њиховој међусобној вези са другим људима. Наставник има задатак да ученицима укаже на социјалну правду и поштовање људских права. Процес подучавања треба да обухвати анализирање појава, уочавање проблема, развијање критичког мишљења и развијање успешне комуникације. Позитивна клима и сарадничко окружење су неопходни да би се процес стицања знања и способности одвијао неометано. Само повољна клима у процесу учења доводи до ефикасности, а само социјална правда може обезбеди развој целокупних потенцијала личности.²⁸³

Циљ стицања знања је задовољавање потреба појединца и успешно решавање проблема. Знања и способности и свестрано развијање креативних снага су неопходни човеку да би функционисао као друштвено и слободно биће. Успешност таквог функционисања зависи од квалитетне комуникације и друштвених односа које појединац изграђује са другим људима. Важни фактори, који утичу на спопотврђивање и самоостваривање појединца, су одговорност и здравље појединца. На те факторе, са друге стране, утиче знање. По речима Станка Илића: „Унапређивати здравље путем знања значи развијати људске способности као што су: интелигенција, моћ доброг расуђивања и правилног одлучивања, воља, хуманост и друге људске врлине.”²⁸⁴ Човек који успешно решава животне проблеме и задовољава своје личне потребе је човек који поседује знања и способности. Самосвестан човек, поштујући друштвене норме и правила и понашајући се у складу са њима, постаје друштвено корисно биће. Одговоран човек, који поштује друге људе, градећи са њима квалитетне односе, даје допринос развоју друштвене средине. Као такав, он позитивно утиче на друштвене промене. Станко Илић наглашава: „Пошто је човек друштвено биће, које не може да живи усамљено нити да се развија

²⁸³ Видети: Тајана Лјубин Голуб и Златка Козјак Микић, *Osnove psihologije odgoja i obrzovanja – psihologija ličnosti*, web.math.pmf.unizg.hr/.../3_Humanistička_persp... (преузето 7. 3. 2014)

²⁸⁴ Станко Илић, *Креативно образовање: школа будућности* (Београд: Драслар Партнер, 2009), 198.

и самостварује независно од других људи, слобода појединца се може проширивати и његова креативност подстицати само у спрези са друштвом. Зато он мора заједно са другима стварати потребне услове за сопствени развој и самоостварење. При том, он не сме престати да верује у хуманост човека. Управо та могућност позива сваког од нас да будемо отворени према друштвеној средини у којој живимо – да је својим знањем и продуктивним деловањем учинимо бољом и хуманијом. На тај начин постајемо слободни, а наш живот добија потпунији смисао.”²⁸⁵

9. 3. Креативност и хуманизам

Суштинске категорије демократије су једнакост и слобода. Уважавање различитости и аутентичности сваког појединца, омогућавање једнаких права и слободе деловања представљају основу концепције демократског друштва. Васпитно-образовни систем треба да се заснива на хуманистичком приступу који даје слободу избора. Појединац, који има могућност слободног избора, добија и слободу изражавања ставова, мисли и идеја, што представља основу креативног деловања.

Стиче се утисак да дидактичка концепција, коју је предложио Јан Амос Коменски још у 17 веку, не доприноси развоју креативности у школи. Не би било исправно рећи да се она уопште на развија у предметно-часовном систему наставног процеса, али на основу многих критика упућаних школи од стране педагошких стручњака и научних радника, може се закључити да се у школи не посвећује довољна пажња развијању креативних потенцијала личности. Многим познатим уметницима и научницима, попут физичара Исака Њутна, хемичара Луиса Пастера, сликара Леонарда да Винчија, писца Ханса Кристијана Андерсена, композитора Волфганга Амадеуса Моцарта и других, кроз историју школа није допринела у довољној мери развоју њихове креативности. Дешавало се често да способности многих талентованих, врхунских стручњака и уметника не буду препознате, стимулисане, или чак буду лоше вредноване. Сви они су имали лоше резултате у школским

²⁸⁵Станко Илић, *Креативно образовање: школа будућности*, 201.

задацима и учењу, што наговештава чињеницу да постизању њихових стваралачких успеха није пресудно допринела школа. Подстицај за њихов креативни рад је долазио из других извора, ван школског образовања.

Међутим, пракса ипак данас показује да у настави могу да се осмисле и реализују различите педагошке ситуације које ће подстицати креативност. Томе у прилог иду и бројни експерименти, попут оних које је спроводио Торенс (Paul E. Torrance), који су доказали да се у настави може подстицати креативност уважавањем необичних питања и необичних идеја ученика, указивањем на њихове вредности, индивидуалност и оригиналност. Настава може подстицајно да делује на креативно понашање ако ученицима омогући да слободно размишљају, да уочавају проблеме и изналазе најадекватније могућности њиховог решавања.

Хуманистички приступ образовању, по мишљењу Карла Роџерса (Carl Rogers) и неких других аутора, усмерен је ка уважавању ученичких жеља и потреба за знањем, развијању мотивације за учење и омогућавању слободног избора садржаја. Нормативна решења, по којим раде данас школе у Србији, обећавају стварање подстицајне средине за креативни развој. Образовање треба да помогне остварењу социјалне интеграције сваког појединца. У ту сврху је неопходно да се обезбеди слобода избора и могућност слободног изражавања. Са њом су у спрези социјализација и сарадња, важни елементи хуманистичке оријентације у образовању.

Креативно понашање и деловање доводе до самоактуелизације личности. Истичући здраве потенцијале личности, хуманистички психолози наглашавају да су за личност кључне потребе вишег реда, као што су потреба за напретком и развојем, такође и потреба за експресијом и остварењем личних могућности. „Креативност потиче из природне људске тенденције развоја, кажу хуманисти, и уводе концепт самоактуелизације како би допуниле слику сила које гурају, чине и, на неки начин, стварају човека.”²⁸⁶ Занимљиви су ставови Абрахама Маслова (Abraham H. Maslow) који су усмерени на то да је креативна личност и самоостварена личност.

²⁸⁶Тијана Мандић и Ирена Ристић, *Психологија креативности* (Београд: Факултет драмских уметности, Институт за позориште и филм, 2013), 56.

Самоостварени појединац је и хумана личност. Креативна и хумана личност постају једно. Хуман човек поседује природност и спонтаност, способност прихватања и себе и других. Он је слободан и демократичан, самосвестан и креативан. Његова хуманост се огледа у потреби за самоизграђивањем и самопотврђивањем, такође и жељи за помагањем другим људима у њиховом развоју и самоактуелизацији.²⁸⁷

Савременом свету све више требају креативни људи у развоју друштвених делатности. Данас се све више вреднује креативност, како у домену стваралачког развоја појединца, тако и друштва у целини. Креативни ствараоци су неопходни савременом друштву, јер могу да допринесу опште друштвеном развоју. „Допринос развоју креативности младих генерација може се посматрати као потенцијал за њихов каснији активни однос према свету и сопственом животу.”²⁸⁸ Границе креативности појединца условљене су и околностима, историјским тренутком, друштвеним и културним карактеристикама окружења у коме живи.

9. 4. Хуманистичко образовање у школској библиотеци

Креативне радионице су одређене педагошке ситуације, засноване на експерименталној провери деловања креативних активности на образовне исходе васпитно-образовног процеса. Радионице омогућавају повезивање знања са реалним животом. Акцент треба да буде на игри и забави. Кроз игру, слободно и са жаром ученици могу да изражавају своје способности.

Општи циљеви креативних радионица:

- социјални развој,
- емоционални развој,
- развијање сарадничких односа,

²⁸⁷ [Budemu:web.math.pmf.unizg.hr/.../3_Humanistička_persp...](http://budemu.web.math.pmf.unizg.hr/.../3_Humanistička_persp...) (преузето 7. 3. 2014)

²⁸⁸ Славица Максић, *Подстицање креативности у школи*, (Београд: Институт за педагошка истраживања, 2006), 33.

- дружење,
- уважавање индивидуалности и различитости,
- уважавање слободе изражавања,
- развијање маште,
- развијање вештина,
- културни развој.

Занимљиво је размотрити значај и улогу школске библиотеке у остваривању хуманистичке концепције у васпитно-образовном процесу и њено учешће у подстицању креативног деловања ученика у школи. Примери креативног радионичарског рада, који следе, посвећени су развоју хуманистичке димензије процеса васпитања и образовања. Креативне радионице у школској библиотеци су истраживачког карактера и могу да послуже као илустрације за наставну праксу. Наведени примери могу да делују инспиративно на наставнике и библиотекаре, као вид обогаћивања сопственог рада у реализацији наставних садржаја.

Педагошки циљеви креативних радионица: подстисајно деловање школске библиотеке на креативни развој ученика и остваривање хуманистичке концепције образовања.

Истраживачки циљеви: утврђивање постизања педагошких циљева, процена квалитета и ефеката библиотечког креативног рада.

Образовни циљеви: развијање критичности при расуђивању; формирање ставова ученика о хуманости на основу критичког расуђивања.

Васпитни циљеви: упућивање ученика у критичко процењивање различитих схватања о социјалним појавама: шта је хуманост, шта је добро дело; формирање ставова и усклађивање понашања ученика са друштвеном етиком која је прихватљива.

Нагласак у организацији креативних радионица мање на наставним садржајима, а више на начину рада, методама и техникама. Активности у креативним радионицама

треба да буду занимљиве и поучне. На крају је важно испитати квалитет и ефекат креативних активности. Ефекти се могу пратити на основу мишљења ученика о квалитету и ефектима креативних активности у школској библиотеци. Праћење може да се одвија и на основу понашања ученика у току самог процеса рада у креативним радионицама.

За илустрацију програмских активности, везаних за тему – (не)хуманост, описане су две радионице, једна истраживачка, а друга игровна (креативна драма).²⁸⁹

9. 4. 1. Истраживачка радионица – Тема : (Не)Хуманост у школи

Припреме организације радионица

- Разговор са предметним наставницима (напр. наставником грађанског васпитања и наставником српског језика и књижевности) о реализацији радионице у сарадњи са њима
- Окупљање ученика и договор о организовању рада са мањим групама (због малог простора школске библиотеке и због веће ефикасности у раду)

Централни део рада у радионици

- Разговор о хуманости са ученицима (Постављање питања: Шта је хуманизам? Какво образовање треба да буде да би било хуманистичко? Да ли школа у довољној мери развија хуманистичку концепцију? Да ли можете да наведете примере хуманог и нехуманог понашања у школи?)

Библиотекар подстицајно делује на сазнајну делатност ученика. Разговором, давањем упутстава и постављеним питањима он мотивише ученике и припрема их за рад у групама.

²⁸⁹ Креативне радионице су реализоване у библиотеци Средње школе у Барајеву. Осмишљавање, организација и реализација креативног рада, посебно сценског приказивања проблема (не)хуманости у школи, представља резултат заједничких идеја, ангажовања и активности ученика, учесника у креативним радионицама, и аутора овог рада.

- Организација групног рада

Групе добијају конкретне задатке. Једна група на Интернету и у књигама тражи шире информације о значењу појма хуманизма; друга група има задатак да по избору књижевног дела, доступне књиге из књижног фонда школске библиотеке, изложи пример хуманог чина, дела, лика; трећа група добија задатак да опише једну реалну ситуацију, доживљај у школи, везану за (не)хумано понашање и четврта група треба да цртежом, сликом, прикаже проблемску ситуацију хуманог или нехуманог понашања.

Прва група је тражила потребне информације у социолошкој и филозофској литератури и на Интернету; записала и изложила (преко изабраног представника групе) сазнања до којих је дошла.

Друга група је од доступних књига у школској библиотеци изабрала три романа: „На Дрини ћуприја”, „Ана Карењина” и „Злочин и казна”. У роману „На Дрини ћуприја” ученици су издвојили као најхуманији чин саму изградњу моста на Дрини, који представља симбол не само лепоте и трајања, него користи и важности које ће та грађевина имати за будуће генерације. Ћуприја на Дрини је ткала историју касабе, живела живот и делила судбину људи вековима. Као пример нехуманог чина, ученици наводе поступак Ане Карењине, у истоименом роману, када оставља свог сина Серјоју. Без обзира што су испољили разумевање у вези са понашањем и судбином Ане Карењине, ученици ипак сматрају да је последице унутрашњих сукоба овог великог лика највише трпео њен син. С друге стране, опроштај и прихватање кћери Ане и Вронског сматрају племенитим делом Алексеја Карењина. У роману „Злочин и казна” убиство, које је починио Раскољников, је, према мишљењу ученика, најтежи нехуман чин. Упечатљив књижевни лик у овом роману је Соња која је оличење доброте и пожртвованости. Она ће својом оданошћу и пажњом снажно утицати на Раскољникова, помоћи му да врати веру у живот и пробудити љубав у њему.

Трећа група је имала задатак да опише пример (не)хуманог понашања у школи. Ученици су навели три примера: понижавање једног ученика од стране групе ученика; недисциплиновано понашање двојице ученика према професору и пример омаловажавања ученика од стране професора. Као посебан пример хуманог дела наведена је помоћ школе ученику који је озбиљно повређен у саобраћајној несрећи. Пошто је примера нехуманог понашања било више него хуманог, одлучено је да се прошири листа и да група наведе једнак број примера и хуманог и нехуманог чина.

Четврта група ученика је нацртала два цртежа. На једном је била приказана туча у школи, а на другом скупљање новца за болесну другарицу. Ученички цртежи су представљали верно приказивање догађаја на уметнички начин. Објективни свет у тим приказима нашао је израз у уметничкој стварности.

Завршна фаза истраживачког рада

Пре завршетка радионице обавља се разговор са ученицима о примењеним методама и облицима рада. Траже се одговори на постављена питања: Шта вам се највише допало у радионици? Да ли бисте волели да неке друге теме и наставне садржаје обрадите на сличан начин у школској библиотеци? Образложите колико вам је занимљиво бављење таквом врстом активности у школској библиотеци. Да ли школска библиотека може бити занимљиво место за организацију креативних радионица? Колико такав начин рада одговара вашим интересовањима? Зашто? Какав метод рада бисте ви могли предложити?

Библиотекар и ученици заједно праве анализу креативног рада кроз активни дијалог. Ученици износе своја запажања, коментаре и мишљења о истраживачком раду на задату тему. Намеће се закључак да истраживачко и стваралачко приступање теми на различите начине даје могућност комплекснијег сагледавања проблема (не)хуманости у свакодневном школском животу. Наведени примери из реалног живота заједно са примерима из књижевних дела излазе из сфере појединачног, а воде ка сазнавању универзалних истина о хуманом делу као људској вредности.

9. 4. 2. Игровна креативна радионица – Тема : (Не)Хуманост у школи

(сценско приказивање проблемске ситуације путем драмских импровизација)

Креативне активности могу да се организују као истраживачке и игроне. Између креативности и игре постоји нераскидива веза. Кроз игру ученици испољавају креативне импулсе. Игровне креативне активности обухватају процесе откривања проблема, суочавање са њима и изналажење решења и излаза из тих проблемских ситуација. У раду је стављен акценат на драмске радионице са сценским изражавањем одређеног проблема.²⁹⁰

Фазе активности:

Припремна фаза: разговор на тему хуманости, подстицање ученика на размишљање, изналажење примера из њиховог свакодневног живота, избор догађаја за сценско приказивање.

Централна фаза: подела улога, креирање, режирање и приказивање догађаја кроз креативни сценски израз, путем драмских импровизација.

У школској библиотеци је одржано неколико радионица на тему - (Не)Хуманост у школи. Било је веома интересантних предложених прича, заснованих на искуственим доживљајима ученика. Посебно се учинила занимљивом прича о веома добром ученику, који је трпео вршњачко насиље. Често се дешава да одлични ученици бивају дискриминисани због успеха у школи и посвећености учењу, јер се разликују у одређеној мери од својих вршњака, имају другачија размишљања и интересовања. У овој причи реч је била о нежном, наизглед слабашном, али интелигентном и надареном ученику, који је похађао наставу по инклузивном програму, планираном и

²⁹⁰Сценско приказивање одређених проблема (напр. тинејџерских, наркоманије, кризе породице) показало се као веома ефикасан метод рада, применљив у виду ваннаставних и наставних активности, које могу да се реализују у школској библиотеци. У креативним радионицама настале су креативне драме, као што су: „Распад породице“, „Најбољи другови“, „Уз Божију помоћ наћи ћемо спас“, „Лутање тинејџера“ које су креирали заједно ученици Средње школе у Барајеву и школски библиотекар. Упуштајући се у креативно, слободно драмско стваралаштво са ученицима, школски библиотекар је дошао до важних спознаја о подстицајном деловању креативних активности на целокупни развој ученика.

организованом за талентоване ученике. Због тога су му дали надимак „*Инклузија*”, с циљем да га понизе, а не да га „означе” према његовим способностима. *Инклузија* је био предусретљив и добар, помагао је друговима у решавању задатака и објашњавао им наставно градиво. Ипак, баш такав, са тако добрим особинама, сметао је онима који су најмање марили за школу. Двојица ученика, који су имали лош успех у учењу и проблематично понашање, свакодневно су малтретирали *Инклузију*, задиркујући га, упућујући му провокативна питања и погрдне речи. То је било болно за овог доброг и емотивног ученика. Изостајала је и подршка од осталих другова у разреду, а он није хтео да се жали професорима, надајући се да ће можда досадити тим злоћима да се баве њиме и да ће га на крају оставити на миру. Али, то се није догодило. Међутим, у овој причи ипак ће доћи до промене ситуације, захваљујући једној одлучној девојци, другарици из разреда, која се супротставила лошим ученицима. Она је изговорила кључне реченице, обраћајући се лошим ученицима: „Престаните да га малтретирате! То није хумано!” Ове речи су звучале као опомена и осуда. За *Инклузију* су имале још важније значење - подршка, истина и правда. У целој причи ово је био најзначајнији психолошки моменат. Он је показао како је довољно некад да само један човек храбро учини исправно дело, па да тријумфује добро над лошим.

На крају ученица се обраћа публици са питањима: Како су се лоши ученици понашали према *Инклузији*? Зашто су му дали надимак *Инклузија*? Да ли има дискриминације у овој причи? По чему се он разликује од осталих ученика? Како бисте ви поступили у оваквој ситуацији? Образложите о чему сте ви размишљали поводом ове приче. Чему вас је прича поучила?

Завршна фаза: укључивање свих присутних у дамски процес, размена мишљења, исказивање ставова, везаних за развијање хуманистичких вредности у школском контексту.

Запажања и ефекти рада у креативним радионицама

Школска библиотека је специфичан амбијент, занимљив, другачији од осталих школских простора. Активности у школској библиотеци делују подстицајно на

мотивацију ученика. Оне буде жељу за укључивање у истраживачки, креативни процес; подстичу младе да анализирају, истражују, откривају и долазе до спознаје о суштинским својствима неког проблема (конкретно – (не)хуманости у школи), као и проналажењу различитих решења датог проблема. У креативним радионицама се развијају квалитетна комуникација и сараднички односи. Креативне активности у школској библиотеци имају карактер слободних активности у којима ученици трагају за сопственим изражавањем, откривају своје потенцијале и слабости и уче да их прихвате као своје особености. Развијајући сарадничке односе у тимском раду, ученици упознају једни друге, уче вештине квалитетног комуницирања, толеранције и међусобног уважавања. Креативне активности развијају сарадничке односе који су изузетно важни у оријентацији на хуманистичке вредности. Ученици се подстичу на размишљање о различитостима и уче како да их прихвате. Кроз игру и дружење, слободно и креативно, ученици долазе до сазнања о лепоти заједништва и дружења. У свету креативности и маште, у необичном амбијенту, окружени књигама, ученици доживљавају стваралачке полете и откривају радости младелачког живота.

10. ИСТРАЖИВАЊЕ КРЕАТИВНОСТИ У ШКОЛСКОЈ ПРАКСИ

10. 1. Предмет истраживања

Предмет истраживања је анализа значаја школске библиотеке у реализацији васпитно-образног процеса. Предмет обухвата и испитивање важности креативног, стваралачког развоја ученика применом креативних метода рада у реализацији наставних и ваннаставних активности у школи. У вези с тим, обухвата разматрање питања учешћа школске библиотеке као посредника у реализацији наставе српског језика и књижевности и наставе других предмета, али и могућности организације различитих врста и облика ваннаставних активности у школској библиотеци и њихове реализације путем интерактивног, креативног, радионичарског рада. Предмет емпиријског истраживања је, дакле, анализа важности креативних, стваралачких активности у школској библиотеци и њихов утицај на свестрани развој ученика.

10. 2. Циљеви истраживања

Циљеви истраживања обухватају:

- утврђивање значаја школске библиотеке у васпитно-образном процесу;
- испитивање важности њеног учешћа у реализацији наставних активности (у настави српског језика и књижевности и у настави других предмета), као и ваннаставних активности у школи;
- утврђивање модела организације и реализације креативних активности у школској библиотеци;
- креативни развој ученика, везан за њихов психолошки, интелектуални и друштвени статус.

10. 3. Задаци истраживања

Истраживање има задатке који се наводе у следећем тексту:

- организацију и реализацију креативних радионица у школској библиотеци;
- организовање одређених модела креативних истраживачких радионица у решавању различитих проблема и задатака;
- организовање игровних креативних радионица (сценско приказивање одређених проблемских ситуација)
- испитивање мишљења ученика о значају и улози школске библиотеке у развијању креативности;
- испитивање очекиваних позитивних деловања креативног рада у школској библиотеци на целокупни развој ученика.

10. 4. Хипотезе истраживања

- У постојећој школској пракси постоји маргинализација библиотечке делатности и недовољна свест о важности остваривања улога и функција школске библиотеке у процесу образовања и васпитања.
- Школска библиотека не остварује у довољној мери посредничку улогу у реализацији наставе српског језика и књижевности и у настави других школских предмета.
- Недовољно је учешће школске библиотеке у реализацији ваннаставних активности.
- Креативне и стваралачке активности, кроз радионичарски рад у школској библиотеци, у одређеној мери утичу на ефикасније усвајање наставних садржаја, на креативни и свестрани развој ученика.

10. 5. Узорак истраживања

Емпиријско истраживање је спроведено у Средњој школи у Барајеву. Ова средња стручна школа нуди могућност школовања ученика у различитим подручјима рада: пољопривреда, машинство, трговина, економија и подручје личних услуга. Постојећи образовни профили Средње школе у Барајеву су: економски техничар, пољопривредни техничар, машински техничар, трговац, руковалац пољопривредним машинама, мушки и женски фризер.

У истраживању је учествовало 166 средњошколаца. Пошто су одељења у истраживању изабрана по принципу случајног одабира, тј. на основу указане могућности њиховог учешћа у истраживању у току наставног процеса и на основу испољене сарадње предметних наставника и заинтересованих ученика, добијени резултати би требало да буду реални показатељи ставова и мишљења ученика. У истраживању, дакле, нису учествовали само најбољи ученици ове школе, нити одељења са најбољим или изузетно добрим постигнутим успехом. У том случају би резултати овог истраживања сигурно били другачији. Учесници у истраживању су били и ученици одељења која имају лоше или осредње постигнуте резултате у успеху. Аутор овог рада је сматрао да ће се случајним одабиром учесника истраживања добити реалнија слика доживљаја, ставова и размишљања ученика о улози, функцији и важности школске библиотеке у њиховом школском животу и васпитно-образовном процесу уопште.

Истраживање садржи и преглед ставова и размишљања ученика, активних чланова библиотечких секција (библиотечке и библиотечко-драмске). Аутор рада је сматрао да би било занимљиво издвојити ту групу (18 ученика) из целокупне групе испитаника због тога што су они корисници разноврсних услуга школске библиотеке и активни учесници различитих активности које се организују у библиотеци. Резултати анализе њихових одговора на питања из датог упитника су значајни показатељи доживљаја школске библиотеке од стране ученика који имају испољене

мотиве и жељу да бораве у школској библиотеци и да буду корисници њених услуга. Паралелним истраживањем и поређењем резултата добијених анализом одговора целокупне групе испитаника и ове издвојене, мање, групе ученика, намера аутора је била да се утврде стратегије деловања школске библиотеке и размотре могућности и врсте услуга које библиотека у школи може да понуди ученицима да би они развијали читалачке навике, жељу да долазе у школску библиотеку и активно се укључују у њене делатности, што може да утиче стимулативно на креативни развој ученика и да подстиче њихов свеобухватни развој.

10. 6. Методе, технике и инструмент истраживања

Методе истраживања: описна, експеримент и аналитичко-синтетичка

Технике истраживања: анкетирање ученика, поступци процењивања и просуђивања

Инструмент истраживања: упитник за ученике

10. 7. Резултати

Схема 1/1

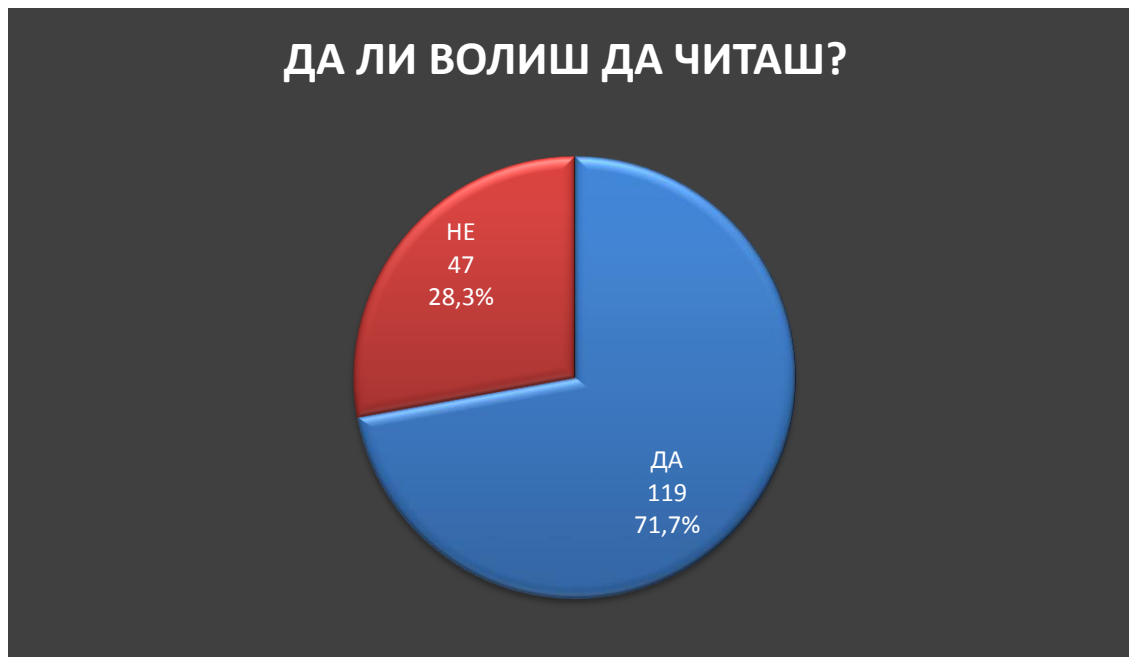
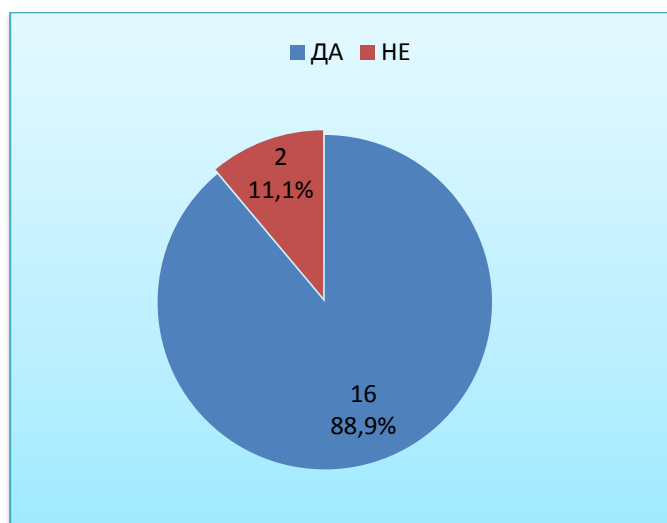


Схема 1/2



Питање бр. 1: Да ли волиш да читаш? На ово питање 119 испитаника (71,7%) је одговорило са - да, а 47 (28,3%) са – не. Овај процентуални однос указује на то да већина ученика воли да чита, што је веома важан показатељ односа према процесу читања, с претпоставком и могућношћу да 71,7 % испитаних ученика има изграђене читалачке навике. 28,3% ученика, који су се изјаснили да не воле да читају, није занемарљив проценат и показује да приличан број средњошколаца немају изграђене читалачке навике и развијену радозналост, интересовање за књигу и читање.

Од укупног броја испитаника 18 ученика су чланови библиотечких секција (библиотечке и библиотечко-драмске). При анкетирању 16 ученика (88,9%) из ове групе се изјаснило да воли да чита, а 2 (11,1%) да не воли. Интересовање и љубав према читању је код чланова библиотечких секција је знатно више изражено у односу према показатељима који су добијени анализом података целокупног броја испитаника. Може да се изведе закључак да чланови секција, организованих у школској библиотеци, самим тим што желе да буду активни чланови, показују да воле библиотеку и негују љубав према књизи и читању.

Схема 2/1

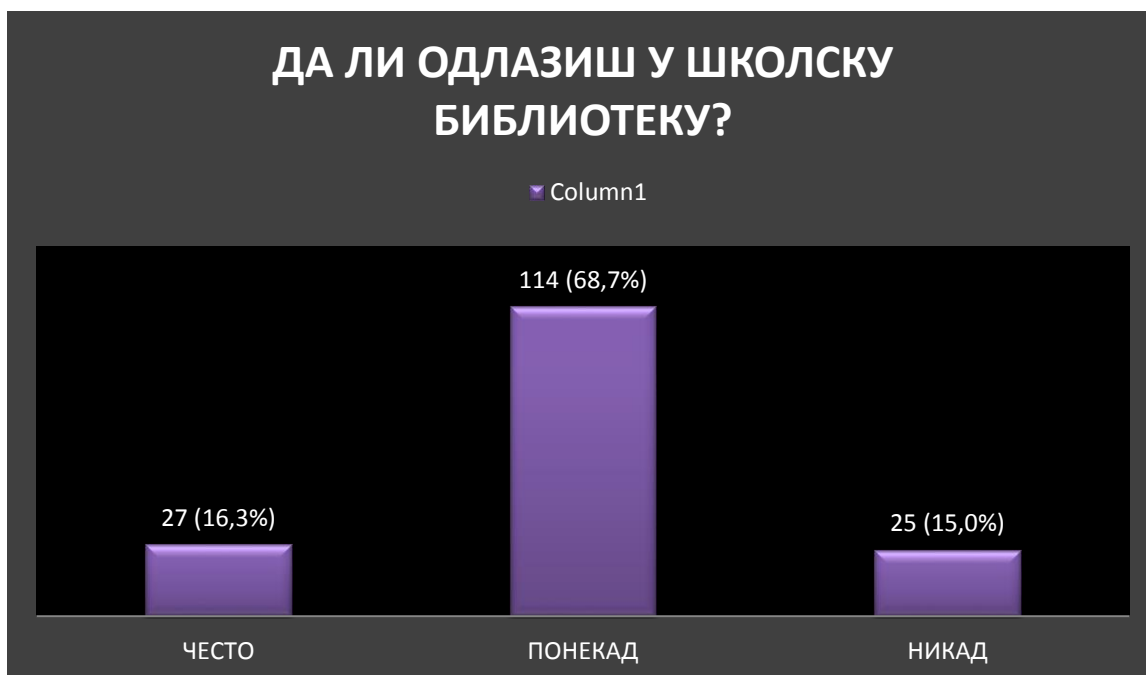
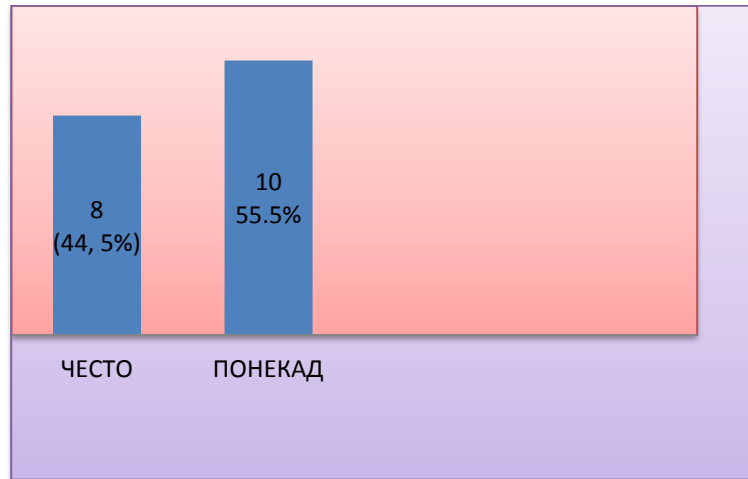


Схема 2/2



На питање да ли одлазиш у школску библиотеку, 27 ученика (16,3%) је одговорило да одлази често, 114 (68,7%) - понекад, 25 ученика (15,0%) је одговорило – никад. Дакле, велика већина (117 према 52) испитаних средњошколаца понекад посећује школску библиотеку, док је приближно сличан број оних који често одлазе у библиотеку и оних који то никад не чине. Ови показатељи отварају важно питање: Да ли је међу онима, који понекад сврате у школску библиотеку, највећи број ученика који узимају примерке обавезне ученичке лектире? Према искуству школског библиотекара, литература која се користи из фонда библиотеке је у највећој мери управо она која је везана за лектуру и наставу српског језика и књижевности. С тим у вези, отвара се још једно питање: На који начин заинтересовати и мотивисати ученике да користе књиге из различитих научних области, да свраћају у школску библиотеку и бораве у њој користећи њене друге, разноврсне услуге? Било би добро да школски библиотекар сарађује са наставницима разних школских предмета, да заједно са њима организује различите наставне и ваннаставне активности у складу са ученичким потребама и интересовањима.

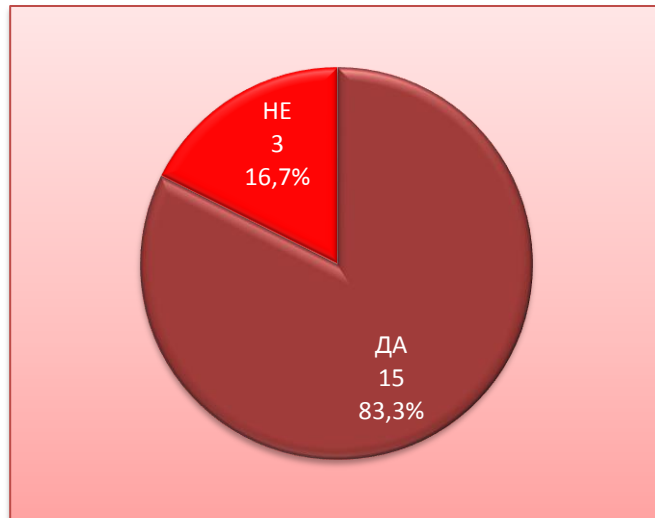
Када је реч о члановима секција, на ово питање 8 ученика (44,5%) је одговорило – често, а 10 ученика (55,5%) је рекло да долазе понекад. За одговор - никад се није определио ниједан ученик. Очекивања су била да се већи број ученика изјасни да

долази често, а не понекад. Искуство аутора рада говори о томе да међу члановима библиотечких секција чешће долазе они који су чланови библиотечке секције, па је претпоставка да су се чланови библиотечко-драмске секције определили за одговор - понекад. Разлике међу члановима секција су везане за врсту интересовања за активности у којима учествују у библиотеци, за карактер тих активности. Континуитет активности се тешко одржава због различитих образовних програма, наставних обавеза ученика, а у вези са тим и тешкоће при проналажењу слободних термина за рад. У оквиру библиотечке секције су укључени ученици који долазе чешће, који се интересују за послове библиотечке делатности, али и ученици који воле да читају, пишу (поезију или неке друге књижевне врсте), рецитују, цртају, баве се неким слободним активностима. Библиотечко-драмска секција окупља заинтересоване ученике за глуму и сценске уметности. Међу овим ученицима има такође оних који имају и нека друга интересовања. Неки од њих су чланови обеју секција. Међутим, активности библиотечко-драмске секције се периодично мање или више интензивирају, зависно од активности припремања представа и од периода у школској години који су везани за свечаности поводом обележавања важних датума и манифестација.

Схема 3/1



Схема 3/2



На треће питање: Да ли је школска библиотека место где радо боравиш? чак 107 испитаника (64,5 %) је одговорило са – не. Потврдан одговор је дало само 59 (35,5 %) од укупног броја ученика. Дакле, више од пола испитаних ученика нема жељу да борави у школској библиотеци, што може да доведе до закључка да већи број испитаника нема навику да долази у библиотеку и није заинтересован за услуге школске библиотеке, тј. нема довољно развијене мотиве и жеље да долази и борави библиотеци. Библиотекар треба да размотри питање организације разноврснијих активности и програма који би пробудили жељу ученика да радо бораве у библиотеци. Било би добро да се у библиотеци организују часови у сарадњи са предметним наставницима. За такве наставне активности је неопходно да школска библиотека има одговарајући простор. Међутим, у случају да је библиотека мала и у њој не може да се реализује час са више од 20 ученика, библиотекар заједно са наставницима може да осмисли различите видове групног рада. Часови допунске и додатне наставе могу да се одржавају у библиотеци. Консултације са ученицима који имају проблем у напредовању и учењу, као и рад са надареним ученицима су важни сегменти образовно-васпитног рада. Креативне радионице, у којима се могу решавати различити проблемски задаци са мањим бројем ученика, такође су веома

занимљив вид стваралачких активности. Школска библиотека може да понуди пријатну атмосферу за учење и креативни рад.

На исто постављено питање чланови библиотечких секција су у већини (15 или 83,3%) одговорили да радо бораве у библиотеци. Разумљиво је и очекивати овакав, па чак и бољи резултат, с обзиром да су они добровољно укључени у активности школске библиотеке. Њихово активно учешће и јесте резултат интересовања, жеља, потреба и љубави према библиотеци. Мали проценат (3 ученика, односно 16,7%) је дао негативан одговор, што је занимљиво за анализу, јер показује да, и поред тога што је неки ученик члан секција библиотеке, ипак не чини то радо, или можда не довољно радо. Искуство школског библиотекара указује на то да се у овом случају ради о ученицима, који се пријаве да буду чланови секција из неких других, њима значајних разлога, а касније испоље недовољну заинтересованост и мотивисаност да бораве у школској библиотеци. Примери из школске праксе показују да се неки ученици заинтересују за друге активности у школи. Дешава се и то да поред својих наставних обавеза немају времена да се посвете ваннаставним активностима. Требало би да школски библиотекар таквим ученицима посвети посебну пажњу и да осмисли начине како да их подстакне да наставе да долазе у библиотеку.

На потпитање 3. питања (Да ли је школска библиотека место где радо боравиш?) Ако си заокружио/ла да, Зашто? ученици су дали следеће занимљиве одговоре:

Схема 3/3

Да ли је школска библиотека место где радо боравиш?

Ако си заокружио/ла да, зашто?

- *Увек сазнам нешто ново и корисно за своје образовање.*
- *Зато што је ту најмирније и може да се ужива.*
- *Често идем у библиотеку због тога што ми много помаже, учим у њој и ту се дешава још много тога.*

- Зато што ми је јако пријатно у библиотеци и осећам се опуштено.
- Због тога што можемо у њој да радимо многе занимљиве ствари.
- Зато што у библиотеци има интересантних активности.
- Због комуникације са људима.
- Тамо често боравим, јер читам доста занимљивих књига.
- Зато што је тамо занимљиво и добијам важне информације.
- Зато што ту стичем нова знања.
- Зато што волим да читам књиге.
- Зато што је у библиотеци топло и пријатно.
- Зато што се ту опустим и заборавим на све.
- Зато што се лепо осећам.
- Зато што ми је потребан мир.
- Зато што је у библиотеци пријатна атмосфера и могу да се посветим књизи.
- Зато што ми је занимљиво и одморим мозак од досадних часова.
- Зато што се осећам опуштено и увек могу да сазнам нешто корисно.
- Зато што је у библиотеци пријатно за боравак и библиотекарка је фина.
- Зато што се у библиотеци осећам много пријатно, могу да учим, причам са библиотекарком и једноставно уживам.
- Зато што се ту осећам слободно.
- Зато што у библиотеци има пуно занимљивих књига.

- Зато што је библиотека место где могу да се склоним од свакодневне буке на ходницима.

Занимљиви су одговори ученика који радо бораве у школској библиотеци. Разлоге које наводе за то су различити. Неки мисле да у библиотеци могу да сазнају нешто ново и стичу нова знања. Други воле да читају и проводе време са књигом. Многи сматрају да је библиотека у школи пријатно место у коме се осећају слободно и опуштено. Поред потребних информација, она може да понуди разне активности. Неки ученици мисле да је библиотека место где се ужива и одмара мозак. То је простор у коме ученици могу да се склоне од свакодневне буке на школским ходницима и нају потребан мир.

Чланови библиотечких секција су дали сличне занимљиве одговоре. Одговори су приказани на схеми 3/4.

Схема 3/4

Да ли је школска библиотека место где радо боравиш?

Ако си заокружио/ла да, зашто?

- Због ваннаставних активности (драмска секција, дружење са мојом драгом професорком и другим ученицима).

- Зато што је много занимљиво и волим да читам.

- Зато што се осећам лепо и увек сазнам нешто ново.

- Зато што ме занима како ради библиотека.

- Зато што сам члан секције и волим да радим разне послове у библиотеци.

- Због креативности ученика који стварају представе, песме и др.

- Волим да проводим слободно време у библиотеци.

- *Зато што се у библиотеци стално нешто дешава.*
- *Пријатно се осећам и професорка је веома пријатна и са њом може да се поразговара на било коју тему.*
- *Због пријатне атмосфере која је увек заступљена у нашој библиотеци и због мноштва књига из којих могу да добијем потребне информације.*
- *Зато што боравак у библиотеци опушта, а и волим књиге, само да нису лектире.*
- *Зато што увек научим нешто ново и обавезно се забавим.*
- *Зато што библиотеци можемо да разговарамо о свему.*
- *Зато што ми је пријатно да будем у друштву са библиотекарком и сваки пут научим нешто ново.*

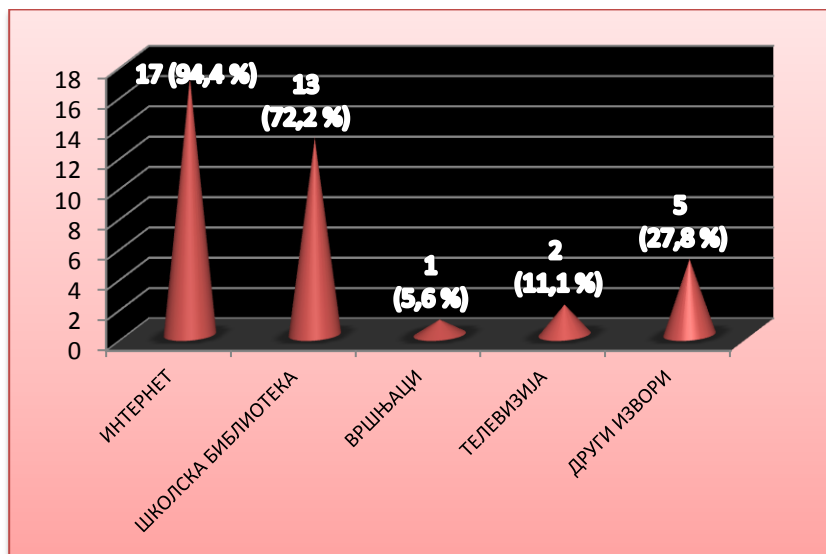
Чланови библиотечке и библиотечко-драмске секције радо бораве у школској библиотеци, због тога што их интересује како се одвија библиотечка делатност. Ови ученици воле да учествују у ваннаставним активностима које се дешавају у библиотеци. Њих занима глума, поезија, књижевност и уметност. Пријатна атмосфера, мноштво књига, разговори са библиотекарком привлаче чланове секција да долазе у библиотеку по потребне информације, мотивише их да проводе своје слободно време у дружењу и забави.

Школска пракса показује да је тешко у средњој стручној школи одредити термин за рад секција. Због специфичних наставних програма (различитих за различита занимања и образовне профиле) школски дан је препуњен наставним обавезама. Због тога је важно да заинтересовани чланови секција, али сви остали ученици у библиотеци користе свако слободно време у току радног дана. Ако довољно заволе библиотеку, ти њени љубитељи и верни чланови ће користити било које слободно време у школи да сврате у библиотеку. Када стекну ту битну навику, библиотека ће им бити успутна станица и незаобилазни кутак у коме ће тражити радост.

.Схема 4/1



Схема 4/2



На четврто питање: Када тражиш потребну информацију, где је обично тражиш? испитаници су имали могућност да се одреде за више одговора. На ово питање 152 ученика (91,6%) су договорили да најчешће траже потребну информацију на

Интернету, у школској библиотеци 31 ученик (18,7%), код вршњака 29 (17,5%), на телевизији 16 (9,6%), а из других извора 5 испитаника (3,0%). Занимљиви су одговори ученика, везани за друге изворе информација: мајку, родитеље, професоре, кућну библиотеку. При анкетирању су се појавили необични одговори на ово питање, као например: неко искусан из породице, другови, трачаре из одељења. Уочљива је велика разлика у параметрима који указују на изворе у којима испитаници траже потребне информације. Чињеница да је Интернет извор у коме 152 испитаника траже информације, а да их у школској библиотеци тражи само 31, а код вршњака приближно исти број (29) указује на то да школска библиотека као извор информација у овом случају много заостаје за Интернетом. Ученици тиме показују да не доживљавају школску библиотеку као информациони центар у пуном смислу те речи.

Одговори ученика, чланова библиотечких секција показују неке друге резултате. Однос између Интернета и школске библиотеке, као извора информација за дате испитанике, у овом случају иде у корист Интернету, али не превише, јер се 17 ученика (94,4%) определило за Интернет, а за школску библиотеку 13 ученика (72,2%) од укупно 18. Један испитаник (5,6%) заокружио је вршњаке као понуђени извор информација, двоје (11,1%) је одабрало телевизију, а петоро ученика (27,8%) се изјаснило да траже потребне информације из неких других извора. Може се закључити да велики број испитаника, чланова библиотечких секција, доживљавају школску библиотеку као место где могу да добију потребну информацију. То није случај када се ради о целокупној групи испитаника, што намеће школској библиотеци и библиотекару задатак да утврди стратегију остваривања своје информатичке функције.

Схема 5/1

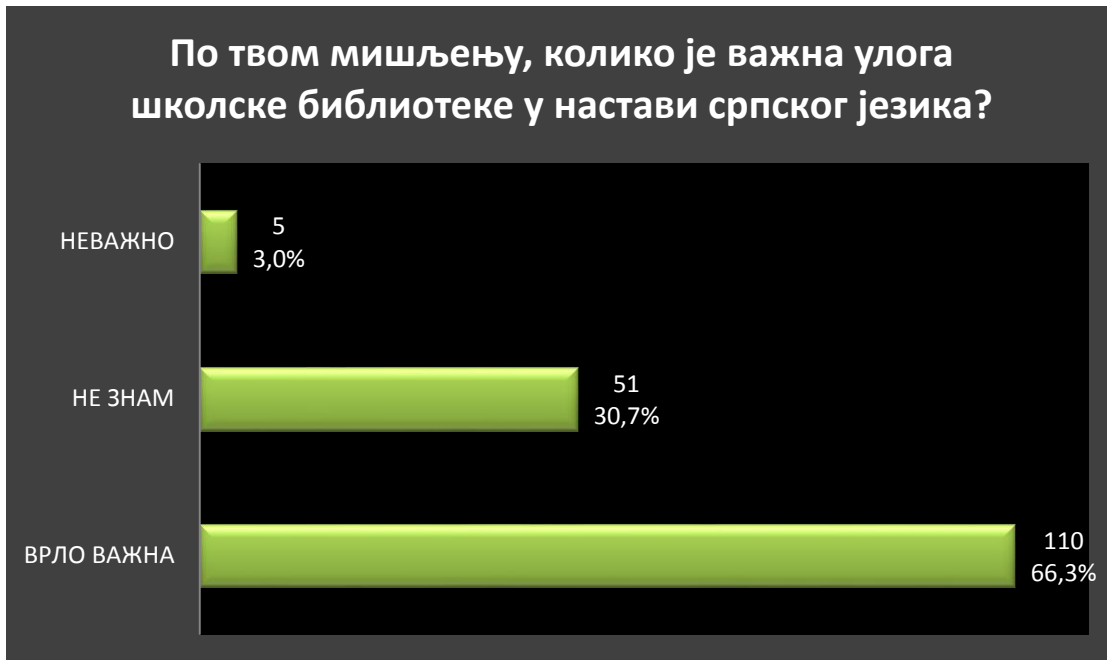
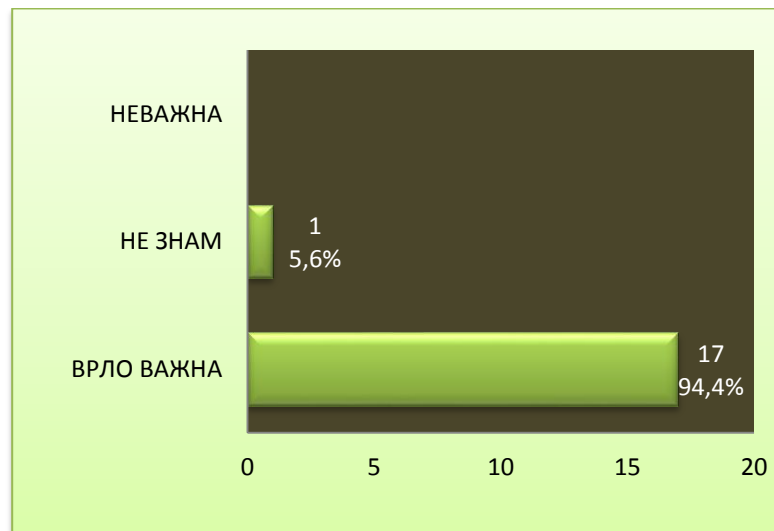


Схема 5/2



На питање: Колико је важна улога школске библиотеке у настави српског језика? 110 испитаника (66, 3%) је дало одговор да је веома важна. За одговор – не знам

определио се 51 ученик (30,7%). Ови ученици немају довољно развијену свест о значајној вези библиотеке и наставе српског језика. Опредeљујући се за овакав одговор, они показују да не знају прецизно у чему се огледа њена важна улога. Петоро ученика (3,0 %) је мислило да је школска библиотека неважна за наставу српског језика. Овакав резултат потврђује веома битну повезаност школске библиотеке са наставом српског језика и књижевности, а одређеност већине испитаника за одговор - врло важна скреће пажњу на доживљај школске библиотеке као битног фактора у реализацији наставе српског језика и књижевности. Процент оних, који не знају да ли је школска библиотека важна или неважна, није занемарљив и показује да прилично велики број испитаника мисли да није од изузетне важности улога библиотеке у том погледу, него да та улога осредње важности.

На основу одговора чланова библиотечких секција на ово питање добијају се другачији показатељи, пошто 17 ученика (94,4%) мисли да је улога школске библиотеке у настави српског језика од изузетне важности, а само један испитаник (5,6%) не зна одговор на ово питање. Одговор – неважна није заокружио у упитнику ниједан ученик.

Схема 6/1

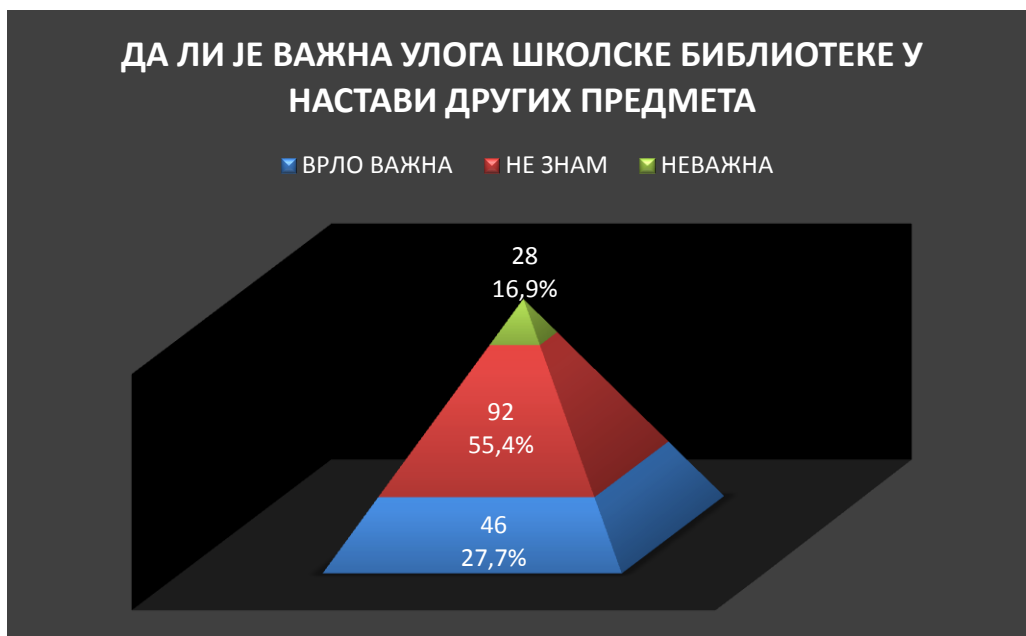
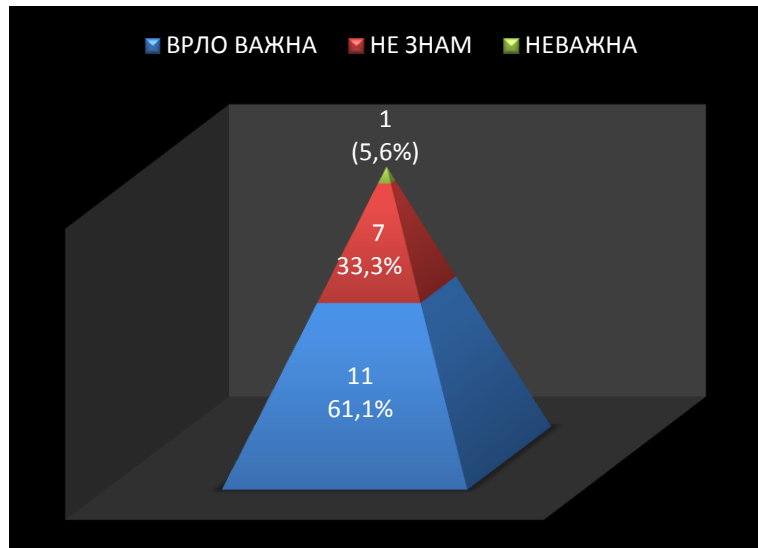


Схема 6/2



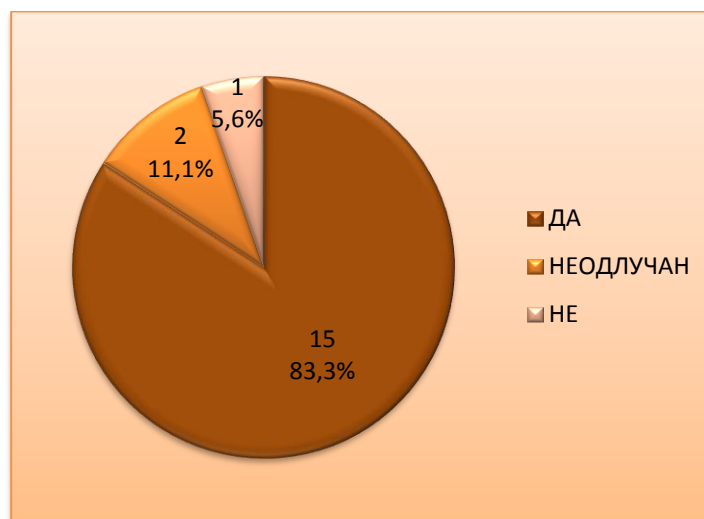
Схеме 6/1 и 6/2 представљају приказ односа изабраних одговора на питање: Да ли је важна улога школске библиотеке у настави других предмета? Према показатељима које даје схема 6/1 може се уочити да је 46 испитаника (27,7%) сматра да је врло важна, 92 ученика (55,4%) не знају одговор на ово питање, а 28 ученика (16,9%) је заокружило одговор – неважна. За разлику од показатеља које даје схема 5/1, према којима највећи број испитаника сматра да је веома важна улога школске библиотеке у настави српског језика, схема 6/1 показује да већина испитаних ученика не знају да ли је у настави других школских предмета њена улога важна или неважна. Мањи проценат испитаника са у овом случају определио за одговор – веома важна. Иако се знатно мањи број (28) испитаника определило за одговор – неважна, ипак тај број није занемарљив.

Схема 6/2 приказује одговоре чланова секција на ово питање о следећем односу: 11 (61,1%) одговора – веома важна, 7 (33,3%) – не знам и 1 (5,6%) одговор је – неважна. Дакле, већина испитаних ученика мисли да је улога школске библиотеке веома важна у настави других школских предмета. Занимљиво је да и међу активним члановима библиотечких секција има доста и оних који су дали неодређен одговор на постављено питање и не увиђају ову значајну улогу библиотеке.

Схема 7/1



Схема 7/2



На питање може ли школска библиотека својим активностима да помогне у задовољавању ученичких потреба и интересовања, више од половине 90 испитаника (54,2%) је потврдно одговорило. Неодлучних је било 51 (30,7%), а за негативан

одговор се определило 25 ученика (15,1%). Већина испитаних ученика сматра да школска библиотека може да задовољи њихове потребе и интересовања. Међутим, то није знатна већина и прилично је велики број ученика који не знају шта да одговоре на то питање. Намеће се закључак да онима, који су неодлучни, неке потребе и интересовања може да задовољи школска библиотека. Истовремено ти испитаници имају неке специфичне потребе и сфере интересовања, за чије задовољавање не може да им помогне школска библиотека својим понуђеним услугама.

У случају опредељености чланова библиотечких секција, што показује схема 7/2, много је већи проценат (15 испитаних ученика или 83,3%) оних који сматрају да школска библиотека може да задовољи њихове потребе и интересовања. Међу њима има и оних који су неопредељени (2 ученика или 11,1%), а само 1 ученик (5,6%) дао негативан одговор, иако су испољили интересовање да буду чланови библиотечких секција и користе различите услуге школске библиотеке.

Схема 8/1

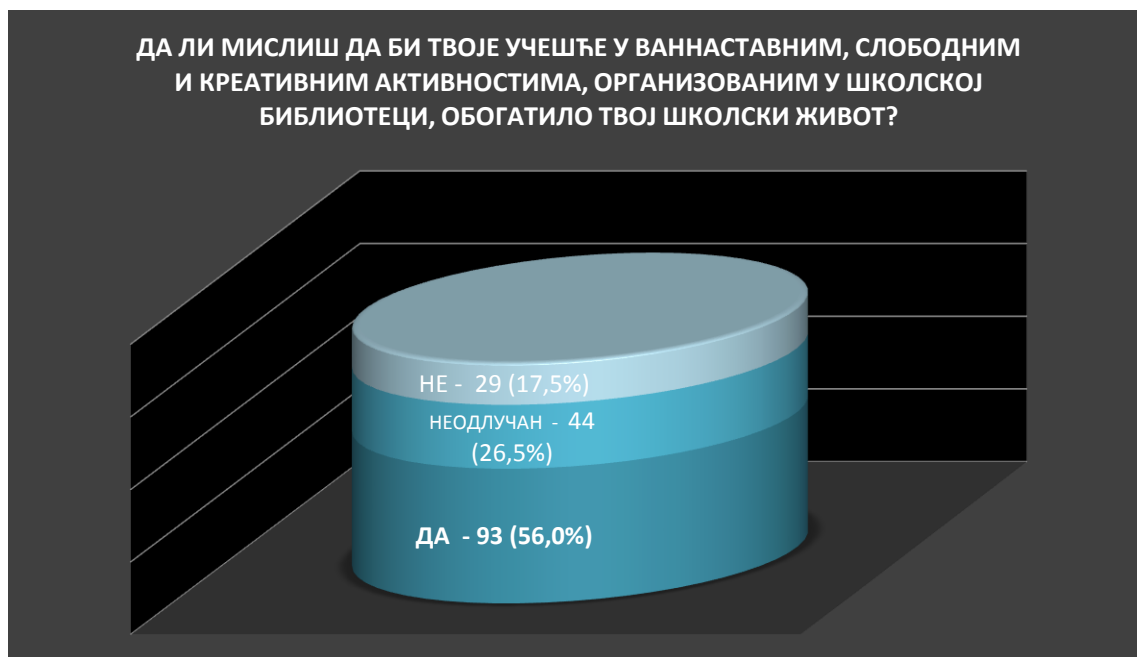
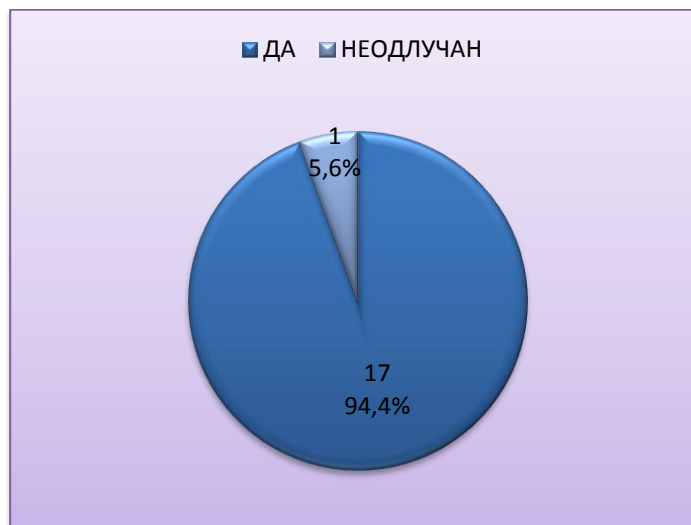


Схема 8/2



На питање бр. 8 (Да ли мислиш да би твоје учешће у ваннаставним, слободним и креативним активностима обогатило твој школски живот?) 93 испитана ученика (56,0%) су одговорили са – да, неодлучних је било 44 (26,5%), а 29 (17,5%) се определило за одговор – не. На основу добијених одговора може се закључити да већина ученика мисли да активности, које може да реализује школска библиотека, могу да обогате њихов школски живот. Међутим, велики је број и оних са неодлучним одговором и одређен број ученика који имају мишљење да им школска библиотека са својим активностима не може учинити школски живот богатијим. Пошто је већина испитаника потврдно одговорила на дато питање, то показује да школски библиотекар у свој програм рада треба да укључе креативне активности. Заинтересованим ученицима у библиотеци могу да понуде занимљиве ваннаставне садржаје, а онима који још увек немају сазнање о значају тих активности у школи, дају подстицај за укључивање у стваралачки рад. Све већим ученичким ангажовањем мотивисаће се и незаинтересовани ученици, којима боравак у школској библиотеци може да унесе промене у свакодневни школски живот.

Ученици, који су чланови библиотечких секција, су у оквиру овог укупног броја испитаника дали следеће одговоре на ово постављено питање: да – 17 (94,4%), неодлучан је био 1 ученик (5,6%). Негативан одговор на ово питање није дао ниједан

члан секција. Скоро сви испитаници из ове групе сматрају да им разноврсне активности, организоване у школској библиотеци, могу да обогате школски живот. Један ученик из ове групе, који нема такво мишљење, заслужује да му се посвети пажња и испитају његова интересовања и потребе.

Схема 9/1

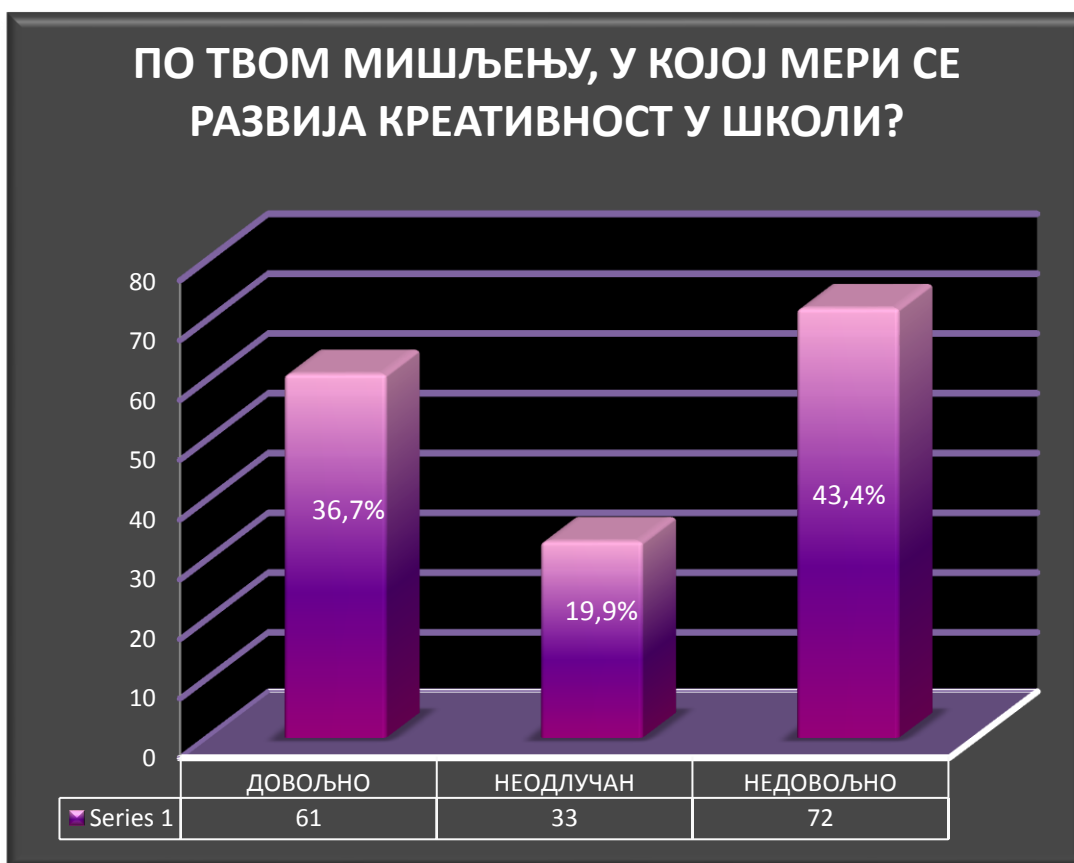
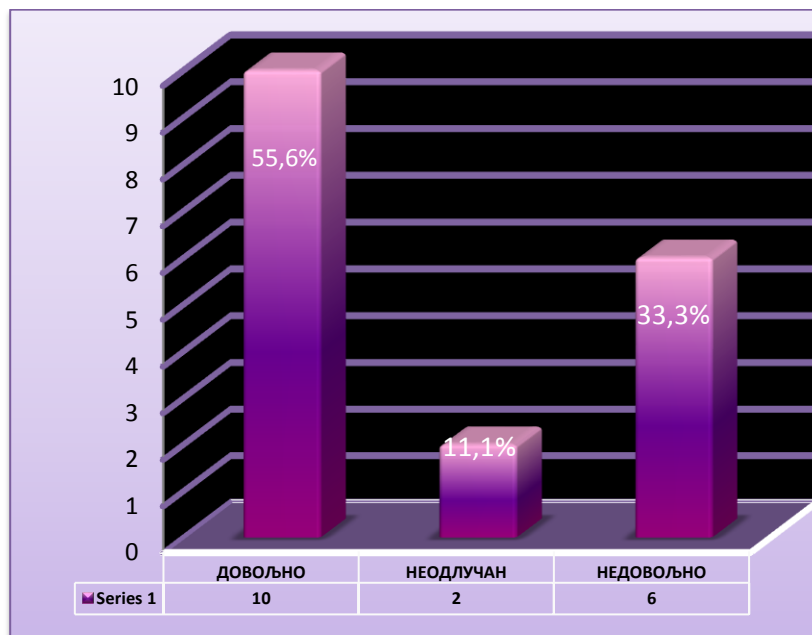


Схема 9/2



На питање у којој мери се развија креативност у школи, 61 испитаник (36,7%) је одговорио да се довољно развија, 72 ученика (43,4%) мисли да се недовољно развија, а 33 ученика (19,9%) је неодлучно по том питању. По овим показатељима већина ученика сматра да се недовољно развија креативност, али није много мањи број оних који имају утисак да се она довољно развија у школи. То упућује на закључак да је непримерено тврдити да се креативност не развија у данашњој школи. Међутим, може се и закључити да се она не развија довољно, јер се за ту тврдњу у овом конкретном истраживању определио највећи број ученика. Због тога би било важно да разноврсни облици креативног рада буду заступљени у што већој мери у школи, једнако у наставним и ваннаставним активностима.

Занимљиво је да међу члановима секција библиотеке такође већина, 10 ученика (55,6%), заокружила одговор – довољно. Остаје претпоставка да су том њиховом ставу допринеле различите школске активности, у којима они учествују, али и активности које се организују у школској библиотеци. У ствари, на основу позитивних мишљења која су износили неки чланови библиотечких секција у разговору са библиотекаром, ова претпоставка може да буде тврдња да је учешће

ових ученика у креативним, слободним активностима у школској библиотеци утицало на мишљење да се креативност довољно развија у школи. Из дате схеме се може уочити да 6 ученика (33,3%) мисли да се недовољно развија креативност у школи, а 2 ученика (11,1%) имају неодлучан став по том питању. Иако су активни чланови секција у библиотеци и баве се неким ваннаставним активностима, 8 испитаника нема мишљење да се креативност довољно развија у школи. Ови ученици вероватно имају више интересовања и сматрају да им школа не омогућава да развијају своје креативне потенцијале. Ово израживање је имало за циљ да испита на који начин школска библиотека може да делује подстицајно на креативни развој ученика. Остаје отворено питање: На који начин школа у целини треба да обезбеди развој креативности?

На питање број 10: На који начин школска библиотека може да подстиче креативност у школи? 103 испитаника (62,0%) су одговорила на ово питање, а 63 испитаника (38,0%) нису то учинили. У истраживању се појавио велики број истоветних одговора. Интересантни одговори испитаника на ово питање су приказани на схеми 10/1 и 10/2.

Схема 10/1

На који начин школска библиотека може да подстиче креативност у школи?

I група одговора (одговори -тврдње):

- *Библиотека може да побољша углед школе и да организује много активности које би децу привукле и очарале.*
- *Школска библиотека може да помогне да се развије култура у школи, које има прилично недовољно.*
- *Библиотека може да организује разне креативне радионице.*
- *Библиотека може да побољша углед школе и да организује много активности које би децу привукле и очарале.*

- Библиотека може да организује нешто интересантно, а истовремено корисно ђацима.
- Библиотека може да мотивише ученике и да их награђује у организованим активностима.
- У библиотеци се може обогатити речник, могу се развијати сараднички односи и самопоуздање.
- Може да обогати на занимљив начин знање и приближи нас вредностима школе које ће утицати на нас саме.
- Отварањем биоскопа, да се прате утакмице да не бих морао да журим кући.
(специфичан предлог)

II група одговора (шири предлози):

- организовањем представа и добијањем нових чланова;
- мотивисањем ученика и чешћим долажењем у библиотеку;
- организовањем неких активности у групама;
- слободним разговорима о темама из живота и проблемима личне природе;
- организовањем забавних радионица;
- постојањем телевизије, радија;
- поседовањем књига из свих области;
- да се уведе у наставу час у библиотеци (веома значајан предлог).

III група одговора (могу да се групишу у следећу листу)

➤ Школска библиотека може да организује разне ствари: ваннаставне активности, секције, радионице, комуникацију са друговима, разне презентације, школске приредбе, читање књига, писање, глуму, рецитовање, фото-секцију, певање, сликање, драмске уметности, разговоре о школским проблемима, дружење, учење, такмичења, забава.

➤ Негативни одговори:

- Не може, јер нема довољно средстава.
- Нема тог начина.

- *Не подстиче.*
- *Не знам шта да напишем.*

На питање: На који начин школска библиотека може да подстиче креативност у школи? од 166 испитаника није одговорило 63 ученика. Да ли то указује на неозбиљни став ученика који нису одговорили на ово питање? Можда је у питању њихов негативни став, који се наслућује из неких негативних одговора, а они сведоче о томе да неки ученици мисле да школска библиотека не може да подстиче у довољној мери креативност, јер нема потребних средстава и могућности. У сваком случају, ови показатељи отварају додатно питање о томе, који је разлог због којег ови испитаници нису били мотивисани да размотре ово питање и искажу своје мишљење. Они, који су одговорили на ово питање, су дали веома значајне одговоре, који указују на могућности подстицајног деловања школске библиотеке на развијање креативности у школи. Организовање разноврсних креативних активности, школских приредби, занимљивих радионица на којима ученици могу да читају, рецитују, цртају, глуме... Све те активности су корисне и интересантне за ученике. Оне обогаћују ученичко знање, подстичу њихову машту, мотивишу ученике на ангажовање и инспиришу на креативност. Квалитетна комуникација, дружење, разговори о школским проблемима и другим животним темама, могу да помогну ученицима да нађу одговоре на разна питања и да пронађу одговарајућа решења на одређене проблеме. Према мишљењу испитаних ученика, све то може да привуче ученике у школску библиотеку и да их мотивише да чешће користе њене услуге. Разноврсним активностима школска библиотека утиче на развијање културе у школи и на побољшање њеног угледа.

Чланови библиотечких секција су на питање на који начин школска библиотека може да подстиче креативност у школи дали сличне одговоре, који су приказани на схеми 10/2.

Схема 10/2

- На који начин школска библиотека може да подстиче креативност у школи?
- читањем књига;
 - интересантним темама;
 - разговорима о школским проблемима;
 - забавним и продуктивним дешавањима;
 - радионицама;
 - секцијама;
 - креативним активностима;
 - представама;
 - приредбама;
 - драмским уметностима;
 - певањем;
 - сликањем;
 - писањем поезије, прича, есеја;
 - давањем слободе изражавања сопственог мишљења;
 - подстицањем талентованих ученика;
 - подстицањем ученика на рад и креативне активности.

Издвојена група ученика, чланова библиотечких секција, су исказали слична размишљања. Њихови ставови су засновани на личним искуствима, стеченим учешћем у библиотечким активностима. Они сматрају да секције, приредбе, радионице, забавне, продуктивне активности и све оно занимљиво, што школска библиотека може да пружи ученицима као њене услуге, може да делује подстицајно на развијање талента, мисаоних процеса и креативних потенцијала ученика.

Схема 11/1

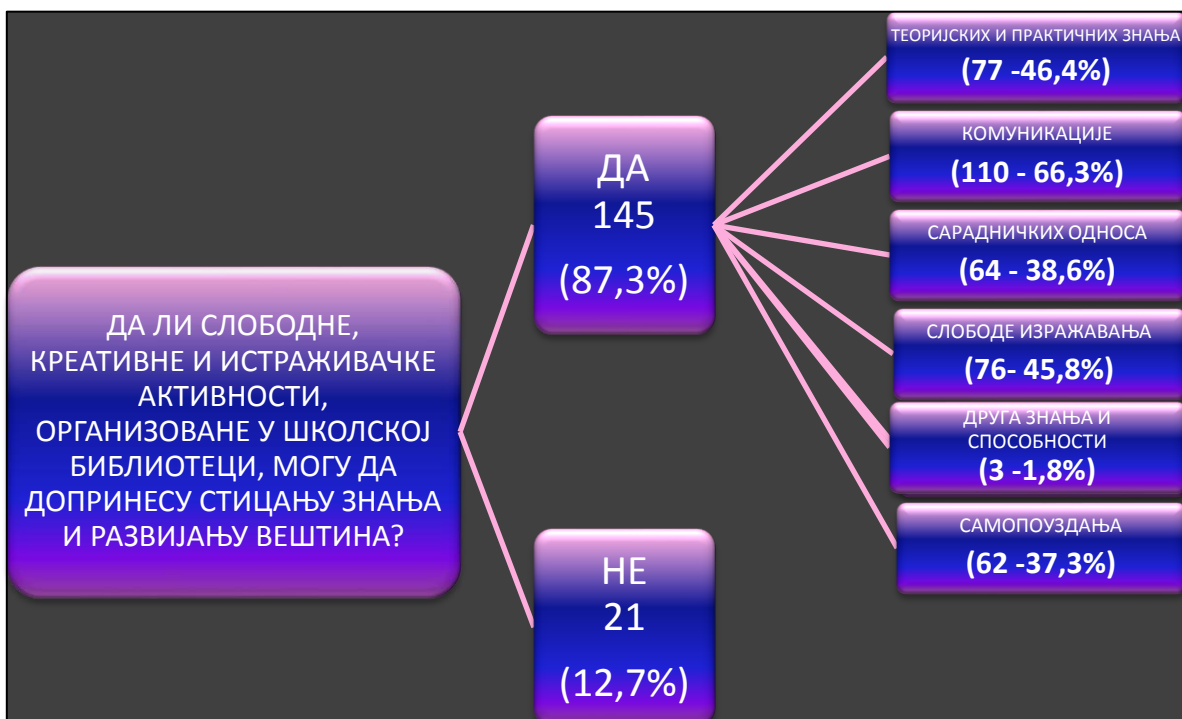
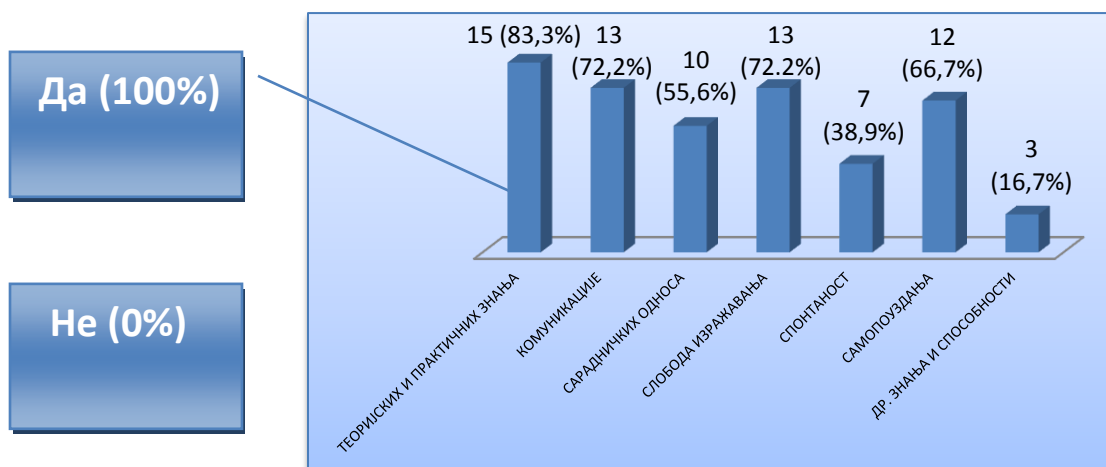


Схема 11/2



Схеме 11/1 и 11/2 дају веома комплексне показатеље на основу одговора на задато питање: Да ли слободне, креативне и истраживачке активности, организоване у школској библиотеци, могу да допринесу стицању знања и развијању вештина? На ово важно питање 145 ученика (87,3%) је одговорило потврдно, а преосталих 21 ученик (12,7%) је изабрао одговор – не. Они који су се определили за одговор – да, имали су могућност да у оквиру постављеног питања изаберу са листе знања и вештине оне, за које сматрају да могу да се развијају у активностима у школској библиотеци. За комуникацијске вештине се определило 110 ученика (66,3%), теоријска и практична знања 77 (46,4%), слободу изражавања 76 (45,8%), сарадничке односе 64 (38,6%), самопоуздање 62 (37,3%), спонтаност 28 (16,9%) и нека друга знања и способности 3 (1,8%) ученика (наведена су знања и способности: креативност, сналажљивост, глума, промишљеност и обогаћивање речника).

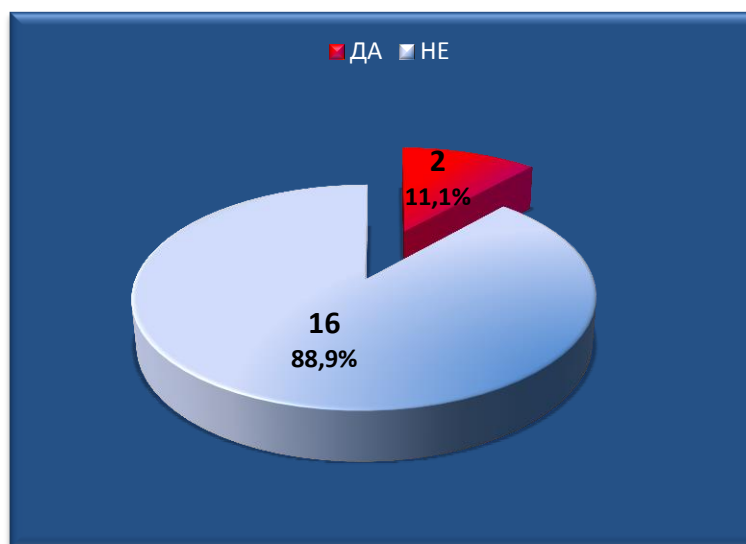
Група испитаника, коју су чинили чланови библиотечких секција, су сви одговорили на ово питања са – да. То указије на чињеницу да креативне активности по мишљењу свих испитиваних чланова библиотечких секција доприносе стицању знања и развијању вештина. Њихово активно укључивање у такве активности доприноси таквом ставу. Листа изабраних знања и вештина, према заступљености у одговорима испитаника је нешто другачија у односу на оне показатеље из схеме 11/1. Практична знања и вештине у упитнику је заокружило 15 ученика (83,3%), комуникацију и слободу изражавања 13 (72,2%), самопоуздање 12 (66,7%), сарадничке односе 10 (55,6%), спонтаност 7 (38,9%) и друга знања и способности 3 ученика (16,7%).

Одговори на ово постављено питање указују на значајну чињеницу да школска библиотека може много да допринесе стицању знања и развијању вештина. У креативним активностима, према мишљењу већине испитаних ученика, остварује се квалитетна комуникација. Радећи у тиму, заједно, ученици се друже и сарађују у решавању проблемских задатака. Стваралачке активности у библиотеци им помажу да развијају спонтаност, самопоуздање, сналажљивост и друге способности.

Схема 12/1



Схема 12/2



Питање бр. 12 гласи: По твом мишљењу, да ли креативне активности у школској библиотеци могу да помогну у решавању животних проблема? 100 испитаних

ученика (60,2%) је одговорило - да на ово питање, а негативан одговор је одабрало 66 ученика (39,8%). Дакле, већина испитаника сматра да им креативне активности, организоване у школској библиотеци, могу да помогну у решавању разних проблема у животу. Није мали ни проценат оних који сматрају да им школска библиотека не може пружити велику помоћ у том погледу. То указује на чињеницу да су проблеми, са којима се ученици суочавају у свом одрастању, веома комплексни и да школа у целини треба да пружа помоћ у развијању ученичких снага и способности за решавање различитих проблемских ситуација.

Већина чланова библиотечких секција 16 (88,9%) су заокружили – да у упитнику као одговор на питање бр. 12. Два ученика (11,1%) су дала негативан одговор. Дакле, већина ученика сматра да креативне активности могу да помогну у решавању разних животних проблема. Према тврдњама чланова секција, њихови искуствени доживљаји и активно учешће у активностима, које организује школска библиотека, довели су до овог процентуалног односа у датим одговорима.

Тешко је младима да пронађу одговарајућа решења различитих проблема са којима се суочавају и зато им је неопходна помоћ породице и школе. Било какве школске активности, које се баве свакодневним проблемима ученика, могу да им помогну да се снађу у проблемским ситуацијама. Понекад је довољан разговор са наставником, библиотекарком да ученик дође до одговора на одређено питање које га мучи. Колико су младалчки проблеми комплексни показују и резултати овог истраживања. Иако већина испитаних ученика сматра да им креативне активности у библиотеци могу помоћи у решавању проблема, ипак велики број је и оних који немају такво мишљење. Можда они мисле да би требало тражити неке друге начине бављења њиховим проблемима. Може се претпоставити да ти ученици сматрају да нису довољне активности у библиотеци, него да се њиховим проблемима треба посветити већа пажња у оквиру целокупног наставног процеса. Било би интересантно испитати разлоге због чега тако размишљају и то би могао да буде предмет неког другог значајног истраживања.

Испитаници који су заокружили – да, на питање – Како? дали су занимљиве одговоре који су приказани у следећој схеми:

Схема 12/3

По твом мишљењу да ли креативне активности у школској библиотеци могу да помогну у решавању животних проблема?

Ако - да, како?

- Причом и проучавањем свакодневних животних проблема, можемо пронаћи решење истих.
- Могу помоћи у томе, што можемо да причамо са другима и нађемо заједничко решење.
- Помоћи ће нам у томе, што ће нам указати на прави пут.
- Могу ми помоћи због тога што са библиотекарком можемо причати о свему и слушати њене савете.
- После креативних активности самопоуздање ми је веће, боље се осећам и пун сам позитивне енергије.
- Помажу ми да лакше решим проблем.
- Можемо доста тога да научимо, па да применимо у животу.
- Комуникацијом.
- Самом подршком неког старијег и стручнијег.
- Зато што се помоћу представа човек пронађе у некој улози и онда зна тачно како да се понаша.
- Тако што нам помаже да се ослободимо и да се поверимо једни другима.
- Кроз активности можемо да заборавимо на проблеме.

- *Кроз разговор, вероватно.*
- *Добијемо паметне савете.*
- *Због слободног изражавања.*
- *Можемо да разговарамо о многим стварима (дрога, насиље).*
- *Кад глумим у некој представи, у којој се решавају неки проблеми, ја то могу да покушам да применим у својој породици.*
- *Понекад можемо да се поистоветимо са неким ликом из представе и да учимо из његових поступака.*
- *Можемо да научимо много из књига и на радионицама.*
- *Отвореним разговором, саветовањем и на основу искуства других.*
- *Библиотекарка воли да помогне, саслуша и поразговара.*
- *Зависи од тога како се библиотекар постави према ученицима. Ако је он ту само да отаља посао и ако је незаинтересован за разговор, неће му се веровати, ма колико те активности биле занимљиве.*
- *Могу ти проширити неке нове видике и пробудити жељу за реализовање сваке дате идеје.*
- *Причом са вршњацима или професорима који нам својим саветима могу помоћи и отворити очи за неке животне ствари.*

У спроведеном истраживању 100 ученика мисли да креативне активности могу да помогну ученицима у решавању животних проблема. На додатно питање о томе на који начин је то могуће, међу овим испитаницима је било доста занимљивих предлога. Анализирањем свакодневних школских проблемских ситуација, кроз разговор и заједничке активности у школској библиотеци, могу лакше да се проналазе решења датих проблема. У креативним активностима ученици могу

слободно да се изражавају, међусобно комуницирају, размењују мишљења и искуства. Оне су извор позитивних емоција и помажу ученицима да развијају самопоуздање. Према одговорима испитаника на постављено питање може се закључити да велики број ученика сматра да ефективност креативних активности у великој мери зависи и од школског библиотекара, његовог ангажовања и односа према ученицима. Својом отвореношћу, срдечношћу, саветима и подршком библиотекар може да помогне ученицима да се лакше суоче са одређеним проблемима. Ако он, као што то истиче један од ученика, не ради добро, није мотивисан за рад, неће му се веровати и неће моћи ни да делује подстицајно на ученике.

Чланови секција су на постављено питање дали следеће занимљиве одговоре који су приказани на схеми 12/4.

Схема 12/4

- По твом мишљењу да ли креативне активности у школској библиотеци могу да помогну у решавању животних проблема?

Ако - да, како?

- *Решавањем породичних проблема, анализирање проблема наркоманије и других проблема младих.*
- *Разменом различитих мишљења.*
- *Разговором са библиотекарком.*
- *На тај начин стичемо знање које ми може помоћи.*
- *Решавањем проблема у представи долазим до закључка како да решим своје проблеме.*
- *Анализом проблема, сагледавањем тих проблема из различитих углова и проналажењем решења.*

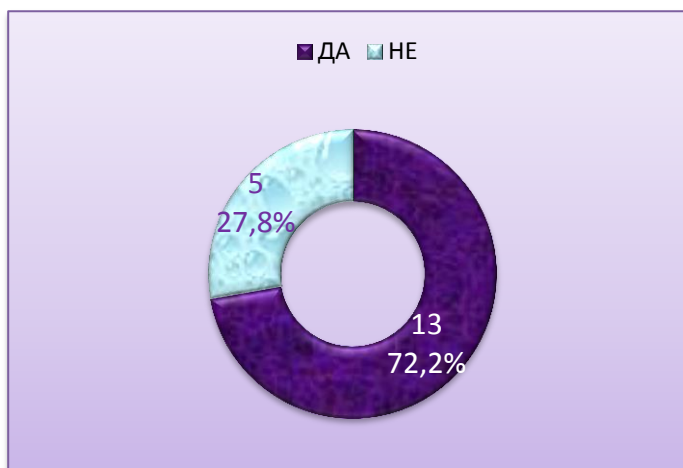
Издвојена група чланова секција у библиотеци у својим одговорима на постављено питање наглашава да креативне активности пружају могућност анализирања

њихових различитих проблема. У таквим заједничким активностима ученици размењују мишљења, деле искуства и баве се комплексним проблемима са којима се суочавају у свом одрастању, као што су наркоманија, насиље, породични и вршњачки проблеми.

Схема 13/1



Схема 13/2



На питање: Да ли ти учешће у креативним активностима у школској библиотеци буди жељу да више боравиш у библиотеци, да читаш и проводиш своје слободно време? 85 испитаника (51,2%) је одговорило – да, а 81 (48,8%) - не. Приближно исти број одређених ученика за један и други одговор указује на то да, иако је незнатна већина дала позитиван одговор, ипак би требало да школска библиотека размотри још неке начине и видове делатности, неке нове стратегије и услуге да би мотивисала ученике да више бораве у њој.

Издвојена група чланова библиотечких секција у већини се определила за одговор – да на ово постављено питање. Тринаест испитаника (72,2%) је изнело мишљење да им креативне активности у школској библиотеци буде жељу да свраћају у школску библиотеку и да ту проводе своје слободно време. Пет ученика (27,8%) из ове групе је на ово питање одговорило – не. Иако је негативно одговорио много мањи број ученика, ипак школски библиотекар треба да има у виду и да је одређен број чланова секција дао негативан одговор на ово питање и да размотри начине како да мотивише те ученике да више бораве у школској библиотеци. Претпоставка је да се ради о члановима секције који не долазе континуирано у школску библиотеку, који су испољили жељу да буду активни чланови библиотеке, али су касније изгубили мотив. Могуће је да таквим ученицима треба библиотека да пружи неке специфичне услуге да би они могли да задовоље своје потребе и интересовања, како би радије боравили у школској библиотеци.

На схеми 13/3 приказани су одговори испитаника на допунско питање (Ако да, зашто?)

Схема 13/3

Да ли ти учешће у креативним активностима у школској библиотеци буди жељу да више боравиш у библиотеци, да читаш и проводиш своје слободно време?

Ако да, зашто?

- Јер ми је од велике помоћи у животу.
- Зато што ме то место опушта и боље се осећам.
- Рад у креативној радионици ме опушта и осећам се слободније.
- Јер се осећам пријатно.
- Подстиче ме да имам више самопуздања.
- Сазнајем више и боље размишљам.
- Зато што су оне извор нових информација и размишљања.
- Ствара ми веће интересовање.
- Подстиче ме да више сазнам о оном што ме интересује.
- Зато што се дружимо.
- Ако је занимљиво, онда желимо да идемо чешиће у библиотеку.
- Зато што ми је лепо.
- Буди ми жељу да читам.
- Због опуштене атмосфере.
- Ако желим да одем у библиотеку, ићи ћу без обзира да ли учествујем у неким активностима.
- Боравак у библиотеци може да пружи растерећење од свакодневних школских обавеза и проблема.
- Брзо ми прође време зато што је занимљиво.
- Зато што се осећам опуштено и растерћено.
- Зато што се дружимо и уживамо у интелектуалним играма.
- Зато што ме то мотивише да читам и сазнам још више.

- Могу да научим много тога и да имам богатији речник.
- Зато што ми је тада много лепо и осећам се угодно.
- Зато што је забавно.
- Подстиче ме на учење.
- Зато што нам се преко радионица отварају врата библиотеке. Радионице уклањају наше предрасуде, приближавају нас књизи.
- До сад нисам имао прилику, па нисам ни знао да је занимљиво.
- Зато што је лакше разумети нешто у другом окружењу.
- Зато што је то подстицај који нас гура напред.
- Не знам ништа друго шта бих радила.

Ученици, који сматрају да креативне активности у школској библиотеци буде жељу да више бораве у њој, у истраживању су дали веома значајне одговоре на постављено питање због чега имају такво мишљење. Њима је било интересантно да учествују у креативним радионицама. Такве активности им буде интересовања и подстичу их на размишљање о разним стварима. Ако је занимљиво у библиотеци, ови испитаници сматрају да ће чешће долазити у њу. Развијаће им се мотивација да читају и траже потребне информације. У креативним радионицама се решавају проблемски задаци, али се нуди и дружење, забава и игра. На тај начин школска библиотека може да се приближи ученицима, а они књизи. Школска библиотека је за ученике специфично окружење које може да их подстакне на активности и пружи помоћ у свакодневном школском животу.

У оквиру одговора на ово потпитање појавили су се у упитнику и негативни одговори испитаника, који нису потпитањем тражени, али имају своју важност и представљају занимљиве показатеље размишљања и ставова ученика. Одговори су приказани су на схеми 13/4.

Схема 13/4

Негативни одговори:

- Не интересује ме толико књига, све што ми треба је Интернет.
- Немам потребу да проводим слободно време у библиотеци.
- Пуно је вруће, а и мало је.
- Ако читам, читам код куће.
- Не волим да читам.
- Зато што не могу све своје слободно време да проведем у библиотеци.
- Немам жељу.

Приказани негативни одговори ученика на питање бр. 13 указују на чињеницу да постоје и ученици који уопште не желе да проводе време у библиотеци. Они траже информације на Интернету, а не у књигама. Овом проблему школски библиотекари треба да посвете посебну пажњу. Разумљиво је да многи ученици имају интересовања за неке друге ваннаставне и ваншколске активности, али је ипак важно да долазе у школску библиотеку, развијају своје читалачке навике и учествују у занимљивим креативним активностима које се организују у библиотеци. За такве ученике би било добро да библиотекар заједно са наставницима осмишљава посебне програме који ће бити у складу са њиховим специфичним интересовањима и потребама. Могли би да се договоре о набавци књижне и некњижне грађе која је занимљива за такве ученике. У библиотеци може да се организује рад различитих секција, слободне и рекреативне активности које би мотивисале ученике да радо свраћају у школску библиотеку.

Схема 13/5 је приказ издвојених одговора чланова библиотечких секција на задато потпитање.

Схема 13/5

Да ли ти учешће у креативним активностима у школској библиотеци буди жељу да више боравиш у библиотеци, да читаш и проводиш своје слободно време?

Ако да, зашто?

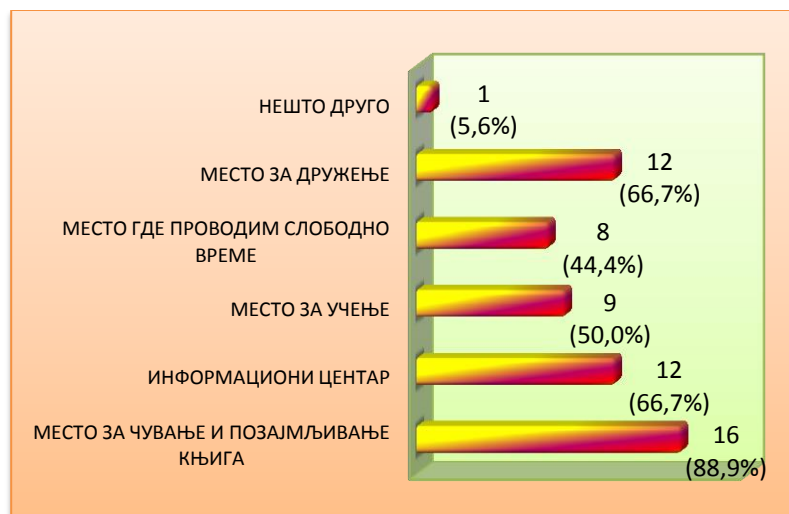
- Помогло ми је у бољем учењу и решавању проблема.
- Зато што деца треба да уче и читају.
- Зато што стичемо нова сазнања.
- Зато што ми је пријатно да будем у библиотеци.
- Зато што читам и причам о разним стварима.
- Зато што ми је пробудило жељу за читањем и разна интересовања.
- Сваки пут се деси нешто занимљиво у библиотеци.
- Зато што ми је веома лепо због многих активности.
- Зато што има друштва и може да се прича о свему.
- Јер све радимо заједно.
- Зато што је то игра и опуштање.

Креативне радионице у школској библиотеци, по мишљењу чланова библиотечких секција, мотивишу ученике да више читају и помажу им да стичу потребна знања. Ови љубитељи школске библиотеке креативне активности доживљавају као игру и дружење у којима се развија заједништво и колективн дух. У библиотеци се осећају лепо и опуштено.

Схема 14/1



Схема 14/2



Подом питања: Шта за тебе представља школска библиотека? испитаници су имали могућност да се одреде за више одговора. Одредили су се на начин који приказује схема 14/1. Од понуђених одговора најзаступљенији је био – место за

чување и позајмљивање књига (141- 84,9%), затим – место за учење (84 - 50,6%), па информациони центар (67 - 40,4%), место за дружење (64 – 38,6%), место где проводим слободно време (22 – 13,3%), нешто друго (4 - 2,4%). Ови показатељи указују на чињеницу да ученици углавном доживљавају школску библиотеку као место где се складиште, чувају и позајмљују књиге. Прилично велики број испитаника сматра да је школска библиотека и место за учење, а нешто мањи број да је она истовремено и информациони центар. Мали број ученика имају мишљење да је библиотека и место где се они друже и проводе своје слободно време. Четворо испитаника се определило за одговор – нешто друго, а то друго је, према њиховим допунским одговорима, радионица, место за психичко опуштање, срце школе.

Чланови библиотечких секција су изабрали понуђене одговоре, према следећој листи: место за чување позајмљивање књига – 16 ученика (88,9%), место за дружење и информациони центар – 12 (66,7%), место за учење – 9 (50,0%), место где проводим слободно време – 8 (44,4%), нешто друго – 1 ученик (5,6%). Ови подаци су слични показатељи као они који су везани за целокупну групу испитаника. Одговори на задато питање показују да ученици доживљавају школску библиотеку највише као место за чување и позајмљивање књига, затим као место за учење и као информациони центар. Мање сматрају да је библиотека место за дружење и провођење слободног времена или да јој је намена нешто друго.

Иако школска библиотека не представља само простор у коме се чувају и позајмљују књиге, ипак је већина испитаних ученика доживљава као такву. Многи ученици имају мишљење да се у библиотеци учи и тражи потребна информација, а мањи број да је она место где се може проводити слободно време. Овакви одговори на дато питање дају библиотекару задатак да се више бави остваривањем информатичке и забавно-рекреативне функције школске библиотеке, које су у истој мери важне као и васпитно-образовна и културна функција. Стратегија развоја сваке школске библиотеке треба да иде у правцу остваривања свих њених функција и улога да би она била образовни, информативни, културни и забавни центар у школи.

11. ЗАКЉУЧАК

Промене у економском, технолошком и културном развоју савременог света у великој мери утичу и на школу, дајући јој све сложеније задатке. Због тога и педагогија треба да мења приступе пручавања васпитних и образовних чинилаца целокупног школског система и њихов утицај на формирање и развијање личности деце и младих. Они данас одрастају у променљивим условима за које су им потребне вештине, прилагодљивост, снага, издржљивост и креативност да би могли да функционишу као друштвена и стваралачка бића.

Теоријска разматрања у овом раду су обухватила истраживање бројних научних радова и студија који су се бавили креативношћу. Посебан осврт је учињен на развој креативних потецијала у процесу васпитања и образовања и скренута је пажња на подстицајно деловање школе у том смислу. Аутор овог рада је подробније анализирао какав подстицај за креативност може да пружи школска библиотека. Трагао је за одговором на питања на који начин, каквим услугама и активностима библиотека у школи може да привуче младе људе да постану њени активни корисници. Шта треба да уради библиотека да би постала омиљен кутак, где ће млади да траже информације и знања, али и да буде извор радости школског живота?

Емпиријско истраживање, описано у раду, дало је веома важне резултате. Испитаници су били средњошколци који су одговорима на питања из упитника посредно исказали своје ставове о развијању креативности у школи, о улози школске библиотеке у креативном развоју, о значају креативних активности за њих и о многим другим важним питањима, постављеним при истраживању. На основу добијених резултата може се закључити да већина испитаника воли да чита, али, ипак, највећи број свраћа само понекад у школску библиотеку. Иако су наведени занимљиви ставови ученика да је библиотека пријатно и интересантно место, где може да се учи, комуницира са другима и у коме се стално нешто дешава, највећи број ученика не борави радо у њој. Без обзира што већина сматра да је ту лепо, да се

дешавају разне активности, да она пружа одмор од других наставних активности, ипак већина испитаних ученика нема довољно развијену жељу да често борави у том занимљивом кутку. Информације ученици траже највише на Интернету, а школска библиотека је на другом месту као извор информација. Ученици су изразили и став да је веома важна улога школске библиотеке у реализацији наставе матерњег језика. Међутим, велики број ученика нема спознају о њеној важности, када је у питању настава других предмета. На питања да ли школска библиотека својим активностима може да помогне у задовољавању ученичких потреба и интересовања и да ли би учешће ученика у ваннаставним, слободним и креативним активностима обогатило школски живот, више од половине испитаника је потврдно одговорило.

Креативност се не развија у школи у довољној мери - мишљење је највећег броја испитаних ученика. Школска библиотека може, по мишљењу ученика, учесника у истраживању, да подстиче креативност организацијом разних активности: ваннаставних, секција, радионица, презентација, квизова, читања књига, рецитована, драмских активности, дружења, учења, такмичења и др. Ученици у великом броју мисле да им креативне активности могу помоћи у стицању знања и вештина и решавању животних проблема. Заједничком анализом и проучавањем проблема може се лакше наћи одговарајуће решење. Таква искуства упућују младе на прави пут и могу им, као што то тврде неки од њих, „отворити очи за неке животне ствари”. Незнатна већина испитаника сматра да креативне активности у библиотеци школе буде жељу, тј. стимулативно делују на ученике да више бораве у њој. Разлоге које наводе ученици за то су следећи: занимљиво је, растерећено, опуштено, лепо, боље се размишља, има забаве, игре и дружења.

Последње постављено питање у упитнику, о томе шта за ученике представља школска библиотека, дало је занимљиве одговоре. Највећи број ученика је мишљења да је библиотека у школи место за складиштење, чување и позајмљивање књига. Мањи је број оних који мисле да је то и место за учење, тражење информација и дружење. Праве одговоре на ово и остала питања су дали, такође, неки ученици, за које се слободно може рећи да су креативно размишљали. Издвојили смо оне који

нам упућују поруке и доводе нас до битних закључака: „Библиотека је мирно место у коме може да се ужива. Библиотека може да побољша углед школе и да организује много активности које би децу привукле и очарале. Боравак у библиотеци може да пружи растерећење од свакодневних школских обавеза и проблема. Библиотека је срце школе”. А кад је реч о значају креативних радионица и о томе да ли и због чега оне буде жељу за боравком у школској библиотеци, интересантни су били неки одговори ученика: „Зато што нам се преко радионица отварају врата библиотеке. Радионице уклањају наше предрасуде, приближавају нас књизи. Могу проширити неке нове видике и пробудити жељу за реализовањем сваке нове идеје.”

Покренута питања у овом раду ће можда постаћи оне, који раде у школи, да трагају за адекватним одговорима. Можда ће утицати на развијање њихове мотивације за иновативност и креативно деловање. Било би добро да тај подстицај не добију само ретки ентузијастички, него да спознају о важности развијања стваралачких потенцијала добије шире размере, прерасте у потребе и жеље које ће да воде сваког појединца ка слободном изражавању и самопотврђивању.

12. ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, Иво. *О књизи и библиотеци*. Београд: Библиотекар, 1975.
- Аранитовић, Добрило, прир. *Библиотека као огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству*. Београд: Службени гласник, Инђија: Народна библиотека „Ђорђе Натошевић”, 2009.
- Арсић, Милисав М. *Образовање путем решавања проблема*. Београд: Агена, 1995.
- Бајић, Љиљана. *Методички приступ збирци приповедачке прозе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1994.
- Бајић, Љиљана. *Проучавање хумористичке прозе у настави*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- Бајић, Љиљана. „Књижевнонаучна и наставна методологија”. *Књижевност и језик*, 1, XLIV, Београд, 1988: 63-66.
- Бајић, Љиљана. „Функција школске библиотеке у савременој настави”. У *Креативне радионице у школској библиотеци: књ. 2.*, уредник Александра Вранеш. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012.
- Бајић, Љиљана. *Одабране наставне интерпретације*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004.
- Бајић, Љиљана. „Странпутица у активној настави књижевности”. *Књижевност и језик*, XLIX, 1-2, Београд: Филолошки факултет, 2002: 107-116.
- Бајић, Љиљана. „Значај групних дискусија у настави и учењу страног језика струке”. У *Зборник радова 1*, главни и одговорни уредник Новак Лакета. Ужице: Учитељски факултет, 1998.
- Бацковић, Анђа. *Наркоманија*. Београд: Ж. Албуљ, 2003.
- Берн, Ерик. *Коју игру играш?*. Београд: Ne&Vo: Libretto, 1998.
- Божовић, Ратко. *Искушења слободног времена*. Београд: Председништво конференције ССОЈ и „Идеје”, 1975.

- Brofi, Piter. *Biblioteka u dvadeset prvom veku*. Beograd: Clio, 2005.
- Buinac, Milica. „Književnost i dječije stvaralaštvo u riječi“. U *Dijete i kreativnost* urednici Livija Krofli, Danica Nora, Antonija Posilović i Rudi Supek. Zagreb: Globus, 1987.
- Bulajić, Nikola. *Motivacija i učenje*. Beograd: Vojno izdavački i novinski centar, 1989.
- Васић, Милун. „Радионички пројекти у школским библиотекама“. У *Школски библиотекар сарадник у настави*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Предраг Станојевић. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2008.
- Вранеш, Александра. „Интелектуална слобода деце у библиотекама“. У *Деца и библиотеке: Зборник радова са међународног научног скупа одржног у Београду од 5. до 9. октобра 2005.*, уредник Александра Вранеш. Београд: Филолошки факултет и Библиотекарско друштво Србије, 2006.
- Вранеш, Александра. „Књижевна пијаца“, У *Библиотекарство на крају века 3*, Зборник радова, Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, '97., приређивач Добривоје Младеновић. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
- Вранеш, Александра. „Школска библиотека и школски библиотекар у односу на библиотечке и просветне стандарде“. У *Школски библиотекар сарадник у настави*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Предраг Станојевић. Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Вранеш, Александра. „Моћ библиотека и моћ у библиотекама“. У *Лидерство у библиотекама, Спона науке, културе и привреде: Зборник радова са међународног научног скупа, одржаног у Београду од 19. до 21. октобра 2006. године*, уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић. Београд: ИТАКА, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2007.
- Вранеш, Александра. „Библиографска истраживања у школској библиотеци“. У *Савремена школска библиотека: Зборник предавања одржаних на Филолошком*

факултету у Београду, уредник Александра Вранеш. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2008.

- Вранић-Игњачевић, Марија. „Књиге читаоцима свакако, али ипак, како?”. У *Библиотекарство на крају века 3: Зборник радова, Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, '97.*, приређивач Добривоје Младеновић. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
- Вучковић, Жељко. „Облици сарадње јавних и школских библиотека”. У *Савремена школска библиотека: Зборник предавања одржаних на Филолошком факултету у Београду, уредник Александра Вранеш. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2008.*
- Вучковић, Мирољуб. *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе: за студенте педагошке академије, треће, преуређено издање.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1993.
- Гордон, Томас. *Како бити успешан наставник.* Београд: Креативни центар, 1998.
- Грујић, Драгана А. „Школска библиотека у предметној и разредној настави основне школе”. Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013.
- Дамјановић, Ратомир и Радојко Гачевић. *Учење у савременој школи.* Београд: Итака, 2004.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности.* Зрењанин: Sezam Book, 2011.
- Димитријевић, Радмило. *Методика наставе књижевности и матерњег језика: Увођење ученика у књижевно дело: Приручник за наставнике.* Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963.
- Дуран, М., Д. Плут, М. Митровић. *Симболичка игра и стваралаштво.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1987.
- Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Историја српских библиотека (1801-1850).* Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Југославије, 1963.

- Токовић, Гордана. „Школска библиотека у савременом образовању: на примеру наставе књижевности”. У *Креативне радионице у школској библиотеци 2*, уредник Александра Вранеш. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012.
- Ђорђевић, Јован. *Савремена настава: организација и облици*. Београд: Научна књига, 1981.
- Živković, Milica. *Multikulturalizam / Postkolonijalizam =Multiculturalism/ Postcolonialism: eseji = essays*. Niš: Grafika Galeb, 2010.
- „Закон о основама система образовања и васпитања РС”. *Службени гласник РС*, бр. 63 (2003) Измене Закона су објављене у Сл. гласнику бр. 58/2004, бр.62 / 2004, 101/2005.
- „Закон о основама система образовања и васпитања РС”. *Службени гласник РС*, бр. 65 (2009). Измене Закона су објављене у Сл. гласнику бр. 52/2011.
- „Закон о библиотечкој делатности”. *Службени гласник РС*, бр. 34/94.
- Зинченко, В. П. *Сознание и творческий акт*. Москва: Языки славянских культур, 2010.
- Ivković, Miomir. *Образовање и промене*. Београд: Стручна књига, 1990.
- Илић - Агапова, Марија. *Јавне библиотеке*. Београд: Библиотека града Београда, 2003.
- Илић, Павле. *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*: друго допуњено и прерађено издање. Нови Сад: Змај, 1998.
- Илић, Станко. *Креативно образовање: школа будућности*. Београд: Драслар Партнер, 2009.
- Пић, Иван. *Svetkovina svesnosti: poziv na institucionalnu revoluciju*. Niš: Gradina, 1989.
- Ињац, Весна. „Координација у раду на образовању библиотекара (инострана искуства)”. У *„Скуп библиотекара балканских земаља – Сарадња, образовање, квалитет*: Зборник радова са међународног скупа одржаног у Београду од 5. до

8. децембра 2001., главни уредник Александра Вранеш. Београд : Филолошки факултет : Народна библиотека Србије, 2002.

- Ињац, Весна. „Пут од националне дигиталне библиотеке ка пројекту „Bibliotheca Universalis””. У *Библиотекарство на крају века 3: Зборник радова, Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, `97.*, приређивач Добривоје Младеновић. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
- IFLA/UNESKO. *Смернице за развој јавних библиотека*. Београд: Народна библиотека Србије, Библиотека града Београда, 2005.
- Jović, Neca i Draga Kuveljić, prii., *Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje: riznica igara*. Београд: Kreativni centar, 2005.
- Каменов, Емил. *Интелектуално васпитање кроз игру*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1986.
- Карацић, Вук. *Избор из дела*. Београд: Просвета, 1968.
- Katsirikou, Anthi, Elena Sefertzi. „Innovation in the everyday life of libraries”, *Technovation* (2000): 705–709.
- Кваšчеv, Radivoj. *Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti*. Сарајево: IP „Svjetlost”, 1974.
- Kvrgić, Svetlana. *Kvalitet života školske dece i omladine*. Београд: Zadužbina Andrijević, 2001.
- Kimlika, Vil. *Multikulturalizam: multikulturalno građanstvo*. Подгорика: CID, Загреб: JASENSKI i TURK, 2004.
- Кожовић, Драгана. *Пубертет не мора да створи хаос у кући*. Д. Кожовић, 2005.
- Koloroso, Barbara. *Moje dete, uspešno dete*. Zrenjanin: Sezam book, 2010.
- Kols, Majk, Čaz Vajt, Pip Braun. *Naučite da učite: Aktivnosti i vežbe za razvijanje umeća učenja, pisanja radova, eseja i referata, polaganja testova i ispita*. Београд: Kreativni centar, 2005.
- Lobodok-Štulić, Irena, Marija Krivačić, Slavica Kijevčanin, Dušanka Jovanović i Dragan B. Stojanović. *Umeće odrastanja*. Београд: Psihokod, 1998.
- Лютова, Е. К. „К вопросу взаимосвязи интеллекта, креативности и личностных черт у детей, У *Интелект и креативност в ситуациях межличностного*

взаимодействия, Сборник научных трудов, редактор-составитель А. Н. Воронин, 39-51. Москва: Российская академия наук, Институт психологии, 2001.

- Мађарев, Милан. *Креативна драма у Шкозоришту*. Земун: Мост Арт, 2009).
- Majl, Alis. *Kreativnost u nastavi*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Svjetlost”, 1968.
- Максић, Славица. *Подстицање креативности у школи*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2006.
- Mangel, Alberto. *Biblioteka noći*. Beograd: Geopoetika, 2008.
- Mandić, Tijana i Irena Ristić. *Psihologija kreativnosti*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, 2013.
- Маринковић, Симеон. *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар, 2003.
- Maritain, J. *Cjeloviti humanizam*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.
- Марковић, Мирко С. *Biblioteca futura*. Београд: Чигоја штампа, 2002.
- Maslov, Abraham. *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit, 1982.
- Macura-Milovanović, Sunčica. „Katalog igara”, У *Učionica dobre volje*, I – III, Т. Kovač-Cerović, R. Rosandić, D. Popadić. Beograd: Grupa Most, 1995.
- Mekintajer, Rodžer. *Tinejdžeri i roditelji*. Beograd: „Evro”, 2003.
- Митрић, Марина. „Активна улога школске библиотеке у образовно-васпитном процесу”. *Настава и васпитање*, 2009, 58, 2: 306-321.
- Младеновић, Добривоје. „Логичка подршка књизи и библиотеци”, У *Библиотекарство на крају века 3: Зборник радова, Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, `97.*, приређивач Добривоје Младеновић. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
- Морган, Никол. *Крив је мој мозак*. Београд: Креативни центар, 2006.
- Николић, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Nikolić, Milija. *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1988.

- Николић, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Николић, С., М. Чичек, Ж. Боровички. *Драма и психа*. Београд: Нолит, 1990.
- Нинков, Јасмина. *Библиотеке XXI века*. Београд: Чигоја штампа, 2010.
- Обрадовић, Доситеј, *Живот и прикљученија, Писмо Харалампију*. Београд: Просвета и др., 1978.
- Pavlović-Breneselović, Dragana i Tatjana Pavlovski. *Interaktivna obuka: Priručnik za obuku voditelja interaktivne obuke*. Београд: Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet: Centar za interaktivnu pedagogiju – CIP, 2000.
- Pejatović, Aleksandra. *Образовање и квалитет живота*. Београд: Institut za pedagogiju Filozofskog fakulteta, 2006.
- „Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника”, *Службени гласник РС*, бр. 13, од 24. фебруара 2012.
- „Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника”, *Службени гласник РС*, бр. 85/2013
- Pražić, Milan. *Igra kao sloboda*. Novi Sad: Zmajevе dečije igre, Kulturni centar, 1971.
- Radović, Slobodan. *Školska biblioteka u nastavi: sa primerima iz nastave maternjeg jezika i književnosti*. Gornji Milanovac: Dečije novine, 1982.
- Ратковић, Милан. *Пут ка успешној школи*. Нови Сад: Прометеј, 2010.
- Ратковић, Милан. *Образовање и промене*. Београд: Учитељски факултет, 1997.
- Ristić, Irena. *Početak i kraj kreativnog procesa*. Београд: Нор – la, 2010.
- Rogers, Carl. „Toward a theory of Creativity”, *American Psychological Association*, Etc., Vol 11, 1954: 249-260.
- Савић, Петар. *Учење кроз игру, забаву и хумор*. Београд: П. Савић, 1986.
- Semprini, Andrea. *Multikulturalizam*. Београд: Clio, 2004.
- Szentmartoni, Mihaly. *Svet mladih: psihološke studije*. Pančevo: Bukur book, 2004.
- Supek, Rudi. „Škola protiv kreativnosti”. U *Dijete i kreativnost*, urednici Livija Krofli, Danica Nora, Antonija Posilović, Rudi Supek. Zagreb: Globus, 1987.

- Смиљковић, Стана и Миомир Миленковић. *Методика наставе српског језика и књижевност*. Врање: Учитељски факултет у Врању, 2008.
- Sorokin, Boris. „Kreativnost i okolina”. U *Dijete i kreativnost*, urednici Livija Krofli, Danica Nora, Antonija Posilović, Rudi Supek. Zagreb: Globus, 1987.
- Stevanović, Marko i Aida Muradbegović. *Didaktičke inovacije u teoriji i praksi*. Novi Sad: „Dnevnik”, 1990.
- Stevanović, Marko. *Učenje putem rešavanja problema u nastavi književnosti*. Beograd: NIRO „Književne novine”, 1985.
- Stjuart, Dejv i Mark Simons, *Igralište (g)radilište na kojem se sukobljavaju kreativnost i komercijalizam*. Beograd: Clio, 2012.
- Stokić, Gordana. *Ka filozofiji bibliotekarstva: Džesi Šir u teoriji i praksi bibliotekarstva 20. veka*. Pančevo: Mali Nemo, 2002.
- Tejni, Kimberli Bolan. *Prostori za tinejdžere: preobražaj biblioteke korak po korak*. Beograd: Filološki fakultet, 2009.
- Тољага, Невена. „Креативна драма у школској библиотеци”. У *Култура: у потрази за новом парадигмом*, књ. 3, уредник Љиљана Бајић. Београд: Филолошки факултет, 2013.
- Тољага, Невена. „Школска библиотека - промотер мултикултуралности”, У *Србија између Истока и Запада*, уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић. Београд: Филолошки факултет, 2014.
- Тољага, Невена. „Хуманистичка школска библиотека”. У *Хуманизам: култура или илузија?*, уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић. Филолошки факултет, 2014.
- Тољага, Невена. „Портфолио школског библиотекара”. У *Управљање знањем у школској библиотеци*, приређивачи Александра Вранеш и Љиљана Марковић. Београд: Филолошки факултет, 2013.
- Требјешанин, Биљана. *Мотивација за учење: теорија, принципи, примена*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2009.

- Трифунова, И. Г. и А. Н. Воронин. „Исследование влияния соответствия личностных особенностей учителя и ученика на креативность и обучаемость последнего”, В *Интеллект и креативность в ситуациях межличностного взаимодействия: Сборник научных трудов*, редактор А. Н. Воронин. Москва: Российская академия наук, Институт психологии, 2001.
- Filipović, Nikola. *Mogućnosti i dometi stvaralaštva učenika u nastavi*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- Flere, Sergej. *Образование за све? Оглед о образовању као чиниоцу друштвене структуре*. Beograd: NIP „Duga”, 1973.
- Havelka, Nenad. *Ученик и наставник у образовном процесу*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000.
- Havelka, Nenad. *Психолошке основе групног рада у васпитању и образовању*. Beograd: Naučna knjiga, 1988.
- Hajdeger, Martin. *О humanizmu*. Niš: Gradina, 1998.
- Herrera, Antonio i Petar Mandić. *Образовање за XXI стољеће*. Sarajevo, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstava, 1989.
- Higin, Sjuzan I. *Javne biblioteke i službe za mlade*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009.
- Червонцева, М. В. и Е. В. Сергиенко, „Соотношение креативности и когнитивных стилей с межполушарной асимметрией”. В *Интеллект и креативность в ситуациях межличностного взаимодействия: Сборник научных трудов*, редактор Воронин. Москва: Российская академия наук, Институт психологии, 2001.
- Шарановић-Божановић, Надежда. „Иновације у образовању”. У *Образовање за будућност*, приређивач Гордана Зиндовић-Вукадиновић. Београд: Педагошко друштво Србије, 1994.
- Шефер, Јасмина. *Евалуација креативних активности у тематској настави*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2008.

- Škorić, Marko, Valentina Sokolovska i Žolt Lazar. *Tradicija, jezik, identitet*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za sociologiju: Mediteran Publishing, 2008.

Електронски извори

- Adelodun, G. A., „Counselling High Achieving and Creatively Gifted Children” Department of Special Education Faculty of Education, University of Ibadan, Ibadan, Nigeria, *J Psychology, Creativity in Schools* 2 (1) (2011) : 25-28.
<http://www.krepublishers.com/02-Journals/JP/JP-02-0-000-11-Web/JP-02-1-000-11-PDF/JP-02-1-025-11-038-Adelodun-G-A/JP-02-1-025-11-038-Adelodun-G-A-Tt.pdf>
- Atmodiwirjo, Paramita, Yandi Andri Yatmo & Kristanti Dewi Paramita. „My Library: Involving Children in the Improvement of School Library Space” , Asia Pacific International Conference on Environment - Behaviour Studies, Grand Margherita Hotel, Kuching, Sarawak, Malaysia, 7-9 December 2010, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 38 (2012): 31 – 39.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812008002> (преузето 23. 3. 2015)
- Bleidt, Shirley A., ed. d., „How Students Utilize and Perceive Their School Library”, *American Secondary Edukacion* 39 (3) Summer (2011): 67-84.
<http://ows.edb.utexas.edu/sites/default/files/users/jvh/ASE%20summer%202011.pdf> (преузето 24. 3. 2015)
- Ђорђевић, Јован. „Процес глобализације и креативност”, Оригинални научни рад, *Српска образовна академија*, Београд, 16 (2011), 160-172.
<http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/16%20Okrugli%20sto/DjordjevicJ%20-%202014.pdf> (преузето 14. 9. 2016)
- Golub Ljubin, Tajana и Zlatka Kozjak Mikić. *Osnove psihologije odgoja i obrazovanja psihologija ličnosti*, web.math.pmf.unizg.hr/.../3_Humanistička_persp... (преузето 7. 3. 2014)
- IFLA / UNESCO Манифест за школске библиотеке

- <http://www.ifla.org/en/publications/iflaunesco-school-library-manifesto-1999> (преузето 20. 12. 2014)
- Јовановић, Бранко. „Смисао и циљеви хуманистички усмереног васпитања и образовања у савременим условима”. Косовска Митровица: Филозофски факултет, Прегледни чланак, BIBLID, 0553-459, 57 (2011), 7-8: 596-609.
<http://documentslide.com/documents/0553-45691108596j.html> (преузето 7. 3. 2014)
 - Јоџић, Анђелија. *Vodič kroz kreativni dramski proces* - Bazaart,
<http://bazaart.org.rs/wpcontent/uploads/2012/04/Vodic%20kroz%20kreativni%20dramski%20proces%20sadrzaj.pdf> (преузето 8. 12. 2012)
 - Љубин Голуб, Тајана и Златка Козјак Микић, *Osnove psihologije odgoja i obrzovanja – psihologija ličnosti*, web.math.pmf.unizg.hr/.../3_Humanistička_persp... (преузето 7. 3. 2014)
 - Maidin, Nor Foniza, Mohd Izham Mohd Hamzah, „Learning to Develop Creativity and Innovation: A Case Study of Selected Schools”, International Conference on Learner Diversity 2010, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 7(C) (2010): 24–31.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042810020082> (преузето 23. 3. 2015)
 - Milivojević Mađarev, Marina. „*Vodič kroz kreativni dramski proces*” - Bazaart, 51.
<http://bazaart.org.rs/wpcontent/uploads/2012/04/Vodic%20kroz%20kreativni%20dramski%20proces%20sadrzaj.pdf> (преузето 8. 12. 2012)
 - Nwazuoke, I. A., *Creativity. Understanding Special Education*. Ibadan: Creative Books, 1996. Renzulli J, Reis S, Smith L 1981.
https://www.researchgate.net/publication/270849604_Creativity_in_Schools/fulltext/55e745e908ae65b6389954eb/270849604_Creativity_in_Schools.pdf?inViewer=0&pdfJsDownload=0&origin=publication_det (преузето, 23. 3. 2015)
 - Павловић, Љиљана. „Сајт за децу, учитеље и родитеље”
<http://uciteljicaljilja.wordpress.com/2012/08/07/шта-је-портфолио/> (преузето 5. 3. 2014)

- Пенков, Миле. „Нови правилник о раду школских библиотекара“. *Школски библиотекар*, онлајн часопис за школске библиотекаре, 4 (јун 2013) <https://casopisbibliotekar.wordpress.com/.../нови-правилник-о-раду-шк..>(преузето 14. 9. 2016)
- Станисављевић - Петровић, Зорица и Марија Цветковић, *Димензије развоја мултикултуралности у школској средини*, ТМ ГХХХV, Бр. 4 (Ниш – октобар – децембар, 2011), 1407-1420.
<http://teme2.junis.ni.ac.rs/public/journals/1/previousissues/teme4-2011/teme%204-2011-14.pdf> (преузето 5. 6. 2013)
- Piršl, Elvi. *Humanistički pristup odgoju i obrazovanju*, <http://docslide.net/documents/humanisticki-pristup-odgoju-i-obrazovanju.html> (преузето, 7. 2. 2014)
- Robinson, Ken. *Out of Our minds: Learning how to Be Creative*. Capstone: Publishing Limited, 2001. How Creativity, Education and the Arts Shape a Modern Economy <http://www.fredkemp.com/5365su12/robinsonchpt123.pdf> (преузето 22. 3. 2015)
- „Средњошколци у акцији против насиља”, *24 сата*, 15. 06. 2011. <http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/srednjoskolci-u-akciji-protiv-nasilja/4873.phtml> (преузето 8. 12. 2012)
- Стоматовић, Десанка. „Библиотекарство”, *Пројекат Растко: Историја српске културе* https://www.rastko.rs/isk/isk_19_c.html (преузето 14. 9. 2016)
- „Стратегија развоја образовања у Републици Србији”, *Службени гласник РС*, бр. 107/2012 од 9. 11. 2012. године.
www.apps.org.rs/wp-content/uploads/strategije/Strategija_obrazovanje.pdf (преузето 28. 3. 2016)
- Techman, Melissa. „Supporting Creativity in school Libraries: Finding, Sharing, and Connecting”, *Knowledge Quest, Creativity and Innovacion*, Volume 42, No. 5 May/June 2014: 28-30.
<https://eric.ed.gov/?id=EJ1041784> (преузето 6. 3. 2014)

- Tucker, V. „Creativity for You”, A Training Course in Creativity Through Divergent Thinking. Bandra, Bombay: Better Yourself Books, 2001. *Creativity in Schools* <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281301402X> (преузето, 23. 3. 2015)
- „Tin Biblio Tim osvaja Beograd”. *Pančevačko čitalište* <http://www.citaliste.com/content/view/4276/148/lang.la/> (преузето 5. 3. 2013)
- Ćirić, Sonja. „Učenje je igra”, *Vreme*, br. 1110, 12. 4. 2012. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1046415>, (преузето 8. 12. 2012)
- Fazelian, Porandokht, Saber Azimi. „Creativity in Schools”, World Conference on Psychology and Sociology 2012, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 82 (2013): 719 – 723. https://www.researchgate.net/publication/270849604_Creativity_in_Schools/fulltext/55e745e908ae65b6389954eb/270849604_Creativity_in_Schools.pdf?inViewer=0&pdfJsDownload=0&origin=publication_detail (преузето 23. 3. 2015)
- Ястребцева, Елена. „Так что же такое ПОРТФОЛИО школьного библиотекаря?!” http://biblio-media.blogspot.rs/2014/02/blog-post_26.html (преузето 6. 3. 2014)
- <http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/srednjoskolci-u-akciji-protiv-nasilja/4873.phtml> (преузето 18. 6. 2012)
- http://www.danas.rs/danasrs/iz_sata_u_sat/prepoznavanje_nasilja_u_srednjim_skolama.83.html?news_id=41870 (преузето 18. 6. 2012)
- <http://www.mojedete.rs/1635-Srednjoskolci-iz-Barajeva-i-Obrenovca-pomazu-mladima-da-odbace-nasilje-.html> (преузето 18. 6. 2012)

Прилог А

УПИТНИК

Пред тобом се налази упитник којим се испитује улога и значај креативних радионица у школској библиотеци. Молим те да одговориш на постављена питања. Сви одговори ће бити коришћени у научне сврхе.

1. Да ли волиш да читаш? (заокружи)
ДА _____ НЕ _____
2. Да ли одлазиш у школску библиотеку? (заокружи)
 - а) ЧЕСТО
 - б) ПОНЕКАД
 - в) НИКАД
3. Да ли је школска библиотека место где радо боравиш? (заокружи)
ДА _____ НЕ _____
Ако си заокружио/ла да, зашто? _____

 - в) ВРШЊАЦИ
 - г) ТЕЛЕВИЗИЈА
 - д) НЕКИ ДРУГИ ИЗВОР. Који? _____
4. По твом мишљењу, колико је важна улога школске библиотеке у настави српског језика ? (заокружи)
 - а) ВРЛО ВАЖНА
 - б) НЕ ЗНАМ
 - ц) НЕВАЖНА
5. Да ли је важна улога школске библиотеке у настави других предмета? (заокружи)
 - а) ВРЛО ВАЖНА
 - б) НЕ ЗНАМ
 - в) НЕВАЖНА

6. Може ли школска библиотека својим разноврсним активностима да помогне у задовољавању твојих потреба и интересовања? (заокружи)
- а) ДА
 б) НЕОДЛУЧАН САМ
 в) НЕ
7. Да ли мислиш да би твоје учешће у ваннаставним, слободним и креативним активностим, организованим у школској библиотеци, обогатило твој школски живот? (заокружи)
- а) ДА
 б) НЕОДЛУЧАН САМ
 в) НЕ
8. По твом мишљењу, у којој мери се развија креативност у школи? (заокружи)
- а) ДОВОЉНО
 б) НЕОДЛУЧАН САМ
 в) НЕДОВОЉНО
9. На који начин школска библиотека може да подстиче развој креативности у школи? (упиши одговор) _____

10. Да ли слободне, истраживачке и креативне активности, организоване у школској библиотеци, могу да допринесу стицању знања и развијању вештина? (заокружи)
- ДА НЕ

Ако да, којих? (Можеш да заокружиш више одговора.)

- а) ТЕОРИЈСКИХ И ПРАКТИЧНИХ ЗНАЊА
 б) КОМУНИКАЦИЈЕ
 в) САРАДНИЧКИХ ОДНОСА
 г) СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА
 д) СПОНТАНОСТИ
 ђ) САМОПОУЗДАЊА
 е) ДРУГА ЗНАЊА И СПОСОБНОСТИ. Која? _____

11. По твом мишљењу, да ли креативне активности у школској библиотеци могу да ти помогну у решавању животних проблема?

ДА

НЕ

Ако да, како? _____

12. Да ли ти учешће у креативним активностима у школској библиотеци буди жељу да више боравиш у библиотеци, да читаш и проводиш своје слободно време? (заокружи)

ДА

НЕ

Зашто? _____

13. Шта представља за тебе школска библиотека? (Можеш да заокружиш више одговора.)

а) МЕСТО ЗА ЧУВАЊЕ И ПОЗАЈМЉИВАЊЕ КЊИГА

б) ИНФОРМАЦИОНИ ЦЕНТАР

в) МЕСТО ЗА УЧЕЊЕ

г) МЕСТО ГДЕ ПРОВОДИМ СЛОБОДНО ВРЕМЕ

д) МЕСТО ЗА ДРУЖЕЊЕ

ђ) НЕШТО ДРУГО. Шта? _____

ХВАЛА НА САРАДЊИ!

Прилог Б

ДИВАН НА САВИН ДАН

Радња се дешава на Светог Саву.

Боја долази код Милке на кафу.

Лица

БОЈА - Крајишкиња, избеглица, Милкина бивша комшиница из Крајине

МИЛКА - Шумадинка, раније живела у Крајини и у току ратних збивања вратила се у свој родни крај

Радња

БОЈА - Добарвече, Милка. Западало на Светог Саву, а ја се сјетила нешто Крајине, па велим, идем ја код моје Милке да мало продиванимо.

МИЛКА - Изволи, Бојо, седи. Баш сам малопре гледала на телевизору како школе славе Светог Саву, па се сетих како сам ја баш на Светог Саву дошла у Крајину.

БОЈА - Да, да, моја Милка, сјећам се к`о да је јуче било. Ми таман вечерамо, а мој Раде уђе и вели: „Оженио се Марко и дов`о

цуру из Србије.” „Ма, какве Србије?” питамо ми. „Из Шумадије, била код тетке Маре. Лијепа је, брате, к`о анђео.” Ми ти се одма` сви дигнемо и пођемо кући Марковој да видимо младу.

МИЛКА - Знам, знам, свега се сећам. То вече се скупило у кући дванаесторо људи. Сви су седели и гледали у мене, к`о да виде чудо неко. Ти си седела код врата и смешкала ми се. Моја свекрва и баба Дева седеле су преко пута и одмеравале ме. Посебно су се загледале у моје шарене чарапе. Вероватно су хтеле да сниме мустру. Свашта су ме питали: о Србији, о томе како се тамо живи и како ми се свиђа Крајина. А мени некако чудно и помало непријатно. Једино су ме смиривале Маркове очи и осмех, као да су говорили да се не бринем и да ће све бити у реду. И било је, Бојо. Брзо сам се навикла. Марко ми је био добар и пажљив. Изродих децу, време је брзо пролазило и ви сте ме лепо прихватили. Његови нису били лоши, а он...био је леп, поштен и добар... Имала сам среће, Бојо, што сам се удала за Марка и не жалим ни за чим.

БОЈА - `Ест, `ест, био је Марко лијеп и вриједан. И мој Раде је, Милка, био лијеп к`о анђео небески. Све су га цуре гледале, а и мени је био драг. Прије него што смо се узели, забоље мене, Боже мој, баш на Светог Саву. Снијег био до кољена, немереш мрднути никуда. У неко доба бану нашој кући Раде. Мој ћаћа га замоли: „ `Ајде, Раде, Бог ти да`, одведи Боју код доктуре.” Одма` је он прист`о, па ти ја тако узјашем Дората, у`ватим се за Раду и кренемо. Снијег пада, ока склопити не да. Ја се

умотала и држим се за Раду, а не знам за се. Нека ме ватра спопала и само руке осјећам. Пита ме Раде: „Како ти је, Бојо?” А ја велим: „ Добро”, а дланови ми бриде. А нека милина ми се разлила по цијелом телу. И ништа ме више не боли. Само видим Раду и руке ми изгорише... Е, Боже мој, кад се само сјетим...Послије тога, богами, Раде долазио, долазио и удаде се ја у јесен. Како ли је само пјев`о кад ме дов`о кући својој. Глас му је био к`о у славуја.

МИЛКА - И на нашој свадби је лепо певао. А осим њега био је и Бранко добар певач. Он је знао неке доскочице, али и неке лепе народне песме. Волео је да се мота око девојака. Чак је и мени, кад ме погледа, давао неке знакове и намигивао.

БОЈА - Он ти је био ђаво своје врсте. Једном је на прелу у нашој кући запјев`о: „ Моја мала, били мени дала...” Скочи мој ћаћа и дрекну: „Повуци ријеч!” Бранко виче:„ Шта ти је, даље иде – срце из њедара.”А мој ћаћа каже: „Лажеш, повуци ријеч!” Бранко се избечио у њега и смијуљи се, па јопе запјева: „ Моја мала би ли мени дала? Немој, немој то је само шала.” Кад он то запјева, баба Дева поче пљувати:„ – Пу, пу, пу, срам те било, зар се тако пјева у поштеној кући. Вид`ла сам ја ће ти сједе и на кикљу Бојину. Знам ја шта ти оћеш. Е нећеш више сјести!` А онда спопале мене, па колико је грло носи дрекну: „Сјечи кикљу!”

МИЛКА - То би сукња?

БОЈА - Да, да , па јопе вели :„ Сјечи кикљу!” А ја јадна немерем се отргнути, па јој кажем: „Шта ти је, баба, ће ћу сјећи кикљу,

немам и` десет.” А онда се умијеша и Бранко и рече:„ Нијесам је ни дотак`о.” А баба и ћаћа углас:„Лажеш, лажеш, излази!” Тако га ишћераше баба Дева и ћаћа и више ти он није крочио у нашу кућу.

МИЛКА - Био је познат по својим враголијама, али је знао лепо да пева и крајишке и србијанске песме. Ја сам се чудила колико ви знате србијанских песама.

БОЈА - Ми смо то вољели. Знаш ти, Милка, кад на телевизору пуште неке народне игре и пјесме из Србије, а у нас кућа била на спрат и телевизор горе на спрату, дјеца викну: „ Србијанци, бабаааа!”, а ја полети, канда ће утећи из телевизора. Милина ми је било гледати кад заиграју оне шумадијске игре. Сјећам се кад си ти дошла у Крајину, па кад био онај сајам код цркве, а ти заиграла уз фрулу, али некако шумадијски.

МИЛКА - Знам ја и сад лепо заиграти. Нису ме још ноге издале.

БОЈА - Де, де, де, де, Бог ти да`. Било је милина гледати те.

МИЛКА - Једино ако ћеш и ти са мном. Научила сам те пре 30 година.

(Устане Милка, те ухвати Боју за руку, па почну да играју, уз Милкино певушење ужичког кола.)

МИЛКА - Ето видиш, Бојо, како знаш, к`о да си права Шумадинка.

БОЈА - Нијесам ја никад могла мрсити тако лијепо ногама к`о ти. Е.....моја, Милка, то `е игра, а не ово данас, што пуштају на телевизору. Само скачу, к`о коњи у врашају.

МИЛКА - Кажу моја деца, да је то некекав реп.

БОЈА - Реееп, Боже ме сачувај, какав реп!

- МИЛКА - Мене је једно вече учио мој унук како се репује, све нешто овако... (Устане и почне да репује.) Може и уз ужичко коло, бре....
- БОЈА - Ха, ха , ха, враг си ти вавјек била.... Лијепо си ти пјевала и ваше пјесме. Некако су твоји Шумадинци исто пјевали к`о ми. И ношња им је била слична. Ма, исти смо ми народ.
- МИЛКА - Јест, само што сте ви вековима живели са Муслиманима и Хрватима, па сте изменили и обичаје и много тога прихватили њиховог. И, осећа се разлика, али је то лепо и занимљиво.
- БОЈА - Да, да, али смо и ратовали вавјек с њима. Ево и овај задњи показа како се волимо. Таман су дјеца почела лијепо да живе, да се мијешају с њима, а оно пуче ђаво. Све је то, Милка, закув`о неко са стране. Има и њи` добрије. Проклети рат, и види ће ја дође. Срећа, па смо имали вас и твоје. Бог зна шта би било с нама.
- МИЛКА - `Ајде, `ајде, немој да тугујеш. Ово је сад и твоја кућа. Биће хлеба за све. Срећа је што смо имали где да наставимо живот. И ви би нама помогли да се тако нешто десило овде. Морамо да се држимо заједно. Не тугуј, Бојо, навикнућеш се, лепо је у мом крају. Има доста сличности са Крајином. Не би` ја могла толике године да живим тамо да народ није био добар. Много тога ме је подсећало на моју Шумадију... Знаш шта ми је било необично и смешно? Кад почнете да објашњавате ваше родбинске везе. Моја свекрва и баба Дева су сваки дан размрсивала неке родбинске линије. Једном су су се

посвађале због неке Смиљане, која је за време Другог светског рата преварила Немце и одвела их погрешним путем. Цело вече су причале о њој: чија је била, од кога је, ко су јој стричеви, тетке, ујне; запетљавале и отпетљавале родбинске линије, те се посвађаше на крају. Једва сам их, бре, помирила.

- БОЈА - Ниси ти то никад могла по`ватати. Сјећам се кад сам ти причала о Петру, Јовановом, што је још последије првог рата одселио у Србију. Знаш, онај Јовин син од прве жене Десе, што `е била сестра од Марка Душановог, а тај Душан је био...
- МИЛКА - (смеје се) Бојо, Бојо, немој деље, живота ти. Замрсићеш опет и ништа ми неће бити јасно.
- БОЈА - Ја то теби причам само зато што `е тај Петар отиш`о неће у Србију и ништа последије нијесмо знали о њему.
- МИЛКА - Велика је Србија. Ко зна где се настанио Петар. Имали сте ви лепа имена, српска, али су вам презимена била смешна. Упознала сам и Шепе и Ступаре и Репце и Прпе и Дроњке и Штрпце...
- БОЈА - То су мени све све нормална презимена. Кажу дјеца да су учили у школи да су наша племена сва имала презимена на – ић, али због Турака, или ко зна због чега су и` мијењали. Имена су остала лијепа, српска, али нека и неваљају. Ево, мо`е – Боја. Ког ђавола су ми дали, па цијели живот проведо` у неким бојевима. Три рата сам проживила. Бог зна, како сам и данас жива. Најгори ми је био овај задњи. Остарила сам, моја Милка, и под старе дане да изгубим завичај. То ти је к`о `тица без гнијезда, ко травка без

коријена... Тешко ми је... Све ми недостаје. Стално сањам
моју Главицу, моје ливаде, кућу, поток. Ето, и ође кад
погледам с прозора оно брдо изнад куће, исто мој Вршчић. И
онај велики багрем кад процвјета, исти наш у дворишту...

МИЛКА - Знам, Бојо, није лако. И мени све недостаје. Навикла сам се
била тамо и било ми је лепо, али ми је лакше него теби.
Вратила сам се у свој родни крај...Не тугуј, срећа је што су ти
сва деца и унучићи живи и здрави. Моли се Богу и не губи
веру. Нисмо ми криве ни зашта. Даће Бог, па наша деца да
живе у миру. Помолимо се данашњем Светом Сави (обе се
крсте) и Богу свевишњем да се не ратује више.

БОЈА - Помози Боже и свети Саво (опет се крсте), дај нам здравља,
да још мало поживимо са својом дјецом, дај њима здравља,
среће и мира...Моја Милка, кол`ко је то сати? Идем ја саде.
Фала ти, мила моја. Шта би ја без тебе.

МИЛКА - И ја без тебе. У Крајини си ми била к`о рођена сестра, никад се
нисмо посвађале.

БОЈА - Дођи послѣ на прело.

МИЛКА - Доћи ћу мало касније.

Милка прати Боју до врата и заједно излазе.

КРАЈ

БИОГРАФИЈА

Невена (Ступар) Тољага је рођена 9. 2. 1963. године у Ревенику код Босанског Петровца, Босна и Херцеговина. Основну школу и гимназију је завршила у Босанском Петровцу, а основне академске студије у Сарајеву, на Филозофском факултету – Одејек за словенске језике и књижевност. 2007. године на Филозофском факултету и Факултету организационих наука у Београду је завршила специјалистичке студије Менаџмент у образовању. Школске 2011/ 2012. године уписује докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду – модул Култура. Као докторанд је учествовала на међународним конференцијама које је организовао Филолошки факултет: *Културе у дијалогу* (2012), *Култура: у потрази за новом парадигмом* (2013), *Србија између Истока и Запада: наука, образовање, култура и уметност* (2013), *Хуманизам: Култура или илузија?* (2014). На конференцијама је излагала радове посвећене школском библиотекарству. Била је учесник великог броја стручних семинара, а на неким од њих, чији су организатори били Друштво школских библиотекара Србије и Филолошки факултет, учествовала је и као предавач.

Своје прво радно искуство је стицала као наставник руског језика у основној школи, потом га обогатила радом у средњој школи на месту професора руског језика, а већ дужи низ година ради као школски библиотекар у средњој школи. Пише поезију и кратке драмске форме које реализује у креативном раду са ученицима. Поред језика и књижевности, сфера интересовања јој је и библиотечка делатност. Својим дугогодишњим практичним наставничким, библиотечким, као и научно-истраживачким радом жели да допринесе развоју школског библиотекарства и осавремењавању васпитно-образовног процеса у школи.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а **Невена Тољага**

број уписа **11065 Д**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Креативне радионице у школској библиотеци

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 27. 3. 2017.

Потпис докторанда

Невена Тољага

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора **Невена Тољага**

Број уписа **11065 Д**

Студијски програм **Докторске академске студије – Модул Култура**

Наслов рада ***Креативне радионице у школској библиотеци***

Ментор **проф . др Љиљана Бајић**

Потписани **Невена Тољага**

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 27. 3. 2017.

Потпис докторанда

Невена Тољага

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Креативне радионице у школској библиотеци

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима
(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 27. 3. 2017.

Потпис докторанда
Невена Миловић